

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

Přebělohorská pohřební kázání

**Funeral sermons written before the Battle of White
Mountain**

Bc. Michaela Vaňková

Česká filologie

Magisterská diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc

2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a že uvádím veškerou použitou literaturu.

V Olomouci dne: 23. 6. 2016

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Janě Kolářové Ph.D. za ochotný a trpělivý přístup, odborné vedení a poskytování podnětných rad v průběhu psaní této diplomové práce.

Zároveň bych ráda poděkovala i mé kolegyni a spolužačce Bc. Tereze Zavadilové za pomoc s anglickým překladem.

Obsah

1. Úvod	6
2. Základní vymezení pojmu „kázání“	8
2.1. Jan Amos Komenský a jeho Zpráva a naučení o kazatelství.....	11
2.1.1. Komenského zpráva a naučení	12
3. Pohřební kázání.....	16
3.1. České dějepisectví a jeho přístup k výzkumu pohřebních kázání	19
3.2. Pohřební kázání protestantská a katolická.....	21
3.2.1. Protestantská pohřební kázání	21
3.2.2. Katolická pohřební kázání.....	23
3.3. Tisky pohřebních kázání	24
3.4. Forma pohřebních kázání	26
4. Knihy o dobré smrti.....	29
5. Sbírky pohřebních kázání v době předběholorské.....	32
5.1. Blažej Borovský z Borovna: Manipulus concionum funebralium. To jest: Kázání pohřebních snopček svázaný.....	34
5.1.1. Předmluva	34
5.1.2. Kázání vzorová	35
5.1.3. Kázání pronesená nad konkrétními osobami	43
6. Pohřební kázání jako ars moriendi.....	49
6.1. Knížka o smrti: Mikuláš Krupěhorský	50
6.2. Artium universarum excellentissima: Matěj Cyrus	53
7. Kázání pronesená nad dětmi.....	56
8. Kázání pronesená nad ženami	63
9. Kázání pronesená nad muži	79

10. Obrazné prostředky užití v pohřebních kázáních	104
11. Závěr.....	113
Anotace	115
Resumé.....	116
Seznam literatury	118

1. Úvod

V této diplomové práci se budu zabývat tematikou pohřebních kázání tištěných v tzv. době předbělohorské, tedy v období mezi rokem 1526, kdy na český trůn nastoupila Habsburská dynastie, a bitvou na Bílé hoře roku 1620, která skončila porážkou stavovského povstání, emigrací české nekatolické inteligence a následnou rekatolizací obyvatelstva.

Pohřební kázání jsou prozaickým žánrem na pomezí orální a písemné kultury, byla jak přednášena, tak vydávána tiskem. Počet jejich tisků na našem území ke konci 16. století narostl a to vzhledem k rozšíření knihtisku po roce 1520. Jejich objednateli byla ve většině případů protestantská vyšší vrstva měšťanstva a samozřejmě šlechta, nejčastěji pak příbuzní zemřelých.

Pohřební kázání byla v době raného novověku na pohřbech proslovována především proto, aby oslavila život zemřelého, ujistila přítomné posluchače, přátele a příbuzné o jeho dobrém životě a také dobré křesťanské smrti, které mu zajistily věčný život. Jeho duše se sice v okamžiku smrti, která byla trestem za prvotní hříchy našich prvních rodičů, Adama a Evy, oddělila od těla, které mělo být navraceno zemi, ze které vzešlo. Nebylo to rozloučení trvalé, v okamžiku Posledního soudu totiž měla být duše s tělem znovu spojena, aby společně přišly do Království nebeského, které pro lidstvo získal svou obětí na kříži Kristus. To se samozřejmě týkalo pouze lidí žijících ve víře, věřících v Kristovo zmrtvýchvstání a činících pokání za své hříchy, ale také za prvotní hříchy Evin a Adamův.

Dalším z velmi důležitých požadavků pro dosažení spásy v novém, věčném životě bylo pamatování na smrt už během našeho života na tomto světě. Zatímco středověký člověk se smrti obával a pokání činil až na poslední chvíli na smrtelné posteli, člověk raného novověku měl naopak na smrt pamatovat celý svůj život, připravovat se na ni včasným pokáním, protože litovat svých hříchů až těsně před smrtí nestačí, připomínáním pomíjivosti života, posloucháním

či čtením Písma a s ním spjatým upevňováním ve víře, ale i navštěvováním nemocných a umírajících a také doprovázením mrtvých na jejich poslední cestě. Neznamenalo to, že by snad člověk raného novověku neměl mít obavy z příchodu smrti, neměl z ní mít ale příliš velký strach, protože po smrti jeho lidského těla jej čekal ten pravý, věčný život. V něm se měl znovu setkat se svou rodinou a přáteli a šťastně s nimi trávit věčnost po boku Krista, Boha i všech svatých a andělů v Království nebeském.

2. Základní vymezení pojmu „kázání“

Kázání je definováno jako jeden z nejstarších prozaických žánrů¹ a duchovní řeč, jejímž cílem je působit na morálku, náboženské vědomí a vzdělání určitého okruhu posluchačů. V širším pojetí se jedná o výklad božího slova a jeho veřejné zvěstování, které je součástí bohoslužby. V užším vymezení pak jde o duchovní řeč, která vykládá a rozvíjí slova Písma.² Jedná se o literární žánr na pomezí ústní a písemné kultury, který „opouští pole orality“.³

Jelikož jsou kázání především součástí orální kultury, jsou tištěna a zapisována spíše ve výjimečných případech, některá z písemně zaznamenaných kázání byla naopak určena jen pro četbu a před posluchači nikdy přednesena nebyla.⁴ Není proto možné dokázat, že zapsaná a vydaná kázání skutečně zazněla v zaznamenané podobě, je ale pravděpodobné, že byla po přednesení pro potřeby textu upravena, některá z nich totiž byla tištěna s odstupem i několika let od jejich přednesu.⁵ O tom, že byly texty kázání upravovány, svědčí například chronogramy, tedy písmena zvýrazněná v textu, která mají hodnotu římských číslic a jejichž sečtením dostaneme např. rok vzniku promluvy - ta v ústním projevu kazatele na pohřbu neměla samozřejmě žádný smysl, protože byla posluchači nezaznamenanatelná. Text navíc mohl být z důvodu omezeného prostoru krácen, nebo v opačném případě rozšířen, protože v době přednesení prošel cenzurou. Bylo totiž velmi důležité, aby se kazatelova slova shodovala s myšlením jeho

¹ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 296.

² MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 295.

³ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 37.

⁴ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 296.

⁵ SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. s. 22.

mecenáše, který obvykle tištěnou podobu kázání platil.⁶ Dnes už tedy není možno zjistit, co si posluchači v daný den vyslechli, a srovnat např. rukopis kazatelovy přípravy s výsledným tiskem, kazatel navíc mohl reagovat na potřeby publika a kázání nečekaně zkrátit, jak radí Jan Amos Komenský ve své *Zprávě a naučení o kazatelství*: „Zkušené lidé radívají: Pokud zpozorujete, že posluchači ochabují v pozornosti, okamžitě skončete, i kdyby vám ještě nevypršel čas a lepší část kázání jste měli před sebou. V takové chvíli by totiž byla jen k malému užitku a někdy příště se pro svěží posluchače využije lépe. Je to podobné, jako když si pozvete hosta – dokud má chuť, nappete a nalijete ho tím nejlepším, co máte, a když je sytý, vyprovodíte ho.“⁷

V období raného novověku byla kázání oblíbenou lidovou četbou, nedělní promluvy vycházely ve sbírkách postil a např. pohřební kázání, která se řadí ke kázáním příležitostným, vycházela většinou jednotlivě a v menších nákladech než zmiňované postily. V případě pohřebních kázání 17. století se v literatuře uvádí náklady mezi 100 a 300 exempláři⁸. Z celé tištěné produkce tohoto období se do dnešních dob dochoval jen zlomek.

Cílem kazatele je působit vzniklým textem především na svědomí posluchačů, poučit je a postarat se o jejich vzdělání v Písmu, čemuž se podřizuje nejen obsah, ale i forma jednotlivých kázání. I přesto, že jsou kázání autorskými díly kazatele, často je v nich čerpáno z homiletických děl jeho předchůdců nebo odkazováno k filozofickým pracím antických klasiků a dalších, v dané době uznávaných autorit.⁹ Při tvorbě kázání se kazatelé opírali o klasickou antickou teorii např. o Marca Tullia Cicera, který byl jejím hlavním představitelem. Základní vliv na evropskou středověkou a raně novověkou rétoriku měly také myšlenky sv. Augustina,

⁶ SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. s. 22-23.

⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 114.

⁸ SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. s. 23.

⁹ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 296.

sv. Isidora ze Sevilly, Bedy Venerabilis a dalších. Důležitým vzorem pro kazatele raného novověku byly rovněž italské a francouzské rétoriky 12. a 13. století, např. rétorika Jindřicha z Isernie. V katolickém prostředí pak byl nejvíce čten sv. Bernard z Clairvaux, který byl inspirací pro mnoho kazatelů baroka.

Například biskup Jednoty bratrské Jan Blahoslav¹⁰ ve svém spise *Vady kazatelův* odkazuje k Erasmovi Rotterdamskému, který napsal knihu s názvem *Kazatel*: „Zdaliž toho někteří prvé v jazyku latinskému neučinili? Jednoho toliko připomenu Erasma Roterodamského, kterýž ač nebyl kazatelem, avšak nemalou knihu kazatelům napsal, v níž některé věci i kratochvilné i velmi směšné položil.“¹¹ Rovněž poukazuje na to, že kazatelé mohou věci, které chtějí lidem ve svých kázáních předložit, snadno najít, jelikož mohou čerpat z materiálů svých předchůdců: „Již prvé hojně základové položeni jsou a jako dům, v němž nejčistší pokladové jsou složení v svých hromadách, svazcích, neb policích a truhlách, sklepích i komorách, jedné aby tam člověk zřízeně všel, klíče měl, od všeho, pokudž komu náleží, pohleděl a to, čehož by kdykoliv potřeboval, aby vzal: a z toho podobně jako dobrý a rozšafný i kuchmistr i lékař, aby pokrm i lékařství hodné přistrojil.“¹² K antické autoritě se pak odvolává i Jan Amos Komenský ve svém spise *Zpráva a naučení o kazatelství*, a to konkrétně k básníku Horatiovi v oddíle o zdobnosti a plynulosti řeči: „Tak se naplní Horatiovo: Rem Bene praevisam, verba haud invita sequuntur, Když se věc dobře připraví, řeč bude plynout sama.“¹³ Horatius: Quidquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta percipiant animi faciles,

¹⁰ Již dříve napsal Blahoslav *Naučení jakés anebo zprávu jednomu z prostných kazatelův*, tedy jakési „ctnosti kazatelů“ pojednávající o tom, co se má kazatel naučit. Zápis tohoto díla se ale nedochoval. Jak se ale sám Blahoslav zmínil, někteří z těch, kterým byl spis určen, si jeho rady nevezali k srdci, a tak se rozhodl napsat *Vady kazatelův*, ve kterých na nejrůznějších příkladech ukazuje, čeho se při kázání vyvarovat s nadějí, že právě tento způsob bude mít na čtenáře silnější účinek.

¹¹ BLAHOŠLAV, Jan. *Vady kazatelův a Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v jednotě bratrské*. s. 22.

¹² BLAHOŠLAV, Jan. *Vady kazatelův a Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v jednotě bratrské*. s. 27.

¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 113.

teneantque fideles, tj. cokoli předkládáš, předlož krátce, bude to vděčná práce.¹⁴
Platí totiž: Varietas delectat, v rozmanitosti je krása.¹⁵

Kázání se většinou rozděluje podle obsahu, a to na kázání dogmatická, mravoučná, panegyrická, biblická, historická a liturgická. Podle účelu, který v kázání převládá, pak rozeznáváme kázání didaktická, tedy naučná a paraenetická, která působí na city a vůli posluchačů. Podle míry spjatosti s textem Písma pak existují kázání exegetická, homiletická a tematická. Podle příčiny vzniku se pak rozdělují na kázání, která jsou ustálena tradicí a řádem církve na kázání nedělní, sváteční, adventní, primiční, instalační apod. Další typ kázání představují tzv. kázání cyklická, která jsou sestavena k určitému cíli, tvořící jeden celek, např. při duchovních cvičeních. Většina tištěných sbírek kázání, tzv. postil jsou jednolitým celkem, a lze je tedy označit za kázání cyklická.¹⁶

2.1. Jan Amos Komenský a jeho Zpráva a naučení o kazatelství

Komenského spis byl napsán, aby pomohl českým kazatelům při vykonávání jejich úřadu, a dokončen byl až v období Komenského emigrace, konkrétně roku 1651, tedy tři roky po skončení třiceti leté války, kdy po vyhlášení Vestfálského míru odešlo do exilu mnoho kazatelů, kteří nebyli katolického vyznání. V Českých zemích vládla tvrdá rekatolizační politika a naděje na to, že se tento spis jednou dostane ke kazatelům českých sborů, kterým byl původně určen, byly malé. K částečné a omezené toleranci nekatolického vyznání došlo až roku 1780¹⁷, tedy téměř o 130 let později.¹⁸ Komenský v tomto spise shrnuje poznatky o kazatelství,

¹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 113.

¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 114.

¹⁶ MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. s. 296.

¹⁷ Autoři jistě mají na mysli vydání Tolerančního patentu, i když jej přímo nezmiňují a uvádějí pouze rok 1780, Toleranční patent byl však Josefem II. vydán o rok později, 13. října 1781. (BEDNÁŘ, František a HREJSA, Ferdinand. *Toleranční patent jeho vznik a význam*. Dostupné na: <https://veritas.evangnet.cz/download/patent.pdf>)

¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 9.

kteřé nashromáždil během svého působení v Jednotě bratrské, a to jak ze zkušeností vlastních, tak svých předchůdců.¹⁹

Komenského *Zpráva a naučení o kazatelství* se nám dochovala díky reformovanému kazateli Josefu Geržovi, evangelickému knězi z Prosetína, který roku 1807 opsal rukopis této knihy, aby byl zachován pro budoucí generace, jelikož byl vzácně k sehnání. Právě Geržův opis je jedním ze dvou dochovaných exemplářů Komenského knihy.²⁰

2.1.1. Komenského zpráva a naučení

Kazatelské umění se má podle Komenského skládat ze 4 částí: rozmanitosti, která spočívá v různosti látky i řeči, jasnosti v uspořádání, příjemnosti půvabu a moci spočívající v horlivosti látky i řeči. Každé dobré kázání musí podle Komenského tyto čtyři věci obsahovat, což dokazuje např. na tomto podobenství: „Za prvé, že kdo chce stavět dům, musí nejdřív nashromáždít stavební materiál – dříví, kamení, cihly, vápno, hlínu, prkna, střešní tašky a hřebíky. Potom vyměří a postaví stěny, stropy, dveře, okna a střechu; potom dům zkrášlí uvnitř i zvenku tím, že jej obilí, nabarví, vymaluje, obloží atd.; a nakonec, když si v něm přichystá zásoby potravin, konečně v něm bydlí.“²¹

Důležité pro Komenského je, aby kazatel znal výborně jazyk, ve kterém káže, měl povědomí o nejrůznějších ustálených slovních obratech, úslovích a také

¹⁹ Autoři překladu, Lukáš Makovička a Jana Vrzalíková, v předmluvě upozorňují na fakt, že Komenský v našich zemích navazoval na dlouholetou kazatelskou tradici, která vyvrcholila v období reformace. Důraz pokládají na to, že jejich úsilí v Českých zemích započalo již s příchodem Konráda Waldhausera na pozvání Karla IV., tedy o 150 let dříve, než započala reformace evropská uveřejněním devadesáti pěti tezí ve Wittenbergu Martinem Lutherem. K Waldhauserovým následovníkům řadí Jana Milíče z Kroměříže a jeho žáky, kteří stáli na pravém počátku české reformace, dále pak Matěje z Janova, Jana Husa, Jana Želivského, Petra Chelčického, Tomáše ze Štítného, Jakoubka ze Stříbra nebo Jana Rokycanu, tvořící jakýsi předvoj, který dal vzniknout první skutečně reformační církvi v Evropě, Jednotě bratrské, jejímž byl Komenský později biskupem, stejně jako Jan Blahoslav téměř o sto let před ním, jehož spis *Vady kazatelův* se rovněž pokoušel o pozvednutí kazatelské úrovně v Českých zemích. (KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 7-8.)

²⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 9.

²¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 22.

průpovídkách v něm užívaných: „Kdo si bude vyhledávání pěkných synonym, epitet a perifrází procvičovat, brzy zjistí, že je schopen hovořit výmluvněji...“²²

Kazatel nemá posluchače seznamovat pouze s věcmi dobře známými, ale je potřeba, aby uměl hovořit i o věcech nových, ne nutně podstatou, ale spíše způsobem přednášení. Komenský považuje za důležité, aby kazatelé dokázali pracovat s odlišnými potřebami svých posluchačů a při této příležitosti zmiňuje i pohřební kázání, jejichž zkoumání je předmětem této práce, konkrétně na příkladu osiřelých dětí: „Vykládat pro posluchače pak znamená rozvážit, co posluchači, kterým bude kázat, ve své situaci potřebují slyšet, a to buď všichni, nebo někteří z nich. ... Někdy se káže čerstvě osiřelým sirotkům, jindy novomanželům, někdy samým poddaným a jindy třeba jen vrchnosti. Kdo by tedy kázal bez ohledu na posluchače a jejich nynější potřebu, podobá se lékaři, který všem pacientům, co k němu zavítají, předepíše ten samý lék, ať už jim s jejich pomocí pomůže či ne.“²³ Tento požadavek znamená pro kazatele možnost kázání upravovat pro nejrůznější účely, u pohřebních kázání můžeme uvést např. ta od Mikuláše Krupěhorského či Matěje Cyra, která jsou jak útěšnou literaturou pro pozůstalé, tak i naučením o umění dobré smrti, tedy příručkou *ars moriendi* s funkcí didaktickou. Zároveň si kazatel musí uvědomit, pro koho káže, při pohřbu se jedná především o rodinu zesnulého, jeho přátele, v případě biskupských pohřbů např. členy kapituly, ale i širší veřejnost, která přišla vzdát zesnulému hold. V pohřebním kázání se proto často objevují útěšné formulace, které mají pomoci rodině vyrovnat se se ztrátou blízkého, zároveň jim připomenout, že díky svému příkladnému životu, který žil zcela v souladu s učením dobrého života a rovněž dobré smrti, skončil jejich milovaný na lepším místě. Toto zároveň slouží jako připomínka pro ostatní posluchače, jak by se sami měli před svou smrtí chovat.

Za velmi důležité Komenský považuje zahrnout do kázání věci, které posluchačům poslouží ke vzdělání: „Kazatel má tedy vyvozovat ponaučení ze všeho, co je obsaženo v textu a jeho výkladu. Chce-li totiž přinášet užitečné slovo života,

²² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 27.

²³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 31.

musí strávit větší část kázání vyučováním, k čemu předložené slovo slouží, spíše než aby se zabíral vysvětlováním smyslu nějakých podružných otázek. Tím se také liší historie Písma od jiných popisů dějin, že při jejím čtení nemáme uvažovat jen nad tím, co a jak se stalo, ale také (a to především), proč Bůh chtěl, aby se to stalo, tj. co nám Bůh předkládá k poučení a následování.²⁴ V případě pohřebních kázání se tento jeho požadavek dá nalézt v poučování posluchačů o tzv. dobré smrti, a to konkrétně na příkladu zesnulého.

Důležité je v kázání rovněž ponaučení, která se vyvozují buď *per consequentiam* (správným chápáním souvislostí), nebo *per allegoriam* (skrže alegorii). Když kazatel vyvodí z textu ponaučení, je povinen ukázat posluchačům, jak a k čemu by jej měli využít, být jejich rádcem a vést je. „Učení Písem pak máme používat k šesterému užitku, jmenovitě: aby byli posluchači posilněni v pravdě, odvráceni od bludu, napomenuti ke ctnostem, pokárání v hříchu, povzbuzeni v těžkostech rozněcováni k modlitbám.“²⁵ U pohřebních kázání tyto požadavky nalezneme v připomínkách umění dobrého života a dobré smrti na příkladu zesnulého, čímž je posluchač posilněn ve správnosti svého počínání, odvrácen od bludu, že toto počínání není nutné, napomenut ke ctnostem, kterými má naplnit svůj život, aby byl dobrým, pokárán v hříchu, pokud by smýšlel jinak a myslel si, že není třeba se řídit učením o dobré smrti a životě, povzbuzen v těžkostech, jelikož bude za ně po smrti odměněn, a samozřejmě rozněcován v modlitbách jak za duši zesnulého, tak svou vlastní i svých blízkých.

Důležité je rovněž povzbuzování, které dokáže skrže text kázání posluchačům nabídnout, pomoci jim v jejich soužení, zármutku či pokušení. Slouží totiž k tomu, aby křesťané věděli, jak si mají ve svém trápení a smrti počínat. Tato pokušení jsou podle Komenského trojí: ďábelská, lidská a božská. Všechna pak vedou k hříchu, nebo k zoufalství: „Smrt je nejhorší přirozenou věcí, které se tělo nejvíce bojí. Proto

²⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 63.

²⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 75.

mají být křesťané často vyučováni v tom, proč se nebát smrti, že ji mají očekávat s dobrou myslí a mají odejít s radostí, až si pro ně přijde“.²⁶

Komenský se rovněž věnuje zdobnosti celého kázání, při jehož přípravě by podle něj neměli kazatelé používat stále stejná slova, formulace a přechody, ale obměňovat je. Vhodné je používání epitet, která ovšem musí být k věci, jinak řeč spíše kazí a musí být užívána pouze tehdy, chce-li kazatel něco dovysvětlit nebo zdůraznit, stejně tak synonyma. Perifráze spolu se synonymy je vhodné používat kvůli rozmanitosti kázání: „A to jsou i takoví kazatelé, kteří v kázání opakuji jedno a totéž slovo nebo perifrázi třeba stokrát, až to tahá za uši, jako by na světě nebyla žádná synonyma nebo opisy“.²⁷ Důležitým prostředkem obměny a zdobnosti kázání jsou podle Komenského tropy, zmiňuje ironii, metaforu, která je podle něj nejkvětnatějším tropem a je velmi často k nalezení Písmu, synekdochu, metonymii či hyperbolu.

Komenský rovněž zmiňuje řečnické figury, s jejichž pomocí dochází k sestavování slov do libozvučných celků a z nichž by měl kazatel nejčastěji užívat následující figury: anaforu, epiforu, klimax/gradaci a paranomázii.

Nutná je rovněž zdobnost jednotlivých vět, aby řeč neplynula stále stejně, a to za použití v rétorice užívaných *figurae sententiae* (*větných figur*), k nimž patří exclamatio/zvolání, interrogatio/otázka, aposiopesis/zamlčení, correctio/napravení, apostrophe/změna oslovení, prosopopoeia/mluvení za jinou osobu, addubatio/rozpaky, communicatio/předložení ke zvážení, occupatio/předjímání řeči, concessio/ústupek: „Kázání je mocné, pokud se kázané slovo uchytilo hluboko v srdcích posluchačů a pohne jimi tam, kam Boží řečník chce. Už ten, kdo se stará, aby přednášel dobré věci jasně a příjemně, lecčeho v myslích posluchačů dosáhne. Ale ještě jsou zde zvláštní pravidla, která popisují, jak proniknout hlouběji k srdci. Pokud kazatel nechce ve svém úřadu cokoli zanedbat, musí pamatovat i na ně, protože je Božím nástrojem; zbytek ať vydává Bohu.“²⁸

²⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 106.

²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 117.

²⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století*. s. 126.

Cílem kázání je podle Komenského vzbudit v posluchačích upřímnou lásku k Bohu, nenávisť k satanovi, především tedy jeho klamům a svádění (kterých často používá v poslední hodině umírajícího, aby jej svedl na zcestí a získal jeho duši), poznání vlastních hříchů a své vlastní nedokonalosti, aby se posluchači styděli před Bohem a činili z bázně před ním a jeho tresty pokání s nadějí na jeho věčnou milost.

Líčení hříchů, jejich následků a trestů, které přijdou, pokud se hříšník nenapraví, se nemá v kázání objevovat tak, aby posluchače pouze podráždilo a rozhněvalo, ale spíše zahanbilo a napomohlo tak jeho nápravě. Kazatel nemá kárat jmenovitě osoby (pokud už použije jména, pak jedině na příkladech z Bible, např. když se zmíní o Kainově troufalosti, Jidášově zradě atd.) Vhodnější je, aby zmiňoval hříchy obecně, v nichž se posluchač sám dokáže najít. Nemá se zmiňovat o obecných lidských nedostacích a poklescích, má kárat, ale neposmívat se. Důležité také je, aby posluchačům dokazoval svou lásku, ti totiž musí vědět, že je kárá ne proto, že by se na ně hněval, ale proto, že mu na nich záleží.

Nutné je rovněž přesvědčovat posluchače o štědrosti a jistotě Božích slibů, připomínat je na příkladech svatých, kteří si prošli podobnými věcmi (v případě pohřebních kázání ukazovat totéž na příkladu zesnulého, který žil dobrým životem a zemřel dobrou smrtí), vylíčit potěšení, která čekají zbožné v nebi, ukazovat, že je lepší trpět na tomto světě, protože vše bude po smrti proměněno v radost. Vše je nutné připravit s ohledem k účelu daného textu a rovněž vzhledem k potřebám posluchačů, vztáhnout tato témata k nemoci, chudobě, osiřelosti nebo smrti tak, aby byla k užítku.

3. Pohřební kázání

V přístupu raněnovověkého člověka ke smrti můžeme spatřovat jistou ambivalentnost. Obával se smrti, ta ale byla zároveň považována za konec jeho strastiplné cesty na tomto světě a za počátek blaženého života. Jistota a nevyhnutelnost smrti se tak staly oblíbeným motivem i v literatuře a umění.²⁹ Zkoumání problematiky jak přístupů ke smrti, tak pohřebních rituálů je důležité k poznání myšlenkového systému raněnovověkého člověka.³⁰

Z hlediska antropologie představuje smrt spolu s narozením a vstupem do manželství základní momenty, ke kterým se váží tzv. přechodové rituály. Antropologie historická zkoumá smrt jako symbolický přechod jedince z oblasti každodenního života, která je nám dobře známá, do neznámého prostoru, který je obýván mrtvými a pro smrtelníky je tedy za jejich pozemského života nepoznatelný.³¹

Existuje několik prostředků, s jejichž pomocí lidé vzpomínali na zesnulého, a prodlužovali tak v myslích rodiny a známých jeho život. Vedle náhrobků a pamětních mincí nebo výmalby pohřebního průvodu to byl především knihtisk, jehož prostřednictvím mohla být mezi vzdálenější příbuzné, přátele, šlechtice (případně biskupy jiných diecézí) rozeslána zpráva o úmrtí zesnulého, a to např. ve formě tištěné mědirytiny *castra doloris*³² (v tomto případě se jednalo i o připomenutí životních skutků zesnulého) s jeho stručným popisem nebo popis pohřebního průvodu. Nejčastějším způsobem uctění života zesnulého byl ale tisk pohřebního kázání.³³

²⁹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 249.

³⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 249.

³¹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 190.

³² *Castrum doloris* – slavnostně vyzdobený smuteční stánek, ve kterém byla po dobu pohřebních obřadů na katafalku vystavena rakev, jeho používání se rozšířilo postupně od konce 16. století. (KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 208.)

³³ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 7.

Pohřební kázání se řadí k tzv. příležitostným kázáním a představovala pro kazatele možnost, jak promluvit k posluchačům o jistotě lidské smrtelnosti.³⁴ Nebylo pevnou součástí každého pohřbu, bylo totiž spojeno s funerální kulturou nejvyšších sociálních vrstev.³⁵ Dnes máme k dispozici pouze zlomek pohřebních kázání, ne všechna pronesená kázání byla navíc vydána tiskem a rovněž ne všechna se nám dochovala do dnešních dob. Vycházela především německy a latinsky, jelikož se jako první začala pohřební kázání tisknout v prostředí německé luteránské šlechty, a to od poloviny 16. století, v Čechách se tento zvyk ujal v hojnější míře až na počátku 17. století, v pobělohorských Čechách však jazykově česká pohřební kázání opět nebyla příliš početná, jelikož se jejich vydávání přesunulo spolu s kazateli do evropských exulantských center³⁶.

Tištěná pohřební kázání jsou důležitým prostředkem komemorace, která v sobě spojuje téma smrti a nesmrtelnosti, konstrukce paměti, mediální inscenace a distribuce.³⁷ Tisk pohřebního kázání obsahuje biografické údaje zemřelého spolu s dalšími údaji, např. poučením o dobré smrti a dobrém životě nebo příklady smrti svatých. Umožňuje tak vytvořit veřejnou vzpomínku na zesnulého, která je šířitelná v prostoru i čase, a zachovává ji tak i budoucím generacím.

Pohřební kázání nám podávají obraz nejen o tom, jak zesnulý žil svůj život, co vykonal pro druhé, jak se věnoval své profesi a jaké respektoval morální zásady, ale především o tom, jak měl zesnulý žít. Stal se tak totiž pro posluchače kázání příkladem hodným následování. Pohřební kázání jsou tak ve své podstatě chvalořečmi, které (v rámci obecně platné pravdy, že o mrtvých mluvíme jen dobře) zemřelého idealizují.³⁸ I přesto jsou vhodné k výzkumu jako prameny, protože

³⁴ SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. s. 15.

³⁵ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. s. 159.

³⁶ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 193.

³⁷ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 7.

³⁸ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 7.

obsahují rovněž biografické informace ze života zesnulého a zároveň nám pomáhají pochopit způsob, jakým v době jejich vzniku lidé přistupovali k umírání a smrti, jak si je představovali a jak o nich uvažovali.

Cílů pohřebních kázání je několik: slouží především k útěše pozůstalých, ale rovněž oslavují zesnulého i jeho rod a nabízejí pozůstalé rodině, přátelům i budoucím generacím následováníhodný příklad ctností, který vede k věčné spáse jejich duše. Z těchto důvodů se proto kazatelé věnují čtyřem tematickým okruhům: povinnostem vyplývajícím z úřadu zesnulého, popisu samotné smrti (má pozůstalé utěšit a přesvědčit o spáse duše zesnulého), vzorem dobrého umírání na příkladu zesnulého a odkazu na rod zesnulého, případně jeho vazby k instituci, kterou reprezentoval např. v kázání nad biskupy.³⁹

3.1. České dějepisectví a jeho přístup k výzkumu pohřebních kázání

Zájem české historiografie či literárněvědného bádání v oblasti pohřebních kázání je otázkou posledních let, i když specifika tohoto literárního žánru ocenil už Josef Jungmann ve své *Historii literatury české*, konkrétně v oddíle IV. (1526-1620)⁴⁰ v níž vyčlenil pohřební kázání z ostatní homiletiky a pořídil jejich první soupis, zatím posledním je pak jejich evidence v *Knihopise českých a slovenských tisků*,⁴¹ a podařilo se mu zachytit zřejmě více jak dvě třetiny nám dnes známých pohřebních kázání, uvádí ale i tituly, které se dodnes nedochovaly.⁴²

Na počátku 20. století pak Josef Volf sepsal dva krátké příspěvky (*Pohřební kázání* in: *Časopis Muzea Království českého* 82 a *Palma se vždycky zelenající* (*pohřební kázání nad knězem-exulantem Štěp. Holomučanským*) in: *Český lid* XXIII.)

³⁹ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 8.

⁴⁰ JUNGSMANN, Josef. *Historie literatury české: aneb saustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, oswiceni a gazyka*. W Praze: Pjsemem Antonina Straširyvky, 1825. IV. s. 703.

⁴¹ *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*. Praha 1925-1967, dostupný online na: <http://www.knihopis.cz/>

⁴² SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 191.

ve kterých upozornil na důležitost pohřebních kázání pro pomocné vědy historické, především genealogii a také biografii. Zdeněk Kalista se pak o pohřebních kázáních zmínil v edici Dlouhoveského pohřebního kázání nad strahovským opatem Vincentiem Macariem z roku 1670 uveřejněném v *Českém baroku*, dále pak František Šigut, který připravil edici *Bolestná žalost a žalostná bolest* pohřebního kázání z roku 1738 nad olomouckým biskupem, kardinálem Schrattenbachem, a rovněž Milan Kopecký se studii *K české barokní homiletice*. Obrat nastal až v devadesátých letech 20. století, a to spolu obnoveným zájmem o českou barokní kulturu a literaturu.

Především literárněhistorický zájem o téma pohřebních kázání ve svých studiích a edicích projevuje Miloš Sládek, který se začal jako první zajímat o literární barokní žánry související s tematikou smrti v českém prostředí. Patřily mezi ně příručky dobré smrti, tištěné záznamy *castra doloris* a rovněž protestantská a katolická pohřební kázání. Právě Miloše Sládka označuje Radmila Prchal Pavlíčková za jakéhosi průkopníka českého výzkumu pohřebních kázání, jelikož jako první stručně nastínil jejich dějiny, dobové funkce a je rovněž autorem několika edic jazykově českých kázání.

Nejrůznějším aspektům dějin smrti začala česká historiografie věnovat pozornost až v posledním desetiletí, o čemž svědčí jak dílčí studie, tak monografie pojednávající o tomto tématu,⁴³ stejně tak i konference a z nich vzešlé sborníky.⁴⁴ Jedním z takových autorů je Pavel Král, který svůj zájem několik let soustředil na problematiku pohřbů české šlechty v 16. a na počátku 17. století, o pohřebních kázáních se však zmiňuje pouze okrajově. Větší prostor dostala pohřební kázání až v několika Králových samostatných studiích, soustředících se na popis příruček *ars*

⁴³ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*.

⁴⁴ HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*.

moriendi, a to na příkladu kázání Matěje Cyra nad Petrem Vokem z Rožmberka, které ale Král primárně považuje za naučení o dobré smrti.⁴⁵

V současné době se tématem smrti v období raného novověku, především v církevní oblasti, zabývá Radmila Prchal Pavlíčková.⁴⁶

3.2. Pohřební kázání protestantská a katolická

Literární historikové 20. století se dlouhou dobu domnívali, že je pohřební kázání novinkou, která se objevila se začátkem luteránské reformace v 16. století spolu s osobou Martina Luthera a do katolického prostředí byl tento druh kázání přejat se zpožděním a v menší míře.

S přelomem 15. a 16. století došlo k podstatným změnám týkajícím se především šíření pohřebních kázání. Nástup raného novověku poskytl nové formy zachování památky na zesnulého, stejně jako nová média potřebná pro jejich šíření. Jednou z těchto zásadních změn byl vynález knihtisku, který umožnil publikaci a šíření tištěného slova, jež tak začalo nabývat nově i reprezentačních a didaktických funkcí. Spolu s tím rostla i jeho obliba. Díky tomu tedy v období od poloviny 16. století do poloviny 18. století zažila pohřební kázání svůj tzv. zlatý věk.⁴⁷ Druhou příčinou nárůstu tisků pohřebních kázání byly kromě vynálezu knihtisku rovněž konfesijní změny.

3.2.1. Protestantská pohřební kázání

Každá konfese totiž očekávala od pohřebních kázání jiné cíle. V luteránském prostředí se jednalo především o cíle a důvody teologické, jelikož se luteráni rozešli

⁴⁵ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, str.7-22.

⁴⁶ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*.

⁴⁷ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 16.

s katolickým pojetím spásy⁴⁸ a odmítli existenci očištěnce.⁴⁹ Právě představy o záhrobním světě byly jedním z důvodů, proč se lidé smrti obávali.⁵⁰ Spolu s očištěncem se tedy vzdali i aktivit, které museli pozůstalí vykonávat pro to, aby bylo duši jejich zesnulého příbuzného ukráceno očištěncové trápení a byla spasena, např. objednávek zádušních mší, vykonávání modliteb nebo kupování odpustků. Evropa tak byla rozdělena na dvě části, zaujímající naprosto odlišný postoj vůči mrtvým, což představovalo zásadní změnu představ raněnovověkého člověka, které měl o propojení světa živých a mrtvých, a bylo proto nutné toto prázdné místo v kázáních zaplnit jinak. Místo zaměřené se na péči o duši mrtvého a tzv. přímluvné modlitby se tedy protestantská pohřební kázání zaměřovala na živé pozůstalé, které si dala za úkol vést k následování příkladu dobrého života a dobré smrti pohřbívaného.⁵¹ Přípomínky o očištěnci a nutnosti pamatovat na zemřelého modlitbami, almužnami a sloužením mší, se tak v pohřebních kázáních reformovaných církví neobjevují.

Rozdíl mezi protestantskými a katolickými pohřebními kázáními se neobjevuje pouze v rozdílu pojetí očištěnce, ale také v zapojování životopisných informací o zemřelém do tisku. Martin Luther odmítal zapojovat biografické údaje do kázání a nejstarší luteránská pohřební kázání proto obsahují pouze výklad citátu z Písma. Součástí kázání se staly informace o životě zesnulého v polovině 16. století, avšak v různých variantách: životopisné údaje byly buď zcela vynechány, zesnulý byl krátce zmíněn ve vlastním kázání, nebo byly životopisné údaje přímo součástí textu kázání, či uvedeny zcela samostatně v odděleném pojednání. Od 17. století začala převažovat poslední možnost, tedy životopis, který se připojoval ke kázání jako

⁴⁸ Martin Luther označil očištěnce za katolickou lež. (DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka: nebe, peklo, očištěnce ve středověku*. s. 125.)

⁴⁹ Očištěnce (*purgatorium*) – objevuje se od raného středověku jako doplnění podstatně starších říší pekla a nebes jako třetí eschatologická oblast. Očištěné duše z něj stoupají do ráje. Na rozdíl od ostatních míst záhrobního světa existuje pouze do posledního soudu. (DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka: nebe, peklo, očištěnce ve středověku*. s. 20-21.) Více o tématu i: LE GOFF, Jacques. *Zrození očištěnce*.

⁵⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 249.

⁵¹ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 17.

samostatný text, zatímco pohřební kázání se plně zaměřovalo na výklad slova Božího.⁵²

Největší rozkvět zažila pohřební kázání v luteránských oblastech před třicetiletou válkou a pak na přelomu 17. a 18. století.⁵³

3.2.2. Katolická pohřební kázání

Katolická komemorativní literatura naopak středověký systém přímluvných modliteb a zádušních mší zachovala, péče o ukrácení očistcového trápení duše zemřelého tak byla i nadále hlavním úkolem pozůstalých. V tisících pohřebních kázání se proto objevují explicitní výjevy z očistce a výzvy k modlitbám za duši zesnulého, které měly za úkol na pozůstalé co nejvíce zapůsobit, aby na duši zemřelého nezapomínali. Měla tedy nejen význam reprezentativní (zachování dobré památky na zesnulého), ale také soteriologický, protože pouze ten, na koho si vzpomenou jak jeho současníci, tak budoucí generace, má naději na to, že nalezne další přímluvce pro svou duši, kteří díky obětování mše svaté, modliteb a almužen ukrátí jeho trápení v očistci.⁵⁴

Výše zmíněné odlišné funkce pohřebních kázání v jednotlivých konfesích jsou jedním z hlavních důvodů toho, že o katolickou funerální homiletiku dlouhou dobu nejevili historikové a badatelé příbuzných historických disciplín zájem. Například německá historiografie se soustředila pouze na výzkum luteránských pohřebních kázání, a dala tak omylem vzniknout mýtu, že byla pohřební kázání typická pouze pro protestantské oblasti jazykově německého prostoru a v katolickém světě tento útvar užíván vůbec nebyl.⁵⁵

⁵² PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 49.

⁵³ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 18.

⁵⁴ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 18-19.

⁵⁵ Pavlíčková připomíná, že první prací o katolické pohřební homiletice byl sborník a katalog *Oratio funebris* z roku 1999. Důvodů, proč se zájem historiků soustředil právě na protestantská pohřební kázání, uvádí Pavlíčková několik. Jedním z nejzávažnějších je počet dochovaných tisků (jejich množství je odhadováno na zhruba 250 000), navíc nejsou zaměřeny na nejvýše postavené sociální

Katolická pohřební kázání se v předbělohorských Čechách tiskla pouze v případě smrti některé z nejvýznamějších osob království a v pobělohorských Čechách k většímu rozšíření těchto tisků nedošlo. Na vině byla s největší pravděpodobností finanční otázka - hlavní objednatelé předbělohorských pohřebních kázání, tedy nižší a střední šlechta a měšťané, byli po Bílé hoře nejvíce postiženi konfesními změnami. Situace se pak začala měnit až v 60. letech 17. století, kdy se tištěná pohřební kázání stala běžnou součástí pohřbů vyšší šlechty.⁵⁶

Katolická pohřební kázání, oproti těm protestantským, pak integrují životopisné údaje přímo do textu pohřebního kázání,⁵⁷ čímž katolický konfesní okruh navazoval na žánry středověké hagiografie a chvalořečí, z nichž také přejímal nejrůznější motivy.⁵⁸

3.3. Tisky pohřebních kázání

Zvyk tisknout pohřební kázání v Čechách ve větší míře se ujal až na počátku druhého desetiletí 17. století.⁵⁹ Nejstarší tisky pohřebních kázání se v Čechách objevují však už v polovině 16. století, a to především v oblastech německy mluvících, které byly ovlivněny luteránstvím.⁶⁰ Autory nejstarších dochovaných tisků pohřebních kázání na českém území jsou členové Jednoty bratrské.

vrstvy, ale pokrývají prakticky všechna společenská prostředí. Rovněž struktura protestantských pohřebních kázání, oddělující výklad slova Božího od části věnované životopisu nebo rodopisu zesnulého, je pro svou přehlednost badatelsky vhodná a slouží například také ke zkoumání historie a kultury raněnovověkého člověka. (PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 19.)

⁵⁶ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. s. 159-160.

⁵⁷ Právě toto skrytí životopisných dat a panegyrický charakter je podle Pavlíčkové jedním z důvodů, proč se historikové o pohřební kázání jako pramen téměř nezajímali. (PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 50.)

⁵⁸ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 50.

⁵⁹ SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*, s. 193.

⁶⁰ Nejstarším příkladem pohřebních kázání spojených s českým prostorem jsou kázání Jana Mathesia z konce padesátých a první poloviny šedesátých let 16. století, která byla vydána v Lipsku a Norimberku. Velké popularity dosáhla podle Pavlíčkové především Mathesiova sbírka vzorových pohřebních kázání, která byla vydána poprvé roku 1559, a která se v dalších dvaceti letech dočkala sedmi vydání. (PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 25.)

Roku 1576 vznikla rukopisná sbírka bratrského kněze Jana Chrudimského s názvem *Kázání, kteráž se mohou užívatí při provázení těl lidských k hrobu, sebrané z Písem svatých*.⁶¹

Na českém území byly v 16. století⁶² vydávány rovněž vydávány vzorové sborníky pohřebních kázání, např. sborník Johanna Spangenberg, významného reformačního teologa a kazatele, který sepsal sbírku patnácti pohřebních kázání. Jednalo se o jednu z prvních sbírek tohoto typu vůbec, která se dočkala několika vydání a poměrně brzy po jejím vydání v němčině, pravděpodobně roku 1544, se dočkala ohlasu i v českém prostoru. První z těchto sbírek přeložených do češtiny roku 1559 je sbírka německých kazatelů, otce a syna Johanna a Cyriaka Spangenbergů.⁶³ Pohřební kázání uvedená v této sbírce jsou pouze vzorová, neobsahují tedy personálie a *laudatio*⁶⁴. Všechna 34 uvedených kázání má rovněž shodnou kompozici: krátký úvod (který je následován citátem, nejčastěji z Nového zákona), stanovení několika otázek a jejich objasnění v závěru.⁶⁵

Již v českém luteránském prostředí pak vznikla roku 1616 sbírka pohřebních kázání východočeského kazatele Blažeje Borovského z Borovna⁶⁶, která obsahuje celkem 31 kázání, z nichž asi třetina byla skutečně proslovena při pohřbech -

⁶¹ HALAMA, Ota. *Obludám nočním tváří v tvář. Revenanti v textech předbřlohorských nekatolíků* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 55-68.

⁶² Jungmann uvádí pro předbřlohorské období 76 vydaných pohřebních kázání, která byla psána česky. Do roku 1620 jejich počet nepatrně přesahoval počet sta kusů. (SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 192.)

⁶³ *Kázání pohřební třidcatero a čtvero z evangelisty s. Lukáše, skrze mistra Jana Špangenberg, slavného panství...*, 1559, Jan Günther (Knihopis č. 15 570)

⁶⁴ *Laudatio* = část pohřebního kázání, pochvala života a skutků zesnulého. (SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 196-197.)

⁶⁵ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 194.

⁶⁶ Blažej Borovský z Borovna, *Manipulus concionum funebralium. Pars prima. To jest: Kázání pohřebních snopček svázaný a sepsaný z Písma svatého a učitelův církevních...*, vytištěný v Hradci Králové, 1616.

Borovský totiž v záhlaví některých kázání uvedl nejen jméno zemřelého, ale např. i přesné místo a datum konání pohřbu, nejedná se tedy o pouhá vzorová kázání, i když mohla i tak posloužit jako inspirační zdroj. Je možné předpokládat, že Borovský nenapsal část uvedených kázání sám, ale že vycházel i z dochovaných rukopisů jiných kazatelů, o čemž by vypovídala i nejednotná forma jednotlivých kázání.⁶⁷

Jednotlivě tištěných pohřebních kázání, jak ze šlechtického, tak z měšťanského prostředí, přibylo na počátku 17. století.⁶⁸ V pobělohorském období se produkce jazykově českých tisků pohřebních kázání příliš nerozšířila, přesunula se totiž ale z větší části za hranice českých zemí, do exulantských center.⁶⁹

Důležitým faktorem při tisku pohřebního kázání byl objednavatel tisku, ne vždy však může být tento zadavatel identifikován. Jedněmi z nejčastějších objednavatelů tisků pohřebních kázání byli samozřejmě rodinní příslušníci, případně kapitula v případě úmrtí duchovního, která reprezentovala instituci, jíž zesnulý zasvětil svůj život. Informaci o tom, kdo je iniciátorem tisku, nalezneme v kázáních málokdy, pokud ano, pak je většinou autorem zmíněn v rozsáhlém titulu.⁷⁰

3.4. Forma pohřebních kázání

Pohřební kázání se po antickém vzoru skládají ze tří rétorických částí: *laudatia*, v němž kazatel pochválí život a dobré skutky a mravy zesnulého, *lamentatia*, ve kterém hořekuje nad jeho ztrátou, a *consolatio*, tedy části, která má uklidnit zarmoucené pozůstalé. Luteránští kazatelé pak do této trojice vkládali ještě i výklad

⁶⁷ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*, s. 194.

⁶⁸ Pavlíčková uvádí, že jich *Knihopis* eviduje pro léta 1600-1618 něco málo přes šedesát. (PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*, str. 28.)

⁶⁹ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 193.

⁷⁰ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s.40.

biblického citátu.⁷¹ Pátou částí pak bylo *vale*, tedy rozžehnutí.⁷² Specifikem katolických pohřebních kázání je připojení modlitby za duši zesnulého.⁷³ Ta ale byla vydavatelem obvykle vynechána, naopak předmluva určená některému z příbuzných zemřelého, obvykle tomu, kdo financoval vydání pohřebního kázání, byla v předbělohorských Čechách běžnou součástí tisku.⁷⁴

Katoličtí autoři pohřebních kázání vybírali úvodní citáty jak ze Starého, tak z Nového zákona, a to přibližně ve stejné míře.⁷⁵ Citát pak mohl být použit dvěma způsoby. Buď byl vyložen v rámci svého původního kontextu a kazatel jej posluchačům převyprávěl nebo citoval a dané poselství pak analogicky aplikoval na zesnulého. Druhý postup pak byl zcela opačný. Citát z Písma nebyl jeho původním kontextem nijak zatížen a byl v textu opakovaně vykládán v různých souvislostech a významech, využit byl např. jako několikrát opakovaný refrén.⁷⁶

Úvod býval věnován *lamentatiu*, v němž kazatelé rozvíjeli téma smutku a hořekování nad zesnulým, k čemuž využívali tradiční témata jako lidskou smrtelnost vzešlou z prvotního hříchu, rovnost všech lidí před smrtí na příkladech z Bible nebo legend o světcích a v neposlední řadě i správnou přípravu na smrt a smíření se s ní. Tato část pak vrcholila oznámením křesťanského vítězství nad smrtí a oslavou vykoupění lidstva Kristovou smrtí na kříži.⁷⁷ *Lamentatio* ale mohlo být zcela vynecháno a *laudatio*, které v sobě obsahovalo konkrétní údaje o osobě zemřelého, mohl kazatel vyčlenit za předmluvu před úvodní citát nebo naopak až na úplný závěr

⁷¹ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*, s. 196-197.

⁷² Pavlíčková uvádí toto pořadí: vstupní biblický citát, *lamentatio*, *consolatio*, *laudatio* a *vale*. Připomíná ale, že se jednotlivé pořadí mohlo měnit, případně mohla být některá část vynechána. (PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 46.)

⁷³ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 52.

⁷⁴ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 197.

⁷⁵ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 199.

⁷⁶ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*, str. 46.

⁷⁷ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*, str. 48.

kázání. *Laudatio* a biografické údaje pak byly vynechávány v pohřebních kázáních pronesených nad malými dětmi.⁷⁸

Pohřební kázání rovněž ve velké míře pracují se znaky a symboly, kterých využívala šlechtická vrstva k potvrzení své pozice ve značně hierarchizované raněnovověké společnosti. Jedním z příkladů může být erbovní znamení, jakožto základní identifikační znak jedince a rodu, jehož je příslušníkem. Jelikož odkazuje k rodinné historii a dědictví, objevuje se v pohřebních kázáních v mnoha podobách, a to nejen v grafické podobě, ale například i ve formě odkazů v samotném textu kázání.⁷⁹ Existuje ještě jeden způsob, kterým může být deklarována urozenost rodu a jeho starobylost, a to jsou rodokmeny zesnulého, které jsou k pohřebnímu kázání připojeny.⁸⁰

Cílem autorů pohřebních kázání, a rovněž objednavatelů jejich tisků, bylo především oslavit zesnulého, uchovat jeho památku a nabídnout čtenářům vzor dobrého života a smrti, který by byl hodný následování, čímž se blíží historiografii, legendistice a panegyrice. Oslava zesnulého je budována tradičními klišé a topoi, které jsou spojeny např. s životy svatých. Základní otázkou tedy není a ani nemá být, jak zesnulý skutečně žil, ale jakým způsobem byl jeho život zachován budoucím generacím.

⁷⁸ SLÁDEK, Miloš. *Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 197.

⁷⁹ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*, str. 173.

⁸⁰ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*, str. 174.

4. Knihy o dobré smrti

Nauka o tzv. „dobré smrti“ je nejčastěji zastoupena příručkami *ars moriendi*, které se začaly v českých zemích šířit v 16. a 17. století, začaly se zde totiž objevovat první překlady knih evropských autorů týkající se této problematiky, ale také původní české práce. Základem těchto příruček byla myšlenka, že dobrá smrt je vyvrcholením zbožného a dobrého života. Celý lidský život tak byl považován za přípravu na smrt, stejně jako dobrý život však bylo důležité i zbožné chování člověka v momentu smrti.⁸¹

Knihy o dobrém umírání často vznikaly jako reakce na smrt některého šlechtice, a to právě ve formě pohřebních kázání, zároveň se v pohřebních kázáních často objevují rady o tom, jak dobře žít a zemřít, tudíž nejsou hranice mezi těmito žánry příliš ostré. Příkladem může být kázání Matěje Cyra, který byl biskupem Jednoty bratrské a rovněž kazatelem na dvoře Petra Voka z Rožmberka, nad jehož mrtvým tělem pronesl roku 1612 *Artium Universarum Excellentissima ars bene beateque moriendi aneb Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslaveně život svůj v snu dokonati a umříti mohl...* Druhým takovým kázáním a zároveň příručkou dobré smrti je *Knížka o smrti, kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotovení vzbuditi má* Mikuláše Krupěhorského, evangelického duchovního na dvoře Petra Kokořovce z Kokořova z roku 1593.⁸²

Jedná se o žánr, který byl používán již ve středověku, doba jeho vzniku bývá kladena (spolu s tanci smrti⁸³) do poloviny 14. století, konkrétně do doby po morové

⁸¹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 250.

⁸² KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 10-11.

⁸³ Vznik tanců smrti se datuje do čtrnáctého století, do doby po morové epidemii, kdy vznikly první náboženské divadelní hry, znázorňující personifikovanou Smrt v podobě kostlivce, jenž vyzýval k tanci všechny lidské stavy. Podle těchto dramatizací, provozovaných na území kostelů a hřbitovů, byla zřejmě pořízena první výtvarná ztvárnění ve formě knižních ilustrací, nástěnných maleb i soch a v literárních mystériích a moralitách. Více viz např.: Smrčková, Barbora: *Tanec smrti v českém baroku*. Diplomová práce, FF MU 2010.

epidemii v Evropě, která s sebou přinesla masovou úmrtnost. Na počátku raného novověku prodělal tento žánr velkou změnu, jelikož se středověké knihy příprav ke šťastné smrti plně soustředily na vlastní umírání a smrt, na počátku 16. století se tyto návody rozšířily o poučení, jak vést i dobrý život.⁸⁴

Čtenáři a posluchači těchto spisů se měli především soustředit na myšlenky o smrti, posledním soudu, pekle a nebi, tedy na tzv. čtyři poslední věci člověka. Předpokladem dobré smrti je především zbožný život naplněný modlitbami, naslouchání slovu Božímu a poznání smrti.⁸⁵ Dobré smrti dosáhl člověk již činy za svého života, tedy dobrým životem, k němuž patřila především zbožnost a neustálé pamatování na smrt. Proto se stává nedílnou součástí *ars moriendi* (tedy umění zemřít) také *ars vivendi* – umění žít.⁸⁶ Soustředění se pouze na dobrou smrt tedy samo o sobě nestačilo, nutné bylo, aby člověk vedl i dobrý život, protože nemohl vědět, kdy jej smrt zastihne, a proto by se na ni měl připravovat po celý život, neustále na ni myslet a pamatovat ve smyslu *memento mori*.⁸⁷

Ideálním místem, kde si mohl člověk na smrt vzpomenout, byl právě pohřeb, protože svou přítomností na něm člověk vyjadřoval víru ve zmrtvýchvstání, lásku k bližnímu a v neposlední řadě tak rovněž dával příklad ostatním lidem.⁸⁸ Za přípravu k dobré smrti bylo považováno navštěvování nemocných a chudých lidí.⁸⁹ Ještě za plného zdraví by si pak člověk měl udělat pořádek ve všech majetkových záležitostech, protože v době nemoci se má soustředit pouze na věci duchovní, nikoli zatěžovat svou mysl pozemskými myšlenkami - tato motivace se

⁸⁴ PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem*. s. 142.

⁸⁵ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 12.

⁸⁶ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 72.

⁸⁷ *Memento mori* = pamatuj na smrt. (*Slovník cizích slov*. s. 215.)

⁸⁸ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. str. 12.

⁸⁹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 90-91.

proto často objevovala u šlechticů, kteří vysvětlovali, proč se rozhodli sepsat poslední vůli.⁹⁰

⁹⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 93.

5. Sbírký pohřebních kázání v době předběholorské

Větší význam než jednotlivé tisky pohřebních kázání dovezených k nám ojedinele ze Saska, měly pro vznik a rozvoj české funerální homiletiky sbírky kázání, které byly již v Čechách vydány.⁹¹ První z nich je sbírka německých luteránských kazatelů Johanna a Cyriaka Spangenbergů, jež byla do češtiny přeložena již v roce 1559.

Johann Spangenberg byl významným reformačním teologem, pedagogem, historikem a spolu s Lutherem nevlivnějším reformačním kazatelem. Pravděpodobně v roce 1544 vydal sbírku patnácti pohřebních kázání, která byla první svého druhu⁹². Jeho syn Cyriak vydal po smrti svého otce další sbírku, která obsahovala jak otcova, tak i jeho vlastní kázání. Patrně roku 1557 vyšel v Čechách překlad *Patnácte kázání o mrtvých tělích křesťanských*⁹³ Johanna Spangenbergova, o dva roky později u Jana Günthera v Olomouci pak vyšla sbírka *Kázání pohřební třidcatero a čtvero*⁹⁴, která v sobě zahrnovala kázání obou Spangenbergů.

Jedná se o kázání vzorová, která tady logicky neobsahují personálie ani laudatia, kompozice všech 34 kázání je totožná. Obsahuje krátký úvod, který je následován citátem z Nového zákona, dále pak tři nebo čtyři otázky, problematické okruhy, které jsou následně vysvětleny.

České luteránské prostředí je zastoupeno sbírkou pohřebních kázání východočeského kazatele Blažeje Borovského z Borovna, která vyšla pod názvem

⁹¹ SLÁDEK, Miloš. *Příspěvky k problematice pohřebních kázání českých pohřebních kázání 16. a 17. století* in: WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. s. 194.

⁹² PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in Mortem*. s. 26.

⁹³ SPANGENBERG, Johann. *Patnácte kázání o mrtvých tělích*. Praha 1557. Knihovna Národního muzea (Praha, Česko) -- sign. 35 F 5 neúpl.

⁹⁴ SPANGENBERG, Johann. *Kázání pohřební třidcatero a čtvero*. [Olomouc] Jan Günther 1559. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 89.

*Manipulus contionum funebralium. To jest: Kázání pohřebních snopček svázány*⁹⁵ roku 1616. Tato dvoudílná sbírka obsahuje, na rozdíl od sbírky předchozí, jak kázání vzorová, tak kázání, která byla skutečně proslovena na konkrétním pohřbu – Borovský u některých kázání totiž uvádí nejen jméno zemřelého, ale také přesné datum konání pohřbu a rovněž místo, kde byl pohřeb vykonán, často se objevuje i informace o sociálním postavení zemřelé osoby. Z toho můžeme usuzovat, že Borovský není autorem všech otištěných kázání⁹⁶ a vycházel i z již dochovaných rukopisů (narozen kolem 1570) jiných kazatelů. Rozrůzněná je také forma jednotlivých kázání ve sbírce, což opět ukazuje na fakt, že je sbírka tvořena kázáními více autorů. Kázání bývají uvedena citátem z Nového nebo Starého zákona, který je následně vysvětlen - v některých kázáních je tato část pojmenována jako *summa*, v jiných nemá žádný konkrétní název. Další část obsahuje tzv. *questio*, což je soubor otázek nebo problémů (v některých kázáních jsou označena římskou číslicí, v jiných arabskou nebo i slovně číslovkou řadovou, jednotlivé otázky a problémy jsou uvedeny pod pojmem artikuly nebo věci), na něž je v zápětí podána odpověď a jsou objasněny. Toto rozdělení není pevné, v některých kázáních sbírky se neobjevuje *summa*, v jiných není odděleno *questio*, které je pak součástí výkladu řeči spolu s odpověďmi. U většiny kázání, která nebyla proslovena, jsou obecnějšího rázu a neváží se tedy pevně k jedné osobě, Borovský pouze načrtne danou problematiku v podobě použitelných hesel, která mohou sloužit jako inspirace a být případně rozšířena a obohacena o detaily. Borovský se příliš nevěnuje *laudatiu* a *personáliím* v samotném textu kázání. Ke konci některých kázání bývá připojen *apendix*, objevuje se i *consolatio*, které většinou prostupuje celým textem kázání, ojediněle je

⁹⁵ BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium. To gest: Kázanj Pohřebnjch Snopček swázany...* Hradec Králové 1616. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 84 přív.

⁹⁶ Alois Sassmann v krátkém medailonu sepsaném pro cyklus *Encyklopedie utrkvismu v Čechách* publikovaném v časopise *Communio* uvádí, že od roku 1607 působil v Chrudimi. Roku 1609 bouřil proti porovnání, které se stalo mezi stavy pod obojí o konzistoř, svolal kvůli tomu kněžstvo svého kraje a také poslal stížný spis defensorům, v němž protestoval proti osazování kališných far bratrskými duchovními. Byl proto potrestán vězením, jeho jméno bylo vymazáno za přítomnosti konzistoře, defensorů a kněžstva z konsistoriálních knih. Ale i potom farářoval na několika farách na Královéhradecku, zejména po roce 1612 v Sezemicích, Černilově a Holohlavech. I když tedy víme, že měnil působiště, lze podle mého názoru předpokládat, že je autorem kázání proslovených místně v Chrudimi. Online dostupné na: http://mujweb.cz/gabriel.fiala/sassmann-borovsky_z_borovna_blazej.htm

pak pojato v kázání dvacátém osmém, které je určeno k pohřbu: „*Urozených a mnoho vzáctných rytířského stavu i jiných učených a osvícených lidí*“, kterým se budu zabývat později.

V katolickém prostoru pak vznikly latinské sbírky Jiřího Bartholda Pontána⁹⁷ a Mathiase Fabera, která se však svou datací řadí až do doby pobělohorské⁹⁸.

5.1. Blažej Borovský z Borovna: Manipulus concionum funebralium. To jest: Kázání pohřebních snopček svázaný⁹⁹

Tento soubor pohřebních kázání má dvě části, každá z nich obsahuje dvacet devět kázání, a to jak vzorových, tak pronesených nad konkrétními osobami. Vzorová kázání jsou, na rozdíl od kázání nad konkrétními osobami, spíše obecnějšího rázu. K rozboru jsem se rozhodla použít těch pohřebních kázání, který byla něčím výjimečná a zajímavá. Všimla jsem si, především tematické stránky za pomoci ukázek z textu, abych dokázala, že se pohřební kázání otištěná v této sbírce zabývají především otázkami obecnějšího rázu, nezaměřují se tolik na samotný život zemřelých a využívají shromáždění přítomných k tomu, aby je poučili o tom, jak dosáhnout spásy vlastní duše, čímž se podle mého názoru velmi přibližují žánru *ars moriendi*, tedy knihám o dobré smrti.

5.1.1. Předmluva

„Neníť pak v Světě lepšího umění, jako učiti se dobře a blahoslaveně umírati, a dny své sobě spasitedlně počítati, a ku paměti přivozovati.“¹⁰⁰

⁹⁷ Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka, *Orationes synodales, sacrae, bellica, funebres*, Pragae, excudebat Johannes Ottmar. 1606 (Strahovská knihovna řádu premonstrátů, sign. ACh IX 49).

⁹⁸ R. P. Matthiae Fabri e Societate Jesu, *Conciones funebres et nuptiales, quae nunc primum prodeunt, Coloniae Agrippinae apud Joannem Kinckhinum sub monocerote veteri*. 1655 (Strahovská knihovna řádu premonstrátů, sign. BP III 8).

⁹⁹ Jelikož tisky všech pohřebních kázání, se kterými jsem pracovala, nemají číslované strany, číslovala jsem je sama, a to vždy od úvodní tištěné strany s názvem kázání.

¹⁰⁰ BOROVSÝ Z BOROVARNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 9].

Borovský v předmluvě ke své sbírce shrnující kázání z let 1509-1615 píše, že není nic prospěšnějšího než uvažování nad posledními věci člověka, tady smrtí, posledním soudem, peklem a nebem: „nebo ty sou jako čtyry kola, vezoucí všecky duše lidské k Spasení.¹⁰¹“ Obrací se zde, stejně jako ostatní autoři pohřebních kázání jeho doby, k antickým autoritám např. Senecovi: „Chceš-li moudrým býti, často máš na budoucí věci mysliti.¹⁰²“

Borovský do své sbírky zařadil pohřební kázání vyššího i nižšího stavu, proslovená a psaná na různých místech: „Tedy tato knížka kázání pohřebních, o nejistotě života sepsaná, v ni čtouc, aby byla zrcadlem každodenním našeho zhlédání, kde jsme, co jsme, kde jdeme, a kam i jdeme.¹⁰³“

Náš vezdejší život je v této sbírce připodobňován ke květu, který mrazem, horkem a větrem je sražen a uschne, dále ke stínu, který je sice podobný našemu tělu, ale je černý, mrzutý a lze jej zahnat přítomností světla, ale také i temnoty. Dalšími oblíbenými přirovnáními je pára a dým, které obtěžují oči, vše kolem sebe začerní, ale když vyjdou z komína ven, rozpustí se ve vzduchu, stejně jako se rozplyne lidský život. Dále je přirovnán k obrazu, který je pěkně namalovaný na papíře, ale pokud je vystaven na dešti a větru, všechnu svou pomíjivou krásu ztrácí.

5.1.2. Kázání vzorová

Tato pohřební kázání jsou spíše obecnějšího rázu a díky tomu mohou sloužit jako podklad a inspirační zdroj pro kazatele píšící pohřební kázání nad konkrétní osobou.

Náhlá smrt:

Kázání osmé: Při pohřbu nenadálou smrtí člověka z tohoto světa vyšlého

¹⁰¹BOROVSKÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 9]

¹⁰²BOROVSKÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 5-6].

¹⁰³BOROVSKÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 17].

Toto kázání se zabývá tematikou nečekaného odchodu člověka z tohoto světa, což byl druh smrti, kterého se lidé velmi obávali, a to především ve středověku, ale i v období raného novověku ještě tyto tendence přetrvávaly. Člověk, který zemřel náhlou smrtí, se totiž nestačil usmířit jak se známými, se kterými měl nějaké nevyřízené záležitosti, nestačil napsat poslední vůli (i když v raném novověku se snažili lidé psát závěť dlouho před smrtí, objevovaly se stále ještě ti, kteří ji psali až na smrtelné posteli, a to bylo člověku, který zemřel náhle, odepřeno¹⁰⁴) a především se nestihli smířit s Bohem, učinit dostatečné pokání za své hříchy. Toto kázání se snaží přesvědčit čtenáře či případné posluchače o tom, že nenadálou smrt seslal Bůh na člověka proto, aby jej vytrhl z tohoto zlého světa, případně tím dal příklad ostatním, aby se báli, že i oni mohou být z tohoto světa povolání předčasně, a dělali tak vše proto, aby nezhynuli ve hříchu a učinili pokání.

Kázání desáté: Při pohřbu člověka toho, jehožby hrom, posel Boží zabil

Náhlá smrt v tomto kázání je konkretizovaná na zasažení bleskem a odpovídá na dvě zásadní otázky:

- 1) Přijdou lidé, do nichž uhořel blesk ke spáse, či ne?

Autor čtenáře ujišťuje, že pobožní lidé při takoto nenadále smrti ke spáse přijdou, protože nemohou být odloučeni od milosti Boží: „Člověk spravedlivý, jakoukoliv smrtí bude zachvácen, odpočinutí míti bude.“¹⁰⁵ Uvádí rovněž příklady z historie, kdy např. roku 332 zabil hrom tři kněží den před památkou vstoupení Krista na nebesa, roku 1534 ve Vlaších, ve městě Claravalla udeřil blesk do kostela, v němž do tří hodin uhořelo a zahynulo mnoho lidí. A 7. června 1553 ve Slezsku udeřil hrom do 32 lidí, z nichž 2 zabil, ve stejný rok v Berouně pak pobožný člověk, příjmením Robeš, poslouchal slovo boží a udeřil do něj blesk. Autor nabádá čtenáře, aby si jeho slova ověřili a další podobné příklady našli v *Kalendáři historickém*

¹⁰⁴ Více k této problematice: KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*.

¹⁰⁵ *Kázání desáté: Při pohřbu člověka toho, jehožby hrom, posel Boží zabil* in: BOROVSÝ Z BOROVA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 143].

Daniela Adama z Veleslavína, v celé sbírce se jedná o jediný přímý odkaz k jakékoli jiné literární památce, pokud tedy nebereme v potaz odkazy k Bibli. Rovněž ujišťuje lidi, že tato strašlivá nenadálá smrt je Bohu nevzdaluje, protože mnoho svatých zemřelo hrůznějším mučením, a přesto byla jejich smrt blahoslavená. U bezbožných lidí je však tento druh smrti hrozným, protože je zastihne v době, kdy se nekají, tedy v hříchu, což vede k jejich věčnému zatracení v pekelném ohni.

2) Proč Bůh smrtí bleskem trestá nejčastěji pobožné lidi?

Dělá to podle autora proto, aby se bezbožní ulekli spravedlnosti Boží, protože pokud Bůh takto sprovedí ze světa některou ze svých oveček, jak bude zacházet s hříšníkem? Dále pak je nutné mít na paměti, že i pobožní lidé mají hříchy, za které musí být pokutováni. Navíc jsou Bohu milí a ten je tímto způsobem k sobě povolává z těžkostí tohoto světa, aby nezahynuli spolu s bezbožným světem.

Kázání deváté: Při pohřbu ženy rodící a při porodu umírající

K tomuto tématu, které rovněž můžeme řadit ke kázáním zabývajícím se náhlou smrtí, využil autor část knihy Genesis, konkrétně kapitolu 35, verše 16-20.¹⁰⁶ Popisuje cestu Jákoba a Ráchel do Betléma, kdy o nich mluví jako o pocestných, kteří s sebou berou při cestě do vlasti jen to nejnnutnější, čímž odkazuje na fakt, že my všichni z tohoto světa odcházíme do nebeské vlasti s ničím ze svého světského majetku.

Autor se zde vrací i k tématu prvního hříchu, konkrétně Evy, za který jsou ženy potrestány bolestí při porodu. Ženy jsou v těhotenství smrti nejbližší, a proto by se měly v tu dobu chystat k smrti především skrze svaté pokání, slyšet slovo Boží a požívat svátosti. Ženy, které zemřely při porodu, byly považovány za mučednice.

¹⁰⁶ ¹⁶ Potom z Bét-elu odtáhli. A když už byli nedaleko Efraty, Ráchel porodila; měla však těžký porod.

¹⁷ Když těžce rodila, pravila jí porodní bába: „Neboj se, máš zase syna!“¹⁸ Ve chvíli, kdy umírala a život z ní unikal, pojmenovala ho Ben-óni (to je Syn mého zmaru), ale otec ho nazval Ben-jamín (to je Syn zdaru).¹⁹ Ráchel umřela a byla pohřbena u cesty do Efraty, což je Betlém.²⁰ Jákob nad jejím hrobem postavil pamětní sloup, a to je památník Ráchelina hrobu až dodnes. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.] s. 50.*)

Rovněž se autor zmiňuje o Jákobově zármutku: „Bez ní pak bylo tvé tělo, jako bez duše, jako zahrada bez plotu, jako svět bez slunce: Stratil jsi své potěšení, a všeho domu tvého radost a obveselí.¹⁰⁷“ Jákob Ráchel uctivě pochoval, jak se na správného muže sluší – z toho by si měli vzít příklad ostatní muži, které potká podobný osud. Nechal pak také nad jejím hrobem postavit pomník s jejím jménem, aby zachoval její památku – komemorace byla pro lid raného novověku velmi důležitým faktorem, a to především pro tisk pohřebních kázání.

Nedbalí víry:

Kázání šestnácté: Nad nedbalcem

Autor promlouvá ke čtenářům/kazatel k posluchačům: „Vidím nyní přátelé, při křesťanech velikou nedbálnost, a velikou rozpustilost: neb lidi jsou živi tak neřádě a nepobožně, rovně jakoby nikdá žádnému z toho počtu činiti neměli, a jakoby jim byla svoboda činiti cožkoliv chtěli.¹⁰⁸“ Právě tímto chováním, bezbožností a s domněním, že si mohou dělat bez trestu, co chtějí, se lidé odsuzují k věčnému zatracení.

Jak se má tedy člověk chystat na poslední zúčtování s Bohem? Má k jeho cti a chvále užívat věci, které mu propůjčil, tedy tělo, duši, rozum a paměť. Má svědomitě zastávat svůj úřad a práci, kterou mu Bůh na tomto světě přidělil. Má se také odívat rouchem Kristovým: „I nejní tedy lépeji jako tomu člověku, který se k počtu hotoví, a na Soud Boží chystá, aby se oblékl v spravedlnost Kristovu, neb bez té sic žádný na počtu nebude moci obstáti.¹⁰⁹“ Máme být tedy pevní ve víře, naslouchat slovu Božímu a číst Písmo, tomu se konkrétněji věnuje následující kázání nad člověkem nedbalým slova Božího.

¹⁰⁷ *Kázání deváté: Při pohřbu ženy rodící a při porodu umírající* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 140]

¹⁰⁸ *Kázání šestnácté: Nad nedbalcem* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 183-184].

¹⁰⁹ *Kázání šestnácté: Nad nedbalcem* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 188-189].

Kázání XXVII. Nad nedbalcem slova Božího

Mnozí lidé odkládají pokání na smrtelnou postel, takoví nedbalci ale často umírají dříve než ostatní a navíc i náhle, takže se nestihnou připravit. Nepotřebují víc než milost Boží, kterou ale mohou hledat modlitbami a pravou vírou pouze zaživa: nepomůže jim, že platí almužny apod. a kupují si tak milost, musí v Krista věřit v srdci. Všechna práce při shromažďování zboží na tomto světě, které může být využíváno pro darování almužen, je totiž daremná, lidé myslí více na majetek než na Boha a až před smrtí si uvědomí, že jim je jejich bohatství k ničemu, protože se ze smrti nemohou nijak vykoupit, ani si s sebou nemohou nic vzít: „...a nah toliko do země jde, a tu již nic jeho není, leč to prostěradlo, aneb košile, která se na něho dává.“¹¹⁰

Smrt jako sen:

Kázání sedmnácté

V tomto kázání je kladen důraz na fakt, že je smrt pouze snem, ze kterého se všichni věrní ve víře probudí k poslednímu Soudu, jak o tom mluví Boží prorok Daniel v kapitole 12:2.¹¹¹ Lidé tedy vstanou z mrtvých tak, jako my na tomto světě vstáváme ze spánku: věřící k věčnému životu a nevěřící k věčné potupě a utrpení v pekle.

Na otázku, proč je smrt přirovnávána ke snu, odpovídá autor úryvkem o návštěvě Krista v domě Jairově, kterému zemřela dcera z Matoušova evangelia 9:24.¹¹² Mrtví lidé odpočívají od své těžké práce, protože od svého těžkého údělu

¹¹⁰ Kázání XXVII. Nad nedbalcem slova Božího in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 259].

¹¹¹ ²Mnozí z těch, kteří spí v prachu země, procitnou; jedni k životu věčnému, druzí k pohaně a věčné hrůze. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 809.)

¹¹² ²⁴řekl: „Jděte odtud! Ta dívka neumřela, ale spí.“ Oni se mu posmívali. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 19.)

nebývají osvobozeni jinak než právě smrtí. Pokud považujeme v souladu s tímto smrt za sen, pak k ní lépe přistupujeme a méně se pak smrti bojíme.

Kázání dvadcté osmé. Při pohřbu urozených a mnoho vzáctných rytířského stavu i jiných učených a osvícených lidí

V rozloučení s dobrým pánem, moudrým učencem a osvíceným člověkem, který však není nijak konkretizován jménem, se opět objevuje motiv smrti jako snu/spánku: „Naposledy usnula hlava moudrá, kteráž mnohým radila, uši ohlechli, oči zrak potratily, ani na bídu lidskou nepatřili, ruce nemohou almužny svaté chudým dávat, nás mnohých v čas potřeby opatrovatí.“¹¹³

V tomto kázání se objevuje neobvykle zpracovaná část označovaná jako *consolatio* – tedy část věnována útěše pozůstalých. Většinou se objevuje ve více částech kázání, především úvodu a závěru, prostupuje jím. Tady je ale útěcha vydělena a navíc je věnována nejen blízkým příbuzným (manželce, přátelům), ale také všem přítomným v kostele, poddaným a církvi, navíc obsahuje v bodech vše, co si mají z jeho smrti vzít, aby je to utěšilo. V takového podobě se objevuje v jediném kázání z celé sbírky:

Potěšení všechněm:

1. Že smrti té ujíti nemohl.
2. Že smrt jeho není smrtí, ale snem.
3. Že se s nim brzy se s ním shledáme a on s námi.

Potěšení pani manželce:

1. Že na ní dle poručení Božího laskav byl.
2. Dle možnosti ji opatřil.
3. V domu svém umřel.

¹¹³ *Kázání dvadcté osmé. Při pohřbu urozených a mnoho vzáctných rytířského stavu i jiných učených a osvícených lidí* in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 505].

4. Stratila-li je ochránce časného, v nebi má věčného.
5. Byli-li by při ní jací nedostatkové, ty Pán Bůh sám na svou péči vzíti ráčí.

Potěšení přátelům:

1. Že jest bratr jejich z dobré krve křesťanské pošel.
2. Šedin svých, které jsou koruna slávy jeho, s poctivostí dočkal.
3. Nic hanebného (co by na překážku bylo jeho poctivosti) po sobě nezůstavil, ale dobrého jména po sobě nechal, jenž jest dražší než stříbro a zlato.

Poddaným:

1. Nebyl tyranem, ale pánem laskavým, dle poroučí Božího.
2. Sobě podobného za pána zůstavil, totiž syna svého.

Církvi Boží:

1. Ačkoliv jest stratila ochránce časného, v nebi má však věčného, proti kterémuž brány pekelné odolati nemohou.
2. Zase, budou-li toho zprávcové církevní žádati, vzbudí jim Pán Bůh jiného, v čemž sám sebe zakazuje a velí prositi, řka: Proste Pána žní, ať ráčí dělníky na žeň svou poslati.¹¹⁴

Dobrá smrt:

Kázání XIX

V devatenáctém kázání z 1. části tohoto svazku se autor snaží čtenáře seznámit s tím, co by měl před svou smrtí udělat, aby byla dobrá: „Ač taková věc všem lidem jest známá, však já proto krátce na ten čas mluvíti jsem umínil.“¹¹⁵

¹¹⁴ Kázání dvacáté osmé. Při pohřbu urozených a mnoho vzáctných rytířského stavu i jiných učených a osvícených lidí in: BOROVSKEÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 515-517].

¹¹⁵ Kázání XIX in: BOROVSKEÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 206].

Zajímavé je, že uvádí konkrétněji než jiná kázání tohoto typu tři příčiny, které smrti předcházejí: jsou to nenadálá příhoda, všeliká nemoc a dlouhá starost¹¹⁶. „Člověk mnohokrát bere před sebe toto aneb ono, a aby to vykonal, snaží se: ale hle, přikvačí ho lečjakás příhoda: nebo odněkud upadnouce, zabije se, aneb od nepřátel zahyne a zamordován bývá.“¹¹⁷

Stejně jako v již dříve zmiňovaném kázání o nečekané smrti, i zde autor uvádí, že je mezi lidmi rozšířena víra v to, že lidé, kteří zemřeli náhle, byli bezbožní a Bůh je takto potrestal. Připomíná ale, že i tato smrt je nám dána od Boha, a proto je dobrá. Jako příklad uvádí Ábela, který byl zabit svým bratrem Kainem, zemřel tedy nenadálou smrtí, Bůh jej ale přesto od sebe neodvrhl.

Nemoci jsou pak pokutami za hřích a je nutné, abychom se naučili trpělivosti, protože Bůh nám touto dlouhou nemocí poskytl dostatečný čas na vykonání pokání.

„Kdožs postaven v starém věku, máš vždycky na to mysliti, že máš přítomnou sobě smrt. Nebo čím více věku přibývá, tím více života ubývá: A čím dále k starosti se přibližuješ, tím blíže k tobě smrt přikračuje, a již jest jako přítomná.“¹¹⁸ Autor se také zmiňuje o tom, že staří lidé místo toho, aby mysleli na Boha, jak bylo popsáno výše, užívají si posledních dnů nezřízeností a zábavou.

Kázání dvamecítmé: Při pohřbu člověka pobožného

Odmítnutí očištění jako třetího eschatologického prostoru vsunutého mezi peklo a nebe se objevuje v kázání dvacátém druhém z 2. části sbírky a koresponduje tak s luteránským náhledem na víru, který zastával i Borovský. Toto kázání se ale primárně zaměřuje na to, kdo umírá jako blahoslavený, tedy dodržuje slovo Boží, prokazuje svou víru svatými ctnostmi a trpělivě snáší smrt, a jeho duše se tedy dočká věčného života v Království nebeském. Tito lidé mají velké štěstí, protože

¹¹⁶ Ve staré češtině „stáří“.

¹¹⁷ *Kázání XIX* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 207].

¹¹⁸ *Kázání XIX* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 210].

necítí ďábelské hrůzy při smrti, nepřichází k věčnému zatracení – jejich duše jsou v rukou Božích, nejdou ani do očištnice ani nebloudí zde na zemi.

Kázání deváté

Toto kázání pochází z druhého svazku sbírky a připomíná to, že lidé musí být napomínáni k pokání a pamatování na tzv. poslední věci. Ty jsou podle starých učitelů čtyři: smrt (která čeká nás všechny bez rozdílu věku nebo sociálního postavení, nevíme, kdy nás navštíví, kde nás zaskočí a ani jakým způsobem nás z tohoto světa odvolá - věřícím je především dveřmi ke skutečnému životu), soud Kristův nebo také Poslední soud (ten je hrůzný pro bezbožné, protože předstoupí před Krista soudce, kterého neprosili o smilování, nevěřili v něj), peklo (to je určeno pro bezbožné, kde je čeká věčné trápení) a radost nebeská (jedná se o vlast věřících, kde se shledají se všemi svými blízkými, ale také svatými a anděly, cestou k ní je sám Kristus).

5.1.3. Kázání pronesená nad konkrétními osobami

Kázání nad konkrétními osobami jsou druhým typem kázání z Borovského sbírky. Byly sice proneseny nad konkrétními zemřelými, jejichž jména jsou uvedena v nadpisu, nejsou zde ale uvedena jména autorů kázání, nevíme, zda Borovský napsal všechna kázání, nebo některá z nich patří jiným autorům.

Náhlá smrt:

Kázání šesté: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Mikuláše Opršala z Jetřichovic

Toto pohřební kázání se věnuje nevypočitatelnosti smrti, zemřelý, nad nímž bylo proneseno, totiž odešel z tohoto světa náhle a to při návštěvě svého bratra. Tematicky vhodný uvozovací biblický citát byl vybrán z knihy Kazatel 3:1-2.¹¹⁹

¹¹⁹¹Všechno má určenou chvíli, a veškeré dění pod nebem *svůj čas*.²Je čas rození i čas umírání, čas sázet i čas trhat; (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 612.)

Kazatel se nám ve svém pohřebním kázání snaží připomenout, že vše, co děláme, má svou určenou hodinu: „Římské království mělo svůj čas a hodinu, když se rozšiřovalo, rostlo a vzdělávalo: když zase hodinka přišla, aby kesalo a padalo, nic neprospěly žádné praktiky, rady a usilování, ale muselo se tak státi.¹²⁰“ Nebo jinde: „Stává se to často, že na vojně, neb někde jinde, smrtné rány někdo dostane, že i o něm pochybují, a však živ zůstane: jiný dosti málo, a umře. Někdo dlouho v nemoci leží, a hodinky, raněn jsa, čeká, však dlouho se prodlévá: Jiný na zimničku se roznemůže, neb na hlavu, a umře.¹²¹“

Uvádí dokonce i konkrétní příklad nevypočitatelnosti smrti: „Jakož se tak onomu dobrému člověku stavu rytířského, milostníku krále Václava, jménem Pertoltovi z Pertoltic, stalo, kterýž přes most Pražský jeda, přijel k věži, kteráž byla nad mostem, blíž Města menšího: Tu dva krkavci spolu bojujíce, svalili kámen veliký, kterýž upadl jemu na hlavu, a on spadl s koně, a tu hned umřel. Jehož sou mnozí lidé, divíce se té příhodě, litovali, i sám král Václav litoval jeho.¹²²“

Smrt spravedlivých a dobrých:

Kázání sedmé: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Jana Hrobčického z Hrobčice

Zde se kazatel zabývá odpovědí na otázku, proč si k sobě Bůh bere spravedlivé a dobré lidi. Nejdříve vysvětlí, že žádný z lidí na tomto světě nemůže být spravedlivý v pravém smyslu slova, protože jsme všichni narozeni v hříchu – nazývají se tak ale ti, kteří přijímají Krista skrze pravou víru. Ti, kdo v něj věří, totiž dojdou spravedlnosti, pokoje a věčného života a slávy. „Za to má již svět tento a lidé mnozí v něm, že když člověk umře, zahyne, a na nic přichází, pročez také říkají: *Mors*

¹²⁰ Kázání šesté: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Mikuláše Opršala z Jetřichovic in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 102].

¹²¹ Kázání šesté: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Mikuláše Opršala z Jetřichovic in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 105-106].

¹²² Kázání šesté: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Mikuláše Opršala z Jetřichovic in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 108-109].

ultima linea rerum, smrt všemu konec činí: Jezme, pijme, nebo zejtra zemřeme.¹²³ Právě posledně zmiňované propadání neřestem však odvádí lid od pokání za hříchy.

Bůh si k sobě bere spravedlivé a dobré, aby je uchránil před příchodem něčeho zlého, vlastně tak varuje ostatní, aby očekávali těžké časy, nebo proto, aby mohl tvrději potrestat bezbožné, protože to jsou spravedliví, kdo se často modlí k Bohu, aby bezbožné ušetřil, a tak zůstanou bez jejich přimluv. O to více se tedy máme modlit. „Hleďme na ta znamení jistá, přicházejících pokut na zemi, zanechajíce nejistých hvězdářských planet.¹²⁴“ V tomto kázání je rovněž kritizována obliba člověka ve věštění budoucnosti a čtení z hvězd.

Zármutek nad smrtí:

Kázání patnácté. Při pohřbu slovutného a vysoce učeného pana Duchoslava Eugurina Čáslavského

Patnácté kázání se věnuje zvládání zármutku nad smrtí zemřelého příbuzného - tehdy je potřeba, aby pozůstalé utěšili jiní, což by měl řádný křesťan udělat, musí mít ale na paměti, že nemůže nabídnout takové potěšení a útěchu jako Bůh.

Zabývá se rovněž otázkou, proč by se křesťané neměli nad mrtvými příliš rmoutit. V zápětí odpovídá, že Písmo nám zármutek nezakazuje: „...neb poněvadž tělo a krev jsme, není věc možná, abychom nad bídami bližních našich rmoutiti se nemohli, aneb neměli: Ale učí nás Písmo svaté, aby zármutek náš skrovný byl, a ne pohanský, kteří nad svými mrtvými přílišně žalostili, rvali se a lysiny sobě dělali, jakž z kapi.: Deut.: 14¹²⁵ snadně to poznati se může.¹²⁶“ Takovému zármutku se musíme

¹²³ *Kázání sedmé: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Jana Hrobčického z Hrobčice in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 112].*

¹²⁴ *Kázání sedmé: Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Jana Hrobčického z Hrobčice in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 117].*

¹²⁵ ¹Jste synové Hospodina, svého Boha. Nebudete si pro mrtvého dělat smuteční zářezy, ani mezi očima lysinu. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 172.)

¹²⁶ *Kázání patnácté. Při pohřbu slovutného a vysoce učeného pana Duchoslava Eugurina Čáslavského in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 176].*

vyhnout, aby to nevypadalo, že se na Boha hněváme, protože bychom tak dali najevo nesouhlas s jeho vůlí. Bůh totiž jen odnímá to, co nám propůjčil.

V závěrečném shrnutí, tzv. conclusiu se pak objevují důvody, proč nemáme příliš smutnit: „Plačme a kvilme, ale bedlivě nad našimi mrtvými, neb když je Bůh skrze smrt pojímá, činí to spravedlivě, podle líbezné své vůle, a oni skrze smrt jdou k odpočínutí od práce, ano přicházejí, když věříci jsou, prostředkem smrti k životu věčnému a Království nebeskému.¹²⁷“

Bída života:

Kázání XXV. Při pohřbu pana Jana Bracháčka souseda při městě Chrudimi

Hlavním tématem tohoto kázání je náš bídny život na zemi, k čemuž posloužily autorovi úvodní verše z Joba, kapitoly 14:1-2.¹²⁸ Stejně jako Job vidíme i my všichni na vlastní oči, že někteří lidé jsou zdraví a jiní nemocní, jedni bohatí a druzí chudí, a to vše kvůli prvotnímu hříchu našich rodičů Adama a Evy. Zároveň s tím vznáší autor otázku, zda bylo sněžení jablka opravdu tak velikým hříchem, že kvůli němu bylo celé lidstvo odsouzeno k smrtelnosti. Odpovídá hned tím, že nesmíme hledět na ono jablko samotné a jeho „nedůležitost“, ale na to, že Eva porušila jeho utrnutím ze Stromu poznání zákaz samotného Boha. I proto je to právě ona, kdo v božích očích zhřešil více, a celé ženské pokolení je kvůli tomu odsouzeno k bolestem při porodu, vzepřela se totiž přímému zakazu a tedy samotnému Bohu. Adamovy hříchy v tomto skutku, jak je autor cituje podle sv. Augustina, jsou: pýcha (neuposlechl příkazu Boha), svatokrádež (nevěřil Bohu), vražda (člověk zahubil sám sebe), duchovní smilstvo (dokonalost mysli člověka byla poskvrněna chytrostí hada), krádež (kradl to, co nebylo jeho) a lakota (člověk chtěl více, než mu náleželo).

¹²⁷ *Kázání patnácté. Při pohřbu slovnutného a vysoce učeného pana Duchoslava Eugurina Čáslavského* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 183].

¹²⁸ ¹Člověk narozený z ženy má krátký věk, avšak nepokoje do sytosti. ²Jako květ vzejde a zvadne, prchá jako stín a neobstojí. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 427*)

Musíme tedy věřit v Krista a budeme skrze smrt sprostěni všech bíd tohoto života, ke kterému jsme byli odsouzeni prvním hříchem našich rodičů, a nakonec přijdeme k životu věčnému.

Lidská duše:

Kázání pohřební při pohřbu urozeného pána, pana Jiřího Záruby z Hustiřan

Úvodní kázání z druhé části sbírky pojednává o lidských duších a nabízí hned několik alternativ jejich vzniku a existence. Někdo říká, že pochází od andělů nebo z prášku, který se zmítá ve Slunci nebo v povětří nebo z jiného živelného a hvězdného materiálu, někteří si myslí, že duše po svém odchodu vchází do jiného člověka, někteří zase, že pochází od rodičů, pohané pak zase, že duše umírá spolu s tělem jako u zvířat.

Kam jdou duše, když z těla vychází? To je velmi důležitá otázka, především z hlediska čtyř posledních věcí člověka. Může totiž přijít do pekla, kde se duše bezbožných lidí trápí, nebo na „místo“, kde jsou umístěna nemluvňata, která neměla křest¹²⁹ a kde se jim nevede ani dobře, ale ani zle, dále pak do očištěnce, kde se duše čistí¹³⁰, nebo do místa jménem *limbus patrum*¹³¹, kde jsou prý svatí otcové a nebo do nebe, tedy v příbytek Boží. Písmo svaté však mluví pouze o dvou místech: nebi a peklu: „Jako zajisté mezi vírou a nevírou není nic prostředního, malá zajisté a nedostatečná víra, jest jednostejná víra, jako veliká víra, a líbí se Pánu Bohu pro Krista, který zaslíbil, že třtiny nalomené nedolomí, a knot, který se kouří, neuhasí: Tak mezi věřícími a nevěřícími nic není třetího. A tak ani třetího místa není, do něhožby duše mdlejší víry přicházely, kromě pekla a nebe.¹³²“ Nebo dále: „Dvojí zajisté příbytek jest: jeden v ohni, druhý v království věčném: „O třetím sprostá

¹²⁹ *Limbus puerorum*.

¹³⁰ *Purgatorium* se objevuje pouze v učení katolické církve.

¹³¹ *Limbus otců* – jsou zde duše patriarchů, kteří sice zemřeli v přátelství s Bohem, ale protože zemřeli před Kristovou vykupitelskou smrtí, nemohly být spaseny.

¹³² *Kázání pohřební při pohřbu urozeného pána, pana Jiřího Záruby z Hustiřan* in: BOROVSKEJ Z BOROVA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 317-318].

nevíme: Anobř že ho ani není, v Písmě svatém nenacházíme.¹³³“ Zde tedy autor opět zcela v souladu s protestantským pojetím víry odmítá očištec i formy předpekli.

Smrt jako sen:

Kázání desáté. Při pohřbu urozeného statečného rytíře, pana Jana staršího Jezvenského

Smrt je jako sen pojata i v následujícím kázání, které začíná citátem z Evangelia podle Jana, kapitoly 11:11.¹³⁴ Mrtví lidé totiž neumírají, spí ve snu, ze kterého jsou probuzeni hlasem Syna Božího, stejně jako Lazar. Autor se také zabývá otázkou, zda se ve smrti děje s člověkem vše tak, jako se spícím a snícím člověkem. Odpověď je kladná: smrt je totiž všem lidem přirozená, stejně jako smrt, po práci není nic hezčího než milý sen, stejně jako není nic hezčího v těžkém životě jako klidná smrt. Spánek a sen člověk občerstvuje, stejně jako končí všechny bídy tohoto života s příchodem smrti. Lidé také přijímají sen rozdílně, někteří kladně a s radostí, jiní s nelibostí, stejně tak je to i se smrtí - někteří umírají jako ti, kteří sen přijímají, jiní než usnou hodně se natrápí. Kdo nemá hezké sny, musí si pomoci lékařstvím, stejně tak si k dobré smrti musí mnozí dopomoci slovem Božím. Tělo naše spí, ale duše ne, stejně je tomu při smrti, duše zůstávají živé, kdežto naše těla se mění v prach pod zemí. A na konec: spící lidé bývají probuzeni hlasem člověka, stejně tak jsou mrtví probuzeni hlasem Krista.

¹³³ *Kázání pohřební při pohřbu urozeného pána, pana Jiřího Záruby z Hustiřan* in: BOROVSKEÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 326].

¹³⁴ ¹¹ To pověděl a dodal: „Náš přítel Lazar usnul. Ale jdu ho probudit.“ (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 102)

6. Pohřební kázání jako *ars moriendi*

Knihy o dobrém umírání, tedy *ars moriendi* nebo *ars bene moriendi* se z původních středověkých návodů, které učily člověka tomu, jak dobře zemřít, a zaměřovaly se především na jeho poslední okamžiky na smrtelné posteli (u té se sváděl konečný boj o smrtelníkovu duši mezi silami dobra, zastoupenými anděly, Bohem, Kristem, Pannou Marií a dalšími svatými, a ďáblem s pekelnými silami zla na straně druhé), proměnily v naučení o tom, jak dosáhnout dobré smrti již dobrým životem. Umění zemřít tedy bylo nahrazeno uměním žít a z *ars moriendi* se postupně během 16. století stávalo *ars vivendi*.¹³⁵

O příručkách *ars moriendi* jsem obecně pojednala již v teoretické části práce, v té praktické se tedy budu zabývat jejich spjatostí s pohřebními kázáními. Mezi taková kázání/příručky dobré smrti patří v roce 1593 vydaná *Knížka o smrti, kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotovení vzbuditi má*¹³⁶ Mikuláše Krupěhorského, který jej přednesl nad mrtvým tělem Petra Kokořovce z Kokořova. Dalším zástupcem je *Artium Universarum Excellentissima ars bene beateque moriendi aneb Kázání o tom, kterak by člověk křesťanský dobře, šťastně a blahoslaveně život svůj v snu dokonati a umříti mohl*¹³⁷ od Matěje Cyra, kazatele na dvoře Petra Voka z Rožmberka, který jej nad jeho mrtvým tělem proslovil roku 1612.

¹³⁵ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*, in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 8.

¹³⁶ KRUPĚHORSKÝ, Mikuláš. *Knížka o Smrti: kterak se Křesťané k Smrti strojiti mají a co ge k takowému přihotowenij vzbuditi má*. Praha 1594. Strahovský klášter (Praha, Česko) -- sign. BT X 38 přív. neúpl. (Dále jen jako: *Knížka o smrti*.)

¹³⁷ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima ARS ben beat q: MORIENDI, Aneb Kázanj o tom, Kterakby Człowěk Křestianský dobře, sšťastně, a blahoslaweně Žiwot swůg w Pánu dokonati, a vmřjti mohl*. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 3044. (Dále jen jako: *Artium Universarum Excellentissima*.)

Tyto dva spisy, které pochází z odlišných konfesijních prostředí¹³⁸, kališnického v případě Mikuláše Krupěhorského a bratrského, jehož zástupcem je pojednání Matěje Cyra. Součástí Krupěhorského i Cyrova textu, které byly sepsány při příležitosti pohřbu jejich dobrodinců, je i popis jejich „dobré smrti“, který ukazuje, že teoretické rady a naučení jsou převeditelné do praxe a hodny následování.

Název této kapitoly nebyl zvolen náhodně. Každé pohřební kázání je svým způsobem spisem *ars moriendi*, knihou o dobré smrti. Některá kázání obsahují minimum personálií a zaměřují se tak na nauku o dobré smrti, a i v těch kázáních, která personálie obsahují, nejsou vynechány instrukce k tomu, jak dosáhnout dobré smrti. Pohřební kázání totiž představovala pro kazatele jedinečnou možnost k tomu, aby připomněli lidem jejich smrtelnost, to vše ukázali na příkladu mrtvého a zároveň utěšili všechny pozůstalé o ujistili je o nesmrtelnosti lidské duše jak jejich příbuzného, tak jejich vlastní. Dalo by se tedy říci, že pohřební kázání jsou svým způsobem druhem *ars moriendi*, nebo alespoň nabývají formy tohoto žánru.

6.1. Knížka o smrti: Mikuláš Krupěhorský

Sám Krupěhorský se k sepsání podobného spisu cítil být velmi povoláním, protože v šesti letech přišel v jednom dni o rodiče i čtyři sourozence a byl vychováván příbuznými¹³⁹, což jej naučilo pamatovat na smrt neustále a připravovat se k ní po celý život.

Spis je rozdělen na tři části, první obsahuje sesbírané řeči sv. Pavla o umírání, smrti a posmrtném životě. Druhá část popisuje smrt, která je charakterizována v souladu s dobovým diskurzem jako nevypočitatelná: „Nebo život náš přirovnán jest k stínu a k páře. Mnoho zajisté dítek umírá brzo po svém narození, mnoho jich umírá, že roku nedočkají, mnoho jich také pomře, že desíti let nedočkají. A zřídka

¹³⁸ Král uvádí ještě překlad spisu Roberta Bellarmina zastupující katolický tábor, rozhodla jsem se jej ale nezařadit, jelikož jde o překlad, i když samozřejmě byl na českém území známý a užívaný, ve své práci se zaměřuji na česky psané práce českých autorů.

¹³⁹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 69.

který člověk těchto časův dotrvá osmdesáti let věku svého. Nýbrž proti takovému jednomu mnoho set nebo snad i tisíc pomře, že takového věku svého nedočkájí.¹⁴⁰“

Smrt s sebou přináší mnoho neznámého, proto nevíme:

1) Kdy zemřeme: „Předně, že nevíme, kterého roku, letos, li či přes rok. Nevíme věku v mladém li či v dospělém či v starosti. Nevíme ani času, zdali z jara či na podzim, zdali v létě či v zimě. Nevíme jistého měsíce, zdali března či října. Nevíme dne, zdali v pátek, v neděli či v úterý. Nevíme, kdy smrt anebo ta hodina přijítí má, zdali ráno té chvíle či o polednách či u večer anebo o půlnoci. Nevíme ani hodiny, zdali v první čili v třetí, v šestou, li či v devátou, čili v jedenáctou anebo jistotně v dvanáctou hodinu přijde.¹⁴¹“

2) Neznáme ani místo, kde nás smrt zastihne: „Druhé, nevíme, kde a na kterém místě smrt k nám přijítí může, doma, li či na rynku, zdali v kostele, v zahradě či na poli nebo u vězení, a mezi přáteli čili mezi nepřáteli. Zdali na vojně, zdali mezi lidmi, čili na samotě, kdež by žádného člověka při nás nebylo.¹⁴²“

3) Netušíme, za jakých okolností se dostaví: „Třetí, nevíme, kterak naše smrt přijde na nás, zdali po dlouhé nemoci čili po krátké. Zdali v jídle, v pití či ve spaní. Nevíme na jakou nemoc, zdali po hlíze čili po šlaku či po omdlení. Zdali na červenou nemoc, na palčivou zimnici, na kámen, na žloutenici čili od votoku. Ba nevíme, zdali od ohně, od vody, od meče neb náhlého pádu čili z nějaké veliké starosti anebo z leknutí, zdali s dobrou pamětí čili na hlavní nemoc nebo z potracení paměti. Nevím, dlouho li v té hodině skonání našeho pracovati budeme a jak těžce čili snadně pojednou a jako v okamžení umřeme a duši vypustíme.¹⁴³“

To znamená, že má být člověk na příchod smrti neustále připraven, protože umírá jen jednou a své chyby nebude moci napravit.

¹⁴⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 69.

¹⁴¹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 69.

¹⁴² KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 70.

¹⁴³ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 70.

Třetí část *Knížky o smrti* je pak klasickým naučením o dobré smrti, zabývá se totiž popisem způsobu, jak se má člověk na smrt připravovat.¹⁴⁴ Čtenář/posluchač byl tedy nabádán k zaměření se na čtyři poslední věci člověka: smrt, poslední soud, peklo a nebe. Měl by se také pravidelně zúčastňovat církevních shromáždění, navštěvovat nemocné a umírající. Ideálním místem pro rozvzpomenutí se na smrt pak byl pohřeb, svou přítomností na něm navíc člověk vyjadřoval víru ve zmrtvýchvstání, lásku k bližnímu a rovněž dával dobrý příklad ostatním lidem.¹⁴⁵ Člověk by si také měl ještě za plného zdraví uspořádat majetkové záležitosti, aby se pak v době nemoci mohl soustředit pouze na duchovní věci: „Neb některý člověk teprva v nemoci bude chtít tyto a ony věci vyřídit a třeba bude naříkati, říká: ‚Milý Bože, že sem já těch věcí sobě prve nezpořádal, ale zanedbal, nyní pak teprva se tím páratí a ještě více trápení sobě přidávati musím.‘ Ale kdo jest z lidí, aby tomu věřil.“¹⁴⁶

Krupěhorský také vyjmenovává sedm „tovaryšů a drabantů“ smrti, kteří představují pro umírajícího ohrožení. Jedná se o bolest spojenou s nemocí, které odvádějí umírajícího od zbožných myšlenek k problémům fyzickým¹⁴⁷, druhým průvodcem smrti je strach: „Nebo smrti se leká, straší a děsí netoliko lidské přirození, ale i jiná stvoření. Ptáci před smrtí létají do povětří, zvěř utíká do hustých lesů, ryby se do hlubin skrejvají. Ano i svatí lidé. ...Ano i sám pán Kristus smrti se lekati počal. A z té příčiny malíři smrt malují, že jest bledá, hrozná, jako by hadův, žiab zemských a štírův plná byla, s ostrou kosou, s Goliášovým voštěpem, s hrubými ústy, s špičatými zuby, s uschlými žebry, kterážto člověka natahuje a naposledy i

¹⁴⁴ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 12-13.

¹⁴⁵ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*. s.13.

¹⁴⁶ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 13.

¹⁴⁷ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století* in: HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku*. s. 70.

bolestně zadává.¹⁴⁸ Třetím nebezpečím je lítost nad loučením se s příbuznými a pozemskými statky, čtvrtým a pátým pak naše hříchy, na které si v posledních okamžicích vzpomeneme a boží hněv, kterým jsou hříšníci trestáni. Šestým průvodcem smrti je ďábel, který se snaží umírajícího svést ze správné cesty a získat jeho duši: „Při smrti on člověka s pokojem nenechá, ale divnými štrychy na něho sahá, nebo dobře ví, že zanedbá-li člověka tu při smrti, potom pak na věky musí ho s pokojem nechat. A pakliž ho tu polapí a pochyť, již mu ho žádný na věky nevezme. Tuť on přijde s hříchy tvými, bude tobě ukazovati, že máš zatracen býti. A jestliže ty mu v tom budeš uměti odepřít, jiného štrychu on chytí, bude tobě předstírati tvé mnohé dobré skutky, aby tys na ně spoléhal, jimi pejchal a smejšlel, že jest tobě pán Bůh život věčný, chtěj neb nechtěj, dáti povinen. Anebo tebe strašiti bude tím, že pravé víry nemáš.“¹⁴⁹ Posledním průvodcem smrti je jeho další osud a také představa věčného zatracení jeho duše v pekle.¹⁵⁰

6.2. *Artium universarum excellentissima*: Matěj Cyrus

“Všecko se zde ruší, to bídné tělo hyne a tak nám jako voda nám čas života plyne, co pára mizí, co rána vystřelená k cíli pospíchá.”¹⁵¹

Biskup Jednoty bratrské Matěj Cyrus¹⁵² rozdělil pohřební kázání nad tělem Petra Voka z Rožmberka do tří částí. V první vyjmenoval slavné předky rodu Rožmberků, jehož byl Petr Vok posledním mužským zástupcem, a využil znaku růže umístěné v jejich rodovém erbů jako metaforického zástupce celého rodu: „Není není o slavné panstvo, o udatné rytířstvo, o poddaní, není řku, růže tato vykořeněná: ale jest jinak do lepší zahrady přesazená: není rod slavný pánův z Rožmberka rozptýlen: ale jest do své vlasti (věříme nebeské) všecken spolu shrnut

¹⁴⁸ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 71.

¹⁴⁹ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s. 71-72.

¹⁵⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. s.72.

¹⁵¹ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima*. [s. 21].

¹⁵² Od roku 1611 až do své smrti v roce 1618. Dostupné z: http://svk7.svkkl.cz/arl-kl/cs/detail-kl_us_auth-p0200361-Cyrus-Matej-15661618/

a shromážděn.¹⁵³ Druhá část se zabývá životem Petra Voka z Rožmberka a také popisem jeho posledních okamžiků strávených na smrtelné posteli. Tady nezapomíná Cyrus v souladu s dobovým diskurzem o dobré smrti zmínit klidný, smířený a bohabojný postoj Petra Voka k jeho blížícímu se konci. Ve své poslední řeči pak sám Petr Vok připomíná všem posluchačům/čtenářům, že nestojí o světské věci tohoto světa, vkládá svou duši s důvěrou v ruce Boha: „Já o ten svět nic nestojím, ale hotov jsem, když se koli Pánu Bůhu líbiti bude, z něho se ubírat, neb mám ku Pánu Bohu svému jistou naději, že mne ráčí k sobě pro Krista Ježíše pojíti.¹⁵⁴“ Cyrus navíc přidává informace o tom, že byl Petr Vok celý svůj život pobožný, a to už od útlého dětství: „Summou velmi rád ráčil Pán asi ode dvou let o smrti a smrtnosti slyšeti i sám mluvívatí.¹⁵⁵“ Poslední část spisu s názvem *De Arte illa omnium artium Excellentissima. Bene Beateq, moriendi, to jest: O moudrém, umělém a blahoslaveném umření, aneb života v pánu dokonání* se pak věnuje Cyrus rozjímání nad slovem Božím a kroky, které jsou potřebné k docílení dobré smrti.

Říká, že smrt nemůže být zlá tam, kde byl i dobrý život, a proto kdo chce dobře umřít, nemůže čekat až na hodinu smrti, ale chystat se k ní s předstihem. K tomu je nutné: „moudrého k smrti se připravování“ a „způsobného a rozšafného při smrti se zachování.¹⁵⁶“ Zmiňovanou moudrostí nemá Cyrus na mysli světské vědomosti, ale moudrost boží, které se nám dostává např. dodržováním přikázání a posloucháním Písma. Této moudrosti jsou tedy logicky zbaveni pohané a bezbožní lidé. Způsob přípravy na smrt během života rozdělil Cyrus na dvě části. Tou první byla tzv. příprava „generální, veřejná“, druhou potom „speciální, zvláštní.“ Veřejná příprava spočívá v neustálém prokazování víry v Boha modlitbami, duchovními cvičeními, uvědoměním si vlastních hříchů a následném pokání, přijímání svátostí a především v rozjímání o smrti a její podobě, člověk by tedy měl neustále přemýšlet nad tím,

¹⁵³ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima*. [s. 14].

¹⁵⁴ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima*. [s. 11].

¹⁵⁵ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima*. [s. 11].

¹⁵⁶ CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima*. [s. 16].

proč je smrtelný. V podstatě tedy Cyrus doporučoval neustálé pamatování na smrt, a to ve smyslu *memento mori*.

Speciální přípravou ke smrti měl Cyrus na mysli individuální prožitek každého člověka ve vztahu nejen k Bohu, ale i k bližnímu a také sobě samému. Doporučoval také, aby byl člověk střídavý, žil šlechetný život bez hříchů a měl trpělivost potřebnou ke snášení bíd tohoto světa.

Na smrt pak musíme neustále pamatovat, Cyrus uvádí příklad Filipa Makedonského, tedy pohanského krále, který tuto podmínku splňoval, ač nevěřil v jednoho Boha, ale bohů několik. Ten si prý nechal svou smrtelnost připomínat tak, že mu každý den jakýsi mládenec připomínal, že jednou zemře. Stejně tak i Petr Vok z Rožmberka na smrt pamatoval a byl tak pro ostatní příkladem hodným následování. Nad „stolečkem“ měl prý umístěnou pravou umrlčí hlavu a svým přátelům dával zlatý prsten s lebkou a nápisem „memento mori“, který i sám nosil.

Cyrus dále připomíná, že je smrt dvojí: tělesná, která spočívá v rozloučení duše s tělem, a duchovní, dělí se na časnou, při níž se duše skrze hřích rozloučí s Bohem, a věčnou, která postihuje duše odsouzené k věčnému utrpení v pekle. Člověk musí bojovat proti ďábelským pokušením, a to např. tak jako Dalila ve Starém zákoně, která Samsonovi ustříhla vlasy, které byly zdrojem jeho síly. Tak máme i my přemýšlením nad Kristovým sebeobětováním pro lidstvo zbavit síly Satana a odmítneme se tak podvolit jeho svodům.

Velmi důležité je pak připomenutí Matěje Cyra, že i člověk, který zemře náhlou smrtí, neujde spáse své duše, pokud se celý život připravoval na smrt výše zmiňovanou „generální a speciální“ přípravou.

7. Kázání pronesená nad dětmi

Když zemře někdo, kdo se dožil vysokého věku, nelitujeme jej, smrt pro něj byla v našich očích vysvobozením, při smrti mladých lidí a zvláště dětí je tomu ale naopak a nejinak tomu bylo i v době předbělohorské. Jako by smrt dětí a mladých lidí byla proti přirozenosti, jak se píše v tomto přirovnání užitém v pohřebním kázání nad Veronikou Polyxenou, dcerou Jindřicha Dobřenského z Dobřenic ve sbírce pohřebních kázání Blažeje Borovského z Borovna, které jsem věnovala samostatnou kapitolu: „Aneb jakoby jablko neb hrušku nedozralou mocí s štěpu utrhli. A kdoby chválil štěpaře toho, neb vinaře, který by štipky, o nichž by naději měl, že kvísti budou a ovotce ponosou, vysekával z zahrady, starých pak stromů zanechával státi. Jistě nechválil by mu toho žádný.“¹⁵⁷

Na následujících pohřebních kázáních si ukážeme, jakým způsobem pracovali kazatelé s tematikou vzkříšení, předčasné smrti dětí a také útěchy rodičů. Přístupy jsou odlišné, některá kázání jsou odosobněná a připomínají spíše kázání vzorová, kterými jsem se zabývala v jedné z předchozích kapitol, jiná jsou naopak velmi emotivní s velkou mírou využitých literárních prvků, jako jsou metafory, alegorie, přirovnání apod. Společný mají naopak fakt, že neobsahují tzv. *laudatio*, tedy část pohřebního kázání, která je chválou na zemřelého a jeho rod, ta se omezuje na zmínku o rodičích, z logického důvodu neobsahují ani personálie.

Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic

Za téma kázání z roku 1607 byl zvolen citát z Matoušova evangelia 19:14¹⁵⁸ a hlavní otázkou (questio): „Proč Pán Bůh všemohoucí mnohé dítky v jejich maličkosti

¹⁵⁷ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVARNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funeralium*. [s.71].

¹⁵⁸ ¹⁴ Ježíš však řekl: „Nechte děti a nebraťte jim jít ke mně; neboť takovým patří království nebeské.“ (Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 29)

rodičům pobožným z tohoto světa skrze smrt odnímati ráčí?¹⁵⁹“ Důvody jsou podle autora čtyři:

- 1) Dělá to sám pro sebe: „Toť jest tvůj i můj čas, již jsi dokonal běh a cíl svého života, by nemnoho, ale třebaš i jeden den živ byl na Světě. Tím se Job svatý při smrti synův svých těšil, řka: Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal, buď Jméno Páně pochváleno.¹⁶⁰“ Bůh ví nejlépe, jak dlouho mají naše děti žít a my bychom se proti němu neměli obracet proto, že si je vzal tak rychle k sobě, měl by mu děkovat: „Ach děkuj ty jemu raději, žeť dal na tak pěknou tabuli obrazu svého, a tobě podobného, popatřiti, kdyžť syna neb dceru dal, a ty jsi naň pohleděl, a svou rozkoš z něho měl.¹⁶¹“ Jejich odebráním navíc dokazuje svou lásku k našim dětem: „Nebo když je béře, miluje je, laskav jest na ně, líbí se jemu, aby tak jemu v nebi s anjeli jeho svatými sloužili.¹⁶²“
- 2) Dělá to pro rodiče: ti si touto ztrátou uvědomí své hříchy, aby lásku ke svým dětem nestavěli před lásku k Bohu. Někteří jsou navíc ztrátou dětí pohnuti ke konání dobrých skutků, místo aby shromažďovali majetek pro vlastní děti.¹⁶³
- 3) Dělá to pro děti samotné, aby nebyly přelstěny a oklamány svody ďábla a samotného světa, ale co nejdříve je přivedl do Království nebeského a do

¹⁵⁹ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 70].

¹⁶⁰ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 73].

¹⁶¹ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 73].

¹⁶² *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 74-75].

¹⁶³ Tyto důvody jsou více rozvedeny v *Dětském rápku* Šimona Lomnického z Budče nebo spisu J. A. Komenského *O sirobě*.

věčné radosti (autor opět používá citát z Matoušova evangelia 19:14¹⁶⁴). A také proto, aby zemřeli dříve, než by je ze světa sprovodilo větší zlo, např. zlo válečné: „Ach coby byli za to dali oni Jeruzalémští, aby dívky jejich byly aspoň před zkázou tou zemřeli. Oni Bethlémští, když je viděly matky před svýma očima přetínati a mordovati: dvojí a trojí bolest jest rodičům na srdci, když se jim dostane očima svýma na to hleděti. Znal to onen pohan Marcus Cicero, kterýž o sobě řekl: kdyby byl prvé umřel, že by byl nikdy takového neštěstí neokusil, s jakým se jest potkati musil. A nebyloliž by lépeji, aby i naše dívky zemřely, nežli by ukrutného Turka, aneb litého Antikrista na sebe dočkati měli.¹⁶⁵“

- 4) Dělá to pro nás všechny, abychom byli napomenuti i ti, kteří odkládají pokání až na čas nemoci nebo na stáří.

Kázání XXII. při pohřbu nezletilé dcerky slovutného a učeného muže pana Cypriána Wolinského

Kázání z roku 1606 sice bylo předneseno na konkrétním pohřbu, a to dcery Cypriána Wolinského, přesto ale může sloužit jako vzorové pohřební kázání pro případ smrti dítěte nebo mladé osoby. Obsahuje totiž označení pro osobu jak ženského, tak mužského pohlaví: „Pojal teď Pán Bůh skrze smrt mládence/mladici, kteréž tělo mrtvé abychom poctivě pochovali, tak jakž na křesťany věrné náleží, sešli jsme se.¹⁶⁶“ nebo: „Tento mládenec/Tato mladice sotva napoly k věku svému přišel/přišla, a hle Pán Bůh jej/ji, pojal skrze smrt.¹⁶⁷“

¹⁶⁴ ¹⁴ Ježíš však řekl: „Nechte děti a nebraňte jim jít ke mně; neboť takovým patří království nebeské.“ (Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 29.)

¹⁶⁵ Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 81].

¹⁶⁶ Kázání XXII. při pohřbu nezletilé dcerky slovutného a učeného muže pana Cypriána Wolinského in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 226].

¹⁶⁷ Kázání XXII. při pohřbu nezletilé dcerky slovutného a učeného muže pana Cypriána Wolinského in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 227].

Zvoleným tématem tohoto kázání je citát z Matoušova evangelia 9:18¹⁶⁸ o vzkříšení dcery Jairovy, hlavní otázkou pak, proč si Bůh bere mladé lidi skrze smrt. Přestože jsou i oni vinni prvotním hříchem prvních rodičů Adama a Evy, Bůh je zbavuje bídy tohoto světa. Smrt mladých je rovněž výstrahou pro nedbalce, kteří hřeší a odkládají pokání, protože jsou ještě mladí a silní, a na ty se autor tohoto kázání obrací takto: „Ale pohleď teď medle na tohoto mládence, že jest byl mladší od tebe, byl daleko čerstvější nežli ty, a proto jest umřel, a vše to jemu nic spomoci nemohlo.“¹⁶⁹

Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu

Toto pohřební kázání je datováno do roku 1509¹⁷⁰ a je mezi vybranými kázáními hned z několika důvodů počinem poměrně výjimečným. Zatímco předchozí pohřební kázání pronesená nad dětmi byla více méně obecnějšího rázu, i když se v nich samozřejmě objevovala typická útěšná funkce zaměřená na rodiče, kteří se museli smířit se ztrátou dítěte, byla většinou odosobněná. Toto kázání je naopak velmi emotivní, k čemuž využívá hned několika literárních prostředků.

Tím prvním je časté oslovování nikoli rodičů nebo posluchačů, ale přímo mrtvého dítěte: „Nedávno tebe, Karličku, v tomto místě, Boží tváři jsme přednášeli, nad tebou jméno živého a velikého BOHA vzývali, a tu, když si ty skrze ústa

¹⁶⁸ ¹⁸ Zatímco k nim takto mluvil, přišel jeden z představených, klaněl se před ním a řekl: „Má dcera právě skonala; ale pojď, vlož na ni svou ruku, a bude žít!“ (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 19.*)

¹⁶⁹ *Kázání XXII. při pohřbu nezletilé dcery slovutného a učeného muže pana Cypriána Wolinského in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 230].*

¹⁷⁰ Datace je s největší pravděpodobností chybná. Jelikož prvním příkladem překladu pohřebních kázání z německého prostoru u nás je sbírka Johanna a Cyriaka Spangenbergů z roku 1559, je tedy nepravděpodobné, že by toto kázání opravdu pocházelo z roku 1509. Dále se datace kázání, která jsou v této sbírce umístěna, pohybuje mezi roky 1598 a 1616, takže by zařazení takto časově vzdáleného pohřebního kázání působilo překvapivě. Rytíř Daniel Skála z Dubu a na Křenici (Chřenici), pokud se tedy nejedná o shodu jmen, navíc zemřel až roku 1613 a dá se tedy s téměř stoprocentní pravděpodobností říct, že není možné, aby pochoval svého syna téměř o sto let dříve. Dostupné na: http://www.mistopisy.cz/historie_krenice_8855.html

pěstounů tvých v smlouvu věčnou s Bohem vcházel, prospěvovali.¹⁷¹“ Nebo na jiném místě, když se zmiňuje o odchodu z tohoto bídného světa, který nebyl hoden jeho dobroty, do zaslouženého věčného života: „Ty tedy, ó rozkošný Karličku, jižs toho všeho ušel, brzičkos k věčnému portu radosti nebeské svou lodičku přistavil. Velmi rychle s světem a zlostí jeho, s nim se ještě neseznámivši, jsi se rozvedl a rozžehnal, nýbržs jej zavrhl, jakožto toho, který tebe hoden nebyl.“¹⁷² Emotivnost ještě umocňuje oslovení zemřelého deminutivní formou jeho jména.

Dalším nástrojem zvýšené emotivnosti jsou častá zvolání kazatele k posluchačům, v prvním případě spolu s využitím kontrastu hudebních nástrojů vzbuzujících v posluchačích veselost a znacích smutku: „Aj nastojte: jak jest se proměnila naše radost v zármutek, cytara, loutna a housle naše, v pláč a v slzy!¹⁷³“ V druhém případě se jedná o použití přirovnání zemřelého dítěte k uvadajícímu květu, který není ve vyjádření pomíjivosti lidského života v tomto období a také v daném žánru nijak překvapivý: „Rozkošný tento kvítek, tak krásný, tak vonný a spanilý, z něhož jsme velikého užitku očekávali, jak jest rychle podřtat, až i uvadl!¹⁷⁴“ Další „zahradnické“ přirovnání je použito ke konci kázání, kdy Bůh dětem ukázal milosrdenství: „Tak také pečuje nebeský ten Otec o své ty mladistvé strůmky, o ty své přeušlechtilé kvítky, nedopouští na ně prudkosti studeného větru, ani krupobití, ani přívalu, ani nocí mrazivých, uklizuje jich k tomu vší spravedlnosti slunci Ježíši Kristu, a chová je k tomu nejžádostivějšímu a nejrozkošnějšímu věčného života

¹⁷¹ Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 330].

¹⁷² Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 338].

¹⁷³ Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 330].

¹⁷⁴ Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebralium*. [s. 330-331].

věčnému jaru, v němž již bezpečně kvísti, vůni rozkošnou vydávati, i ovotce mile vynášeti budou.“¹⁷⁵

Kazatel navíc vyjadřuje svůj soucit s rodiči a jejich zármutkem, který mu nepřísluší zastavit, jelikož by šlo o věc nelidskou, a navíc je i on sám smutkem zasažen: „Protož abych měl vám, ó rodičové, slzy vaše zastaviti, poněvadž sám od pláče se zdržeti nemohu: vám spravedliv zármutek váš hned zapověditi, kterýž se nás všech dotýká, zdá mi se, že bych něco mimo lidský způsob učiniti chtěl.“¹⁷⁶ Připomíná také rodičům, že jejich dítě nezemřelo, ale bylo vzato z tohoto světa „...jako drahý poklad a klenot z hrozného a prudkého všecko zžírajícího ohně, aby od něho porušeno a zkaženo nebylo“,¹⁷⁷ protože „jest tento svět právě kaliště, a moře všech nešlechtností, tak že není možné s ním se obírat, aby vždy tím jeho mazem a kalem roucha svého neposkvrnil.“¹⁷⁸

Rodičům je rovněž připomínáno, aby si zachovali svou víru, protože je jejich syn neopustil, ale pouze předešel do nebe, kde má nové sestry a bratry ve formě andělů a svatých, místo sourozenců, které tady zanechal. Znovu se s ním tedy všichni shledají, což by jim mělo být velkou útěchou.

Velmi emotivní částí je pak ta, v níž kazatel navozuje hypotetickou situaci, v níž by se mrtvému dítěti navrátila jeho duše a ono promluvilo k přítomnému shromáždění: „O kdyby nyní toliko tomuto tílku duše jeho na čas zase navracena byla, a způsobilost k mluvení dala, tedy bychom jej takto k nám mluvícího slyšeli, nýbrž se na nás domlouvajícího a řkoucího: Co jest to? Co děláte? Proč se

¹⁷⁵ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 237-238].

¹⁷⁶ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 334].

¹⁷⁷ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 335].

¹⁷⁸ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebraliūm*. [s. 335].

daremnými slzami a pláčem trápíte? Proč na neštěstí a smrt mou naříkáte? Zda-li mi snad toho, že jsem ze všech tohoto života neřestí vytržen, k věčnému Blahoslavenství přiveden, nepřejete?¹⁷⁹“

Kázání třetí: při pohřbu nezletilého a nejmilejšího synáčka jménem Mikuláš, slovného pana Blažeje Chamry¹⁸⁰

V kázání z roku 1607 byl jako hlavní téma použit v pohřebních kázáních poměrně rozšířený citát z Jóba 1:20-21,¹⁸¹ z kterého se odvíjí hlavní téma celého kázání - že lidé mají chválit Boha nejen za to, že dává, ale i za to, že bere.

¹⁷⁹ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu* in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 243-244].

¹⁸⁰ *Kázání třetí: při pohřbu nezletilého a nejmilejšího synáčka jménem Mikuláš, slovného pana Blažeje Chamry* in: Blažej Borovský z Borovna: *Kázání pohřebních snopček svázaný*.

¹⁸¹ ²⁰ Tu Jób povstal, roztrhl svou řízu a oholil si hlavu. Potom padl k zemi a klaněl se ²¹ a pravil: „Z života své matky jsem vyšel nahý, nahý se tam vrátím. Hospodin dal, Hospodin vzal; jméno Hospodinovo buď požehnáno.“ ²² Při tom všem se Jób *nijak* neprohřešil a neřekl proti Bohu nic nepatřičného. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 419.)

8. Kázání pronesená nad ženami

Kázání druhé: při pohřbu urozené a Pána Boha bojící paní Kateřiny Dobřenské, rozené z Svárova

Autor v kázání proneseném roku 1607 využívá času k předložení napomenutí pomocí starozákonního příběhu o smrti a pohřbu Sáry, manželky patriarchy Abrahama (Genesis 23:1-2 a 19¹⁸²). Sára byla pobožná a svatá, v Písmu byla nazývána Matkou všech pobožných – i ona ale musela zemřít, stejně jako budeme muset my, ač nejsme svatí. Stejně jako Sára, která nezemřela ve své vlasti, ale na cestě a mezi cizími, si nevybíráme místo, kde zemřeme, což jak kazatel připomíná, se stává mnoha lidem, kteří umírají ve válce proti nepříteli nebo v cizích zemích.

O Abrahamovu žalu se kazatel zmiňuje takto: „stratil své věrné srdce, bez níž, jako tělo bez duše, zůstával: stratil slunce a okrasu domu svého: stratil své potěšení: stratil lékařství svého těla: stratil v čas potřeby dobrou radu, již se nejlípěji důvěřiti mohl.¹⁸³“ Oplakat své přátele ani příbuzné není hříchem, nesmí se ale jednat o pláč přehnaný, pohanský, který by znamenal, že nevěříme ve spásu duše zemřelého – proč bychom tolik smutnili, že odešel, kdybychom si byli jisti, že se s ním znovu shledáme ve věčném životě?

Autor v této části staví k Abrahamovu vhodnému zármutku do kontrastu fakt, že někteří muži manželky dostatečně neoplakávají a mají ve zvyku ženit se několikrát, protože: „komu koni dobře stojí, včely se často rojí, ovce peřeské bývají, a ženy mrou, ten že nemůže chudým býti.¹⁸⁴“

¹⁸² ¹Sára byla živa sto dvacet sedm let; *to jsou léta Sářina života.* ²Zemřela v Kirjat-arbě, což je Chebon v kenaanské zemi. Abraham přišel, aby nad Sárou nařikal a oplakával ji... ¹⁹Abraham potom svou ženu Sáru pohřbil v té jeskyni na poli v Makpele naproti Mamre, jež je u Chebrónu v kenaanské zemi. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 38-39.*)

¹⁸³ *Kázání druhé: při pohřbu urozené a Pána Boha bojící paní Kateřiny Dobřenské, rozené z Svárova in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 63].*

¹⁸⁴ *Kázání druhé: při pohřbu urozené a Pána Boha bojící paní Kateřiny Dobřenské, rozené z Svárova in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 64].*

Zmínka padne i o Sářině pohřbu, který byl nákladný, autor jej využívá jako nastavení pomyslného zrcadla přisedícím na pohřbu, kteří by snad svou manželku po její smrti dostatečně neocenili: „Nelitoval sobě velké summy stříbra dáti za místo kdeby měla jeho nejmilejší manželka odpočívati. Ne mnoho jest nyní takových manželův, aby tak nelitovali sobě velkého nákladu učiniti při pohřbu svých milých manželek, jako učinil Abraham.¹⁸⁵“

S těly je nutno zacházet náležitě a uctivě, ne tak jak činí někteří neznabohové, kteří těla svých mrtvých pálili na hranicích, předhazovali dravým šelmám, nebo dokonce jedli. Detailní popis věnuje autor pohřební zvyklosti Římanů, kteří těla mrtvých balzamovali, aby se s nimi mohli řádně rozloučit, a nakonec mrtvého spálili na hranici, kde pronesli kázání: „ne však o Bohu ale o ctnostech toho mrtvého. Jakož pak při takovém pohřbu nad tělem Julie, sestry otce svého a manželky Mariovy sám Julius, první Císař římský, oraci aneb řeč ozdobnou čině znamenité přízně skrze to od lidu římského dosáhl.¹⁸⁶“ Jako zdroj uvádí Plutarcha a Herodota.

Kázání páté: Při pohřbu urozené a slovo Boží horlivě milující i jeho ostříhající, paní Lidmily Lipanské

V exordiu tohoto kázání z roku 1610 oslovuje kazatel Pána smrti i života, který nám má prokázat milost v tom, abychom se naučili pamatovat na smrt: „...při pohřbu tohoto plačtivého snem smrti odpočívajícího těla, račiž nám milostí svou přítomen býti a srdce naše k tomu způsobná učiniti, abychom smrt bližních našich sobě před oči představenou majíce, učili se pamatovati i na smrt naší, na ní pamatující, abychom se k ní každého času skrze víru v Pána Ježíše Krista a pokání svaté, hotovili¹⁸⁷.“ Smrt je v tomto případě opět použita jako synonymní se snem,

¹⁸⁵ *Kázání druhé: při pohřbu urozené a Pána Boha bojící paní Kateřiny Dobřenské, rozené z Svárova* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 65].

¹⁸⁶ *Kázání druhé: při pohřbu urozené a Pána Boha bojící paní Kateřiny Dobřenské, rozené z Svárova* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 67-68].

¹⁸⁷ *Kázání páté: Při pohřbu urozené a slovo Boží horlivě milující i jeho ostříhající, paní Lidmily Lipanské* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 89-90].

což bylo obvyklé, jak jsme si ukázali na příkladu vzorových kázání ze sbírky Blažeje Borovského z Borovna v jedné z předchozích kapitol.

Kázání se inspirovalo ve vyobrazení vdovy ve Skutcích apoštolských; 9: 36-42.¹⁸⁸

Podobenství o Tabitě je jasným obrazem pobožné vdovy, která by měla být ostatními vdovami následována, aby došly zmrtvýchvstání a věčného života, především pak v jejích ctnostech, jako byla např. pobožnost. Tady se kazatel zmiňuje o mrtvé Lidmille Lipanské, která tuto první z Tabitiných ctností měla: „Jakož pak i tato poctivá paní, jináče o ní nemohu říci, nežli že jest podobně učednicí Kristovou a apoštolskou byla...¹⁸⁹“, protože často navštěvovala kostel i se svými dětmi.

Druhou Tabitinou ctností hodnou následování byly její skutky, které činila pro vdovy a sirotky. Z toho se podle kazatele učíme, že když zemřeme, tak vzpomínka na naše skutky zůstává mezi živými, kterým jsme pomohli. Tato ctnost opět nechyběla paní Lidmille: „...lačné krmila, žíznivé napájela, nahé přiodívala, nemocným lékařství strojila, léčila, i sama jim sloužila, radila a neopouštěla: toť Pán Bůh ví, i její někdy poddaní, ano i v této slavné obci mnozí vědí, a mně klamati nedají. Umřela jest mnohým chudým lidem matka, nemocným lékařka, zarmoucených potěšitelka. Kdybych měl ten dar mrtvé křísiti, jako za oněch dnů Sv. Petr od Krista, těmto plačícím a kvílícím chudým lidem, ze všech jiných, chtěl bych tuto pobožnou paní a milosrdnou vdovu, pro potěšení vzkřísiti.¹⁹⁰“

^{188 36}V Joppe pak žila učednice jménem Tabita, řecky Dorkas. Konala mnoho dobrých skutků a štědře rozdávala almužny. ³⁷ Ale právě tehdy onemocněla a zemřela. Umyli ji a položili do horního pokoje.

³⁸Poněvadž Lydda je blízko Joppe, dověděli se učedníci, že je tam Petr, a poslali k němu dva muže s naléhavou prosbou: „Přijď rychle k nám!“ ³⁹Petr se hned s nimi vydal na cestu. Když přišli do Joppe, zavedli jej do horního pokoje, kde ho s pláčem obklopily všechny vdovy a ukazovaly mu košile a pláště, které jim Tabita šila, dokud byla naživu. ⁴⁰Petr poslal všechny z místnosti; pak poklekl, pomodlil se, obrátil se k mrtvé a řekl: „Tabito, vstaň!“ Ona otevřela oči, a když spatřila Petra, zvedla se na lůžku. ⁴¹Podal jí ruku a pomohl jí vstát. Pak všechny zavolal, i vdovy, a vrátil jim ji živou.

⁴²Zpráva o tom se rozšířila po celém Joppe a mnoho lidí uvěřilo v Pána. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 123*)

¹⁸⁹ *Kázání páté: Při pohřbu urozené a slovo Boží horlivě milující i jeho ostříhající, paní Lidmily Lipanské in: BOROVSÝ Z BOROVARNA, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 92].*

¹⁹⁰ *Kázání páté: Při pohřbu urozené a slovo Boží horlivě milující i jeho ostříhající, paní Lidmily Lipanské in: BOROVSÝ Z BOROVARNA, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 94-95].*

Můžeme se samozřejmě jen domýšlet, zda se paní Lidmilla skutečně tolik podobala svému předobrazu v Tabitě, zda v její osobě skutečně zemřela „chudým lidem matka“, je pravděpodobné, že zde sehrálo roli dodnes přetrvávající pravidlo, že o mrtvých jen dobré. O glorifikační tendenci pohřebních kázání jsem se zmínila již v teoretické části práce. Tabita však nebyla jedinou vdovou z Bible, ke které byly zemřelé ctnostné vdovy připodobňovány. Další takovou příkladnou vdovou byla Anna Prorokyně, zmiňovaná v evangeliu podle Lukáše 2:36-37¹⁹¹, jejíž osud je hlavním tématem *Kázání čtvrtého: při pohřbu urozené a vysoce šlechtné, i nábožné vdovy, paní Kateřiny Věžníkové, rozené z Gersstorffu z roku 1610*. Hlavním úkolem vdovců a vdov tedy je setrvání ve víře a navštěvování chrámu.

Kázání jedenácté: při pohřbu vzáctné a šlechtné matrony, paní nejmilejší manželky urozeného a vysoce učeného pana mistra Jana Pachaeusa z Rájova

„Sotva může, přátelé milí, těžký zármutek člověku přijíti, jako ten, když Pán Bůh milé manžely a věrné rozlučovati ráčí.“¹⁹² Tak autor začíná kázání při pohřbu manželky Jana Pachaeusa z Rájova z roku 1606. Jednou z hlavních otázek, na které se snaží najít odpověď, je pak čím můžeme utěšit ty, kdo přežijí svého manžela nebo manželku: „Protož tu se jedno tělo rozlučuje, a ne dvě těla: což v pravdě je věc velmi těžká, a člověku téměř nesnesitelná.“¹⁹³ Útěchou pak má pozůstalým být, že se vše děje z uložení Boha a ne náhodou, stejně jako ani není náhodné manželské spojení, protože je to právě Bůh, kdo dává ženě muže a naopak. Rozlučuje je pak jen na

¹⁹¹ ³⁶ Žila tu i prorokyně Anna, dcera Fanuelova, z pokolení Ašerova. Byla již pokročilého věku; když se jako dívka provdala, žila se svým mužem sedm let ³⁷ a pak byla vdovou až do svého osmdesátého čtvrtého roku. Nevycházela z chrámu, ale dnem i nocí sloužila Bohu posty i modlitbami. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 62)

¹⁹² *Kázání jedenácté: při pohřbu vzáctné a šlechtné matrony, paní nejmilejší manželky urozeného a vysoce učeného pana mistra Jana Pachaeusa z Rájova* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 150-151].

¹⁹³ *Kázání jedenácté: při pohřbu vzáctné a šlechtné matrony, paní nejmilejší manželky urozeného a vysoce učeného pana mistra Jana Pachaeusa z Rájova* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 151].

krátkou chvíli: „Na čas sic, tak jest, že Pán Bůh manžely rozlučuje, ale však zase přijde ten čas, spojí je se všemi věrnými jinými jejich přáteli.¹⁹⁴“

I tuto ženu proto Bůh povolal z tohoto světa, aby ji spojil s jejími přáteli, rodiči, dětmi a až uzná za vhodné, vezme k sobě i jejího manžela: „Protož když nás Pán Bůh zde rozlučuje, těšme se tím, že to Pán Bůh činí proto, aby nás zase spojil.¹⁹⁵“

Kázání XXI.: při pohřbu vzáctné a vysoce pobožné ženy, paní Dorothy Fuknetrovny

Roku 1606 bylo proneseno pohřební kázání, za jehož hlavní téma celého kázání byl zvolen citát z Izajáše 26:19,¹⁹⁶ který slibuje, že lidé, kteří na tomto světě zakoušeli všemožné těžkosti, po smrti ale znovu vstanou a budou vzkříšeni.

O vzkříšení je velmi důležité učit se od církve, a to především proto, že zmrtvýchvstání je velmi těžké uvěřit: „proto, nebo rozum náš všecky věci na odpor vidí při smrti tělo že v zem jde, v prach se obrací.¹⁹⁷“ Musíme se o vzkříšení učit i z toho důvodu, abychom nepochybovali o Kristově zmrtvýchvstání a posílili se tak ve své víře, abychom při těžkostech a bídách tohoto života nepropadli zoufalství ani hříchu, protože nás právě po vzkříšení čeká věčný život.

Spis o proměnách žalostivých životaездеjšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic

Toto kázání je rovněž rozjímáním o úzkostech a bídách tohoto smrtelného života a také o radostech budoucích v životě věčném. „Protož ó človče, pomni na

¹⁹⁴ Kázání jedenácté: při pohřbu vzáctné a šlechtné matrony, paní nejmilejší manželky urozeného a vysoce učeného pana mistra Jana Pachaeusa z Rájova in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 153].

¹⁹⁵ Kázání jedenácté: při pohřbu vzáctné a šlechtné matrony, paní nejmilejší manželky urozeného a vysoce učeného pana mistra Jana Pachaeusa z Rájova in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 154].

¹⁹⁶ ¹⁹ Tvoji mrtví obživnou, má mrtvá těla vstanou! Probudte se, plesejte, kdo přebýváte v prachu! (Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 647)

¹⁹⁷ Kázání XXI.: při pohřbu vzáctné a vysoce pobožné ženy, paní Dorothy Fuknetrovny in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 220].

to, a znamenej v srdci svém, že jsi prach, a v prach se navrátíš. Počátek života tvého, že jest začátek i smrti tvé: a čím dále živ jsi, tím blížeji k smrti se ubíráš: pročez dnové naši náhle přebíhají a skončení let svých rychle docházíme.¹⁹⁸“ Zde je autorem zmíněna myšlenka antických filozofů, že umíráme již od svého narození. Smrtelný člověk je přirovnávám ke slunci na obloze, které ráno vychází a večer zapadá a které občas zastíní temné mraky, stejně jako se člověk rodí a umírá a jeho život je plný bídy, těžkostí a nestálosti: „Nebo všeliké tělo jest jako tráva a všeliká sláva člověka, jako květ polní, jako třtina nalomená jest tento život náš, čím více ho přibývá, tím více ho ubývá.¹⁹⁹“

Smrt této paní je nám předkládána jako zrcadlo lidské smrtelnosti: „...kterážto v trpělivosti následující v tom Joba svatého počítala dnů soužení svého a uvedla moudrost v své srdce, duši spolu svou v ruce spasitele svého do církve triumfující a roucho své zbilila v krvi beránka obětovaného za hříchy všeho světa.²⁰⁰“ Metafora s krví beránkovou byla často užívána např. i v testamentární praxi, když šlechtici odkazovali svou duši Bohu ve víře, že ji přijme očištěnou krví jeho Syna Ježíše Krista, který ji za lidstvo prolil na kříži, aby mu tak zajistil věčný život po smrti.

Objevuje se zde i odkaz na 21. kapitolu Zjevení Janova, což není obvyklý text, na který by se v pohřebních kázáních odkazovalo, velmi detailně popisuje jak bude vypadat lidský věčný život po Posledním soudu, kdy se znovu spojí naše duše a tělo a budou vzkříšeny.²⁰¹ Kázání rovněž obsahuje *Písničku o marnosti světa tohoto*,

¹⁹⁸ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 6].

¹⁹⁹ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 10].

²⁰⁰ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 9].

²⁰¹ ¹A viděl jsem nové nebe a novou zemi, neboť první nebe a první země pominuly a moře již vůbec nebylo. ²Viděl jsem od Boha z nebe sestupovat svaté město, nový Jeruzalém, krásný jako nevěsta ozdobená pro svého ženicha. ³A slyšel jsem veliký hlas od trůnu: „Hle, příbytek Boží uprostřed lidí, Bůh bude přebývat mezi nimi a oni budou jeho lid; on sám, jejich Bůh, bude s nimi, ⁴a setře jim každou slzu z očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti už nebude – neboť co bylo,

kteřá využívá klasických metafor pro pomíjivost lidského života: „Jsa červům potrava: trupel hlíny sluješ, nad hrncem dejm, pára“ nebo „nevěda kdy umřeš, dnes nebo nazejtří: na hrdle smrt neseš, jako šat vezdejší.“²⁰²

Kázání pohřební nad tělem mrtvým urozené paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic, paní manželky nejmilejší urozeného a statečného rytíře, pana Zikmunda Matěje Vencelíka z Vrchovišť je druhým kázáním v tomto svazku proneseným nad paní Annou Magdalénou Vencelíkovou z Malovic z roku 1615. Opět se zde objevuje citát ze Zjevení Janova 14:13.²⁰³

Blahoslavení mrtví tedy odpočívají od své práce na zemi, jejich těla zůstávají v hrobech a duše v rukou božích, odkud půjdou ze smrti do života. Kazatel uvádí, že

pominulo.“⁵Ten, který seděl na trůnu, řekl: „Hle, všecko tvořím nové.“ A řekl: „Napiš: Tato slova jsou věrná a pravá.“⁶A dodal: „Již se vyplnila. Já jsem alfa i Omega, počátek i konec. Tomu, kdo žízni, dám napít zadarmo z pramene vody živé.⁷Kdo zvítězí, dostane tot vše; já mu budu Bohem a on mi bude synem.⁸Avšak zbabělci, nevěrní, nečistí, vrahové, cizoložníci, zaklínači, modláři a všichni lháři najdou svůj úděl v jezeře, kde hoří oheň a síra. To je ta druhá smrt.“⁹A přistoupil jeden ze sedmi andělů, kteří měli těch sedm nádob a v nich připraveno sedm posledních pohrom, a řekl mi: „Pojď, ukáži ti nevěstu, choť Beránkovu.“¹⁰Ve vytržená ducha mě vyvedl na velikou a vysokou horu a ukázal mi svaté město Jeruzalém, jak sestupuje z nebe od Boha,¹¹zářící Boží slávou; jeho jas jako nejdražší drahokam a jako průzračný křišťál.¹²Město mělo mohutné a vysoké hradby, dvanáct bran střežených dvanácti anděly a na branách napsaná jména dvanácti pokolení synů Izraele.¹³Tři brány byly na východ, tři brány na sever, tři brány na jih a tři brány na západ.¹⁴A hradby města byly postaveny na dvanácti základních kamenech a na nich bylo dvanáct jmen dvanácti apoštolů Beránkových.¹⁵Ten, který se mnou mluvil, měl zlatou míru, aby změřil město i jeho brány a hradby.¹⁶Město je vystaveno do čtverce: jeho délka je stejná jako šířka. Změřil to město, a bylo to dvanáct tisíc měř. Jeho délka, šířka i výška jsou stejné.¹⁷Změřil i hradbu, a bylo to sto čtyřicet čtyři loket lidskou mírou, kterou použil anděl.¹⁸Hradby jsou postaveny z jaspisu a město je z ryzího zlata, zářícího jako křišťál.¹⁹Základy hradeb toho města jsou samy drahokam: první základní kámen je jaspis, druhý safír, třetí chalcedon, čtvrtý smaragd,²⁰pátý sardonys, šestý karneol, sedmý chrysolit, osmý beryl, devátý topas, desátý chrysopras, jedenáctý hyacint a dvanáctý ametyst.²¹A dvanáct bran je z dvanácti perel, každá z jediné perly. A náměstí toho města je z ryzího zlata jako z průzračného křišťálu.²²Avšak chrám jsem v něm nespátřil: Jeho chrámem je Pán Bůh všemohoucí a Beránek.²³To město nepotřebuje ani slunce ani měsíc, aby mělo světlo: září nad ním sláva Boží a jeho světlem je Beránek.²⁴Národy budou žít v jeho světle; králové světa mu odevzdají svou slávu.²⁵Jeho brány zůstanou otevřeny, protože stále trvá den, a noci tam už nebude.²⁶V něm se shromáždí sláva i čest národů.²⁷A nevstoupí tam nic nesvatého ani ten, kdo se rouhá a lže, nýbrž jen ti, kdo jsou zapsáni v Beránkově knize života. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 245-246.*)

²⁰² *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic. [s. 35].*

²⁰³ ¹³ A slyšel jsem hlas z nebe: „Piš: Od této chvíle jsou blahoslavení mrtví, kteří umírají v Pánu. Ano, praví Duch, ať odpočinou od svých prací, neboť jejich skutky jsou s nimi.“ (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 241*)

mrtvá Anna Magdaléna zakoušela od Boha mnoho nemocí již od dětství, vše ale trpělivě snášela, vyhýbala se i pokušením světa.

Kázání obsahuje písničku složenou na památku této paní, která se podle instrukcí v kázání obsaženém po tomto vykonaném kázání i zpívala, je u ní dokonce i uvedena poznámka: *Zpívá se jako: Bychom sobě vzpomínali, co nás má potkatí*²⁰⁴. Jedná se o dialog mezi manželem a zesnulou manželkou. Začíná slovy manžela: „Přes šest let zůstával sem s ní jsouce živ pobožně, ale nyní jak v srdci svém ji toužím bolestně.“²⁰⁵ Ten doufal, že ji Bůh vyléčí z nemoci, místo toho mu ji ale vzal, manžel ale věří, že jeho ženu čeká věčný život.

Manželka mu následně odpovídá: „Nermuť se a nestrachuj, můj manželi milý, v tu přesmutnou hodinu a žalostnou chvíli. Neplač mé potěšení, mé přemilé srdce, že tak od tebe jdu rychle, a převelmi brzce.“²⁰⁶ Kazatel tedy místo obvyklého consolatia, v němž by promluvil útěšnými slovy k vdovci on sám, nechal „promluvit“ ze záhrobí zesnulou manželku, která jej měla zároveň varovat. „Neušetřila jest krásy mé ani mladosti, podťala kosou jako kvítek spanilosti. Pomni, můj manželi milý, co se mně nyní stalo, že se tobě též stane, jak se před námi dalo. Stůj v bázni, miluj svaté ctnosti a pobožnosti, slyš pilně slovo Boží s uctívou šetrností.“²⁰⁷ Nepromlouvá pouze k němu, ale i přátelům, kteří přišli doprovodit její tělo k hrobu, aby na smrt mysleli a vyvarovali se veškerých světských rozkoší.

²⁰⁴ Typické pro kramářské písně. Fakt, že se tato písnička zpívá na známý nápěv a v kázání je poznámka, že byla v kostele při pohřbu zpívána by mohla ukazovat na fakt, že byly tisky tohoto kázání rozdány příchozím ještě před obřadem, aby se mohli držet textu. V některých případech se tisky rozdávaly již v kostele, většinou pokud obsahovaly kresbu a vysvětlení castra doloris, ve většině případů byly ale tištěny až po pohřbu.

²⁰⁵ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 54].

²⁰⁶ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 56].

²⁰⁷ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 57].

Manžel se s ní loučí: „Žádaje z těchto bíd strasti také vyproštění i s tebou v nebeském trůnu šťastého shledání.“²⁰⁸

Kázání pohřební nad mrtvým tělem urozené paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic je druhým kázáním pochází tohoto svazku, které připomíná proměnlivost lidského života, kterou vidí posluchači právě na odchodu mrtvé: „To zajisté že žádnému urozenému i neurozenému se nevyhýbá, na všech časem sobě uloženým, svého práva užívá a moc provozuje.“²⁰⁹

Zesnulá podle kazatele hleděla na Boha, víru a evangelium a opustila své místo na tomto světě s radostí a vírou, ne jako Lotova žena, která nechtěla zapomenout na rozkoše pozemské, ohlédla se zpět na Sodomu a proměnila se v solný sloup.

Je popisován její zbožný život, plný bíd a zkoušek nejrůznějšími nemocemi, nechybí ujištění, že zemřela poklidně: „O přeblahoslavené skončení takové jest: nebo duše lidí spravedlivých jsou v rukou Božích, aniž se jich jaké trápení dotknouti může.“²¹⁰

Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic

Kázání Jiříka Dykasta z roku 1608, které bylo vytištěno až v roce 1612, se zabývá především mocí Boha nad našimi životy zde na zemi: „Jakož Bůh má moc života, tak má také vladařství smrti. V čí ruce jest život tvůj? V ruce Boží. Kolikrát by nepřítel tvůj pořádal tvého života: ale pilně ho ostříhá Pán.“²¹¹ Nemůžeme tedy

²⁰⁸ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 59].

²⁰⁹ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 61].

²¹⁰ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic.* [s. 78].

²¹¹ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic.* [s. 3].

zemřít, dokud to nebude chtít sám Bůh. Miřkovský připomíná, že mnozí lidé po smrti blízkého často naříkají na příčinu smrti nebo na lékaře, což ale nemá žádný smysl: „Dokud dvěře života nám jsou ode Pána otevřeny, potud jich nám žádný nezavře. Ale jak jen Pán rukou pokyne, dvěře života našeho budou zavřeny. Když budou dvěře života zavřeny, žádný jich neotevře až hlas Páně v den Soudu.“²¹²

Příbuzní jsou utěšováni také tím, že se zesnulá zbavila největší těžkosti tohoto světa, hříchu: „Děkuje tato paní Bohu skrze Jezu Krista Pána našeho, že již toho všeho zbavená, hřích ji odpuštěn skrze Krista, již víc na věky hřešiti nebude.“²¹³ Dále pak faktem, že již není trápena nemocemi a bídami tohoto světa: „Tak ty bídy a nemoci pomalu zžírají tvůj život. Té bídy tuto urozená a poctivá paní jest zbavena skrze smrt, již se nebojí žádného přístrachu a nebezpečství ani nemoci.“²¹⁴

Opět se zde objevuje přirovnání smrti ke snu: „Této paní tělo odpočívati bude v hrobě jako v rozkošné posteli v naději blahoslaveného vzkříšení k věčnému životu.“²¹⁵

Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejské z Valdštejna

Autorem tohoto kázání z roku 1614 je Jan Václav Cykáda, kterého o sepsání pohřebního kázání poprosil otec zesnulé. Zesnulou v něm líčí jako pravou zbožnou věřící: „Jaká jest milovnice Evangelium Páně byla a podle rad z něho pocházejících, jaké milosrdenství s poddanými, i s jinými chudými činila.“²¹⁶ Prokazovala tedy milosrdenství poddaným a rovněž i chudým, jak se na křesťanku sluší.

²¹² DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 4].

²¹³ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 9].

²¹⁴ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 10].

²¹⁵ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 14].

²¹⁶ CYKÁDA, Jan Václav. *Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejské z Valdštejna*. [s. 12].

Kázání pohřební při doprovázení těla mrtvého k hrobu, ctné a šlechetné paní Voršily, dcery po zůstalé po dobré paměti slovutným panu Janovi Měchýřovi

Kněz Štěpán Olomoučanský použil k pohřebnímu kázání z roku 1614 verše z Ezechiela, v nichž je prorokovi oznámena smrt jeho ženy (Ezechiel 24:15-16²¹⁷).

Podobnými slovy pak utěšovala podle Olomoučanského také paní Voršila svého muže: „Anobř před tou hodinkou smrti své vida manžela svého plačícího, jeho potěšovala pravice: Neplačte a nestýskejte sobě již jest darmo, Pán Bůh dal, Pán Bůh vzal, buď jméno Pán pochváleno. Item pravila k manželu, však vás Pán Bůh neopustí.²¹⁸“ Je sice vhodné manželku oplakávat, stejně jako to činil Ezechiel nebo Abraham, ale nesmí se jednat o smutek a pláč přehnaný.

Kázání patnácté: při pohřbu nábožné vdovy, paní Anny Vysočanské z Vysočan

Citátem vybraným pro kázání nad vdovou Annou Vysočanskou z Vysočan z roku 1604 je z Prvního listu Timoteovi 5:5-6.²¹⁹ Autor pohřebního kázání připomíná, že svatý Pavel rozlišuje dva druhy vdov: pravé a pokrytecké. Pravá vdova věří v Krista a v něj ve svém osiření vkládá veškerou svou naději, pilně se také modlí a prosí Boha jako Anna Prorokyně a nedopouští se žádných „rozpustilostí.“ Důležité je, že za pravou vdovu není považována taková vdova, která se znovu nevdala jen proto, aby si mohla užívat marností svobodného života. Pouze pravé vdovy se tedy dočkají věčného života: „Protož tehdy, při kterých vdovách nacházíme, že v Bohu naději svou vkládají modliteb a proseb pilné sou vši

²¹⁷ I stalo se ke mně slovo Hospodinovo: ¹⁶ „Lidský synu, hle, já ti náhlou ranou vezmu žádost tvých očí, ale ty nenaříkej, neplač, neuroň ani slzu.“ (Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 24)

²¹⁸ OLOMOUČANSKÝ, Štěpán. *Kázání pohřební při doprovázení těla mrtvého k hrobu, ctné a šlechetné paní Voršily, dcery po zůstalé po dobré paměti slovutným panu Janovi Měchýřovi*. [s. 14].

²¹⁹ ⁵Vdova, která je opravdu osamělá, doufá v Boha a oddává se vytrvale prosbám a modlitbám ve dne i v noci. ⁶Ta, která myslí jen na zábavu, je mrtvá, i když žije. (Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 201.)

rozpuštělosti se vystříhají: Ty sou Kristovy vdovy. Ty když umírají, mají nápad k životu věčnému a království Nebeskému.²²⁰

Toto pohřební kázání rovněž nese atributy spíše vzorového kázání, neboť neobsahuje žádné personálie ani informace o smrti Anny Vysočanské z Vysočan.

Kázání při pohřbu pobožné ctné šlechtné a mnohovzácné matrony paní Anny Košetické

Roku 1607 bylo předneseno pohřební kázání nad Annou Košetickou, jehož autorem je kněz Jan Iacobides Benešovský, v němž nabádá své posluchače ke třem věcem.

- 1) Abychom mrtvé oplakávali, ne proto, že by jim to ještě snad nějak prospělo, ale abychom oplakávali bídy tohoto života a smrt jako trest za dědičný hřích, který leží na všech lidech: „Avšak ten náš pláč má býti mírněn, a ne pohanskej, jakž mnozí křesťané činí, že smrti svých mrtvých přílišně želí a nad nimi pláčí, jakoby se již víceji s nimi na věky shledati neměli.²²¹“
- 2) Náležitě odít těla mrtvých, ale bez vsí pýchy, která je Bohu nemilá.
- 3) Doprovodit tělo k hrobu a pohřbít jej: „Nebo by musilo srdce nad adamantový kámen, a horu Kavkaz tvrdší býti, aby nemělo nad smrtí svého milého krevního přítele splakati.²²²“

V kázání jsou rovněž zmíněny tři pokuty za to, že se bídny svět někaje, a sice: hlad, válka a mor. Benešovský připomíná např. hladomor z roku 1601 a neúrodu obilí nejen zde, ale i v okolních zemích, dále pak válku, kterou nás Bůh dlouho netrestal. Dále připomíná, že všichni směřujeme ke smrti, těla naše mrtvá mají být

²²⁰ *Kázání patnácté: při pohřbu nábožné vdovy, paní Anny Vysočanské z Vysočan* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 445].

²²¹ JACOBIDES, Jan. *Kázání při pohřbu pobožné ctné šlechtné a mnohovzácné matrony paní Anny Košetické*. [s. 4].

²²² JACOBIDES, Jan. *Kázání při pohřbu pobožné ctné šlechtné a mnohovzácné matrony paní Anny Košetické*. [s. 5-6]

pohřbena do domu země, kde v prachu země nezhyne, ale mocí Boží budou vysvobozena a vzkříšena.

Benešovský nezapomene připomenout ani to, že paní Anna měla neustále svou smrt na paměti, dokonce si dva roky před svou smrtí nechala ušít rubáš a sbít truhlu, sama doma si četla Písmo a další spisy a strojila se včas k pokání: „Tak aby jí nebyla smrt než toliko snem a libým odpočínutím zásobujíc se těmi věcmi, kteréž by jí k tomu platně a užitečně sloužily, totiž slovem Božím a Svátostmi velebnými.“²²³ Opět zde nalézáme odkaz ke smrti jako ke snu.

Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Pollexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna

Autorem tohoto kázání je Kryštof Megander, který jej sepsal k příležitosti pohřbu Pollexeny Šternberkové z Valdštejna v roce 1620 a za hlavní téma si vzhledem k faktu, že zemřela při porodu, vzal citát z První knihy Mojžíšovy, týkající se smrti Ráchel (Genesis 35:16²²⁴).

„V čistotném loži manželském požehnání Božího, a plodu života svého očekávající z přepuštění Božího skrze smrt rozloučení bývají, tak že při porodu anebo po porodu máteř i s dítětem umírá, nad kterouž bolest co může býti těžšího? Co žalostivějšího?“²²⁵ Takto se ptá Megander, který se ale rovněž zastavuje u smutku z ukončení manželského svazku skrze smrt:

„Žádná bolest v tomto světě větší není, a býti nemůže jako když dvě srdce láskou manželskou a jednomyslnou vírou spojená skrze smrt rozloučená bývají.“²²⁶

²²³ JACOBIDES, Jan. *Kázání při pohřbu pobožné ctné šlechtné a mnohovzácné matrony paní Anny Košetické*. [s. 20-21].

²²⁴ ¹⁶ Potom z Bét-elu odtáhli. A když už byli nedaleko Efraty, Ráchel porodila; měla však těžký porod. ¹⁷ Když těžce rodila, pravila jí porodní bába: „Neboj se, máš zase syna!“ ¹⁸ Ve chvíli, kdy umírala a život z ní unikal, pojmenovala ho Ben-óni (*to je Syn mého zmaru*), ale otec ho nazval Ben-jamín (*to je Syn zdaru*). ¹⁹ Ráchel umřela a byla pohřbena u cesty do Efraty, což je Betlém. ²⁰ Jákob nad jejím hrobem postavil pamětní sloup, a to je památník Ráchelina hrobu dodnes. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 51.)

²²⁵ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Pollexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 7].

²²⁶ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Pollexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 6].

Megander také uvádí slova církevního učitele, svatého Basileia, který takovému loučení říkal rozloučení/rozdvojení srdce: „A praví, že pozůstalé osobě nic jináče na mysli není, nežli jakoby srdce její někdo břitkým mečem na dvě ukrutně rozpoltil, jednu polovici do země zakopal, druhou pak zraněnou a zkrvavělou ne bez velikých muk a nevypravitedlných bolestí v těle jejím zanechal.“²²⁷

Z příkladu starozákonní Ráchel a Jákoaba se můžeme podle Megandera naučit od jednotlivých postav několik věcí.

Nejprve se samozřejmě zmiňuje o Ráchel, která se odvrátila od pohanství k víře a cestovala se s svým mužem v pokročilém stádiu těhotenství do Bethel, aby vykonala službu Bohu, byla tedy příkladem zbožnosti a věrnosti. Samotná Polixena pak podle Megandera: „neumřela, ale libě usnula a jako svíčka zhasla.“²²⁸ Opět se zde objevuje motiv snu, člověk je navíc připodobněn ke svíčke, která dohořela, což je jeden z nejčastěji užívaných znaků tzv. *vanitas* neboli marností, především ve výtvarném umění, které nám připomínají naši smrtelnost ve smyslu *memento mori*.²²⁹ Za velmi důležitý okamžik považuje Megander její poslední slova na smrtelném loži: „A něco málo před smrtí těmito slovy ku Pánu Bohu volala: Pane Ježíši Kriste, tobě poroučím duši mou, tobě sem živa, tobě umírám, tvá jsem živá i mrtvá a v tom pokojně a tiše z tohoto světa vykročila jsouci v letech věku svého dvadeceti třech a kolika nedělích. O jak tedy blahoslavená smrt její! O jak radostná hodina té smrti! O jak přepotěšená ta chvíle, v níž její svatá duše z bídneho sic tehdaž, však tudíž oslaveného těla vyšla a do věčného blahoslavenství se vystěhovala.“²³⁰ Odešla z tohoto světa smířená s Bohem a s vírou ve vzkříšení, což je jedna ze základních podmínek dobré smrti.

²²⁷ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polixenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 6].

²²⁸ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polixenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 26].

²²⁹ Dalšími jsou např. zvadlé květiny, kostlivec, přesýpací hodiny, zrcadlo a náš odraz v něm, meč apod.

²³⁰ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polixenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 26].

Dále se Megander také zmiňuje o synovi Ráchel, Benónim nebo Benjamínovi, přeneseně pak o dítěti zesnulé Polexeny, které také zemřelo. Nastává zde prostor k zamyšlení nad tím, proč některé děti umírají po porodu nebo se narodí již mrtvé a odchází z tohoto světa nepokřtěny: „Učitelé strany pod Jednou²³¹ takové dítky nekřtěné, k věčnému zatracení nemilosrdně odsuzují neb o nich tak smýšlí, že v jakémsi zvláštním místě před peklem, kteréž Limbus infantum nazvali, zůstávají.²³²“ To podle něj ale pro děti, které se narodí mrtvé nebo při porodu zemřou, neplatí: „Kterak se ti mohou znovu zroditi,²³³ kteří z prvního tělesného živého narození neužili?²³⁴“ Katolické pojetí očištění i limbu pro nepokřtěné novorozence odmítá: „Protož i tento smysl strany pod Jednou jakožto bludný od nás evangelických naprosto se zamítá, neb my tak věříme, že takové dítky in casu necessitatis²³⁵, rovně též skrze zásluhy Kristovy od Boha víry a věčné spasení dosahují, a však modo extraordinatio tedy zvláštním způsobem.²³⁶“ Možný způsob podává na konci kázání: „neb jej Pán Ježíš v životě matky jeho pokřtil i rouchem svých předrahých záskuh přiodil. Podle těla pak v den poslední Soudný podobně jako i my z mrtvých vstane a věčného blahoslavenství požívati bude.²³⁷“ Na závěr přidává Megandr ještě další ujištění, a to nejen manželovi Polexeny, ale i ostatním rodičům, kteří přišli o dítě: „A to nechť jest v krátkosti oznámeno ku potěšení pobožným a křesťanským rodičům, aby se nad takovou smrtí svých milých dítek

²³¹ Zástupci katolické víry, věřící v očištec.

²³² MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 16].

²³³ Při křtu.

²³⁴ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 16].

²³⁵ „V případě nutnosti.“

²³⁶ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 16-17].

²³⁷ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 26].

přílišně nermoutili, nýbrž to znali, ano i cele tomu věřili, že jsou dědicové života věčného.²³⁸“

Třetí postavou, u které je potřeba se pozastavit, je Jákob, „kterýž se nad nenadálou smrtí své nejmilejší manželky velice rmoutil, však proto vědév, že proti vůli Boží nic nemůže a že své milé manželky neztratil, ale toliko ji před sebou předeslal.²³⁹“ Je vhodné, abychom své mrtvé oplakali, ale ne příliš, jak už bylo několikrát řečeno.

Kázání šestnácté: při pohřbu poctivé ženy Marty, manželky Linharta řezníka²⁴⁰

Kázání z roku 1615 obsahuje jako hlavní téma citát z Prvního listu Timoteovi 2:13-15.²⁴¹ Těmito slovy popsal sv. Pavel pád lidstva kvůli činu první ženy Evy. Ženy byly stvořeny k poddanosti - jako první byl totiž stvořen Adam a pak Eva, žena je tedy stvořena pro muže, ne naopak. Žena ale nebyla vytvořena z jeho hlavy, aby nad mužem vládla, ale ani z jeho paty, aby po ní šlapal a byla jím utlačována, nýbrž z boku, aby mu byla společnicí. Dále pak byly ženy obdařeny trpělivostí, aby vydržely bolesti u porodu, které jsou pokutou za prvotní dědičný Evin hřích, a rovněž také k víře. I když je žena příčinou prvotního hříchu - to ji had oklamal, muž Adam si od ní jablko vzal kvůli své lásce k ní, a proto je její pokuta těžší, musí mít ale víru, že i kdyby při porodu zemřela, tak dojde spasení.

Z tohoto kázání, které neobsahuje žádné personálie o mrtvé z nadpisu, ani příčiny její smrti, se jen můžeme z vybraného citátu a tematiky celého kázání domnívat, že zemřela při porodu.

²³⁸ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Pol Xenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 19].

²³⁹ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Pol Xenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 19].

²⁴⁰ *Kázání šestnácté: při pohřbu poctivé ženy Marty, manželky Linharta řezníka* in: BOROVSKEÝ Z BORO VNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerarium*.

²⁴¹ ¹³Vždyť první byl stvořen Adam a pak Eva. ¹⁴A nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení. ¹⁵Spasena bude jako matka, jestliže setrvá ve víře, lásce, svatosti a střízlivosti. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 200.)

9. Kázání pronesená nad muži

Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka

V pohřebním kázání Jana Syxta z Lerchenffelzu z roku 1617 je využito opakujícího se motivu hvězd, které zastupují rod pánů ze Šternberku. Smrt pana Zdeňka označuje kazatel za „zatmění někdy té vám podobné světlé, krásné a výtečné hvězdy.“²⁴²

Předmluvu ke kázání otevírá kazatel tématem a nešvarem tehdejší mládeže: „Obyčej mají lidé mladí, jak ráno vstanou, i hned k zrcadlu jíti, do něho se tak dlouho vzhlídati, dokavad nevidí, že netoliko na tváři na čele na očích žádné víceji vady není, ale také i ten poslední vlásek rovně švarně pěkně a pořádně stojí.“²⁴³ A právě zemřelý, který byl strýcem mladých zástupců rodu Šternberků přítomných na pohřbu, ke kterým kazatel přímo promlouvá, má být jejich zrcadlem, v němž zjistí, jakého slavného rodu jsou členy, jakými jsou „hvězdami:“ „Jste-li nyní hvězdy maličké, buďte toliko čistotné, světlé, poslušné a Boha bojně, přijde zajisté čas ten, budete-li se Pána Boha báti, vůli jeho plniti, přikázání zachovávat, rodičů svých nejmilejších poslouchati, budete-li církvi křesťanské vlasti své milé Králi pánu svému pilně, věrně a upřímně sloužiti že světlo vaše po vší zemi po všech krajinách, ano po všem křesťanstvu se bude blyštěti a stkvíti.“²⁴⁴ A proto i tito mladí Šternberkové mají svítit jako pravé hvězdy.

Důležité však také je, aby nezapomínali, že jsou také obyčejní lidé, stvořeni z Adama, že jsou prach, popel a hlína jako všichni ostatní. Sirta zde zmiňuje egyptský zvyk, který spočíval v pokládání hlavy mrtvého člověka, která měla na čele nápis:

²⁴² SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 3a].

²⁴³ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 2b].

²⁴⁴ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 2b-3a].

„Hleď na tuto hlavu směle, jez, pij, hoduj než, věz cele, že ti někdy přijde na to, budeš popel, budeš bláto²⁴⁵“ na stůl.

V samotném pohřebním kázání pak nejprve něco krátce poví o hvězdách, o jejich slávě a kráse, o zatmění i jejich sinalosti, a to proto, že také jedna kdysi jasná hvězda ze slavného domu a vzácného rodu pánů ze Šternberka „nyní na těchto marách, v této truhle, pod tímto příkrovem zavřená a bezdušná leží.²⁴⁶“ Připomíná, že smutek nepostihl pouze přítomné lidi, ale rovněž i hvězdy na nebi: „Nebo sami vidíte, kterak ty přemilé hvězdy jak přední, tak i jiné všeckny dnešního dne poněkud se zatměly, mezi křídla ustoupily, oči i uši zakryly, jakoby o příhodě a neštěstí této své někdy spanilé hvezdy slyšeti a na toto poslední její v tomto světě zatmění patřiti nechtěly.²⁴⁷“ Zemřelého pak přirovnává k zhaslé, mrtvé hvězdě: „Z toho domu, z té oblohy, tato naše nyní bledá, temná, zsinálá a zmrtvělá hvězda vyšla, dvaceti a šest let v tomto světě svítila, teď pak roku nynějšího rovně toho dne, v kterýž se jest urodila rodičům svým, přátelům svým, potěšení přinesla, jim se po nejprve ukázala, totiž na den narození svého, den pamatný svatého Vojtěcha biskupa a dědice českého, světlo, sílu, krásu ztratila, všecka zčernala, do truhly, do země se skryla a schovala.²⁴⁸“

Hvězdami nazývá kazatel pány ze Šternberka hned z několika důvodů: jednak se toto přirovnání objevuje v Písmu, v němž jsou dobří a pobožní křesťané přirovnáváni ke hvězdám nebeským. Hvězdy jsou navíc částí nebes a lidé byli stvořeni a vyvoleni k tomu, aby v nebi žili ve své nebeské vlasti. Hvězdy jsou také čisté a stvořené k tomu, aby svítily na obloze, stejně je tomu u bohabojných lidí, kteří mají čisté srdce a svítí na obloze církve svaté díky svým dobrým a pobožným

²⁴⁵ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 3b].

²⁴⁶ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 4b].

²⁴⁷ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 5a].

²⁴⁸ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12b].

skutkům: „Skrze hvězdy moci účinky, aneb vlívání jich, mnoho dobrého v tomto světě se působí, povětrí je čisté, temnosti se osvěcují, rosa ranní padá, byliny okřívají, tráva roste, ptáčkové se radují: tak také skrze volené Boží a prosby jich všecko dobré nám z hůry přichází, oni zajisté jsou, kteří povětrím vládnou, slunci i nebi rozkazují, zemi spravují, moře jako v pytli zavírají, rosu berou, zas dávají, stodoly a spižírny naplňují, ptactvo i zvěř všelijakou, ba stvoření vše zemské pod mocí svou mají.²⁴⁹“

Lidé, kteří slouží Bohu svými činy, jsou podle kazatele podobni svíci, která si stěžuje: „Jiným sloužíce, sama sobě škodím.²⁵⁰“ I oni bdí, když jiní spí, když jiní jí, pijí a hodují, oni pracují, a když si ostatní užívají kratochvílí, on čte nejrůznější moudré knihy, protože musí hledět na službu svému Pánu, který je jeho opravdovým sluncem: „takové tehdy hvězdy mají býti všickni věrní křesťané světa tohoto, hvězdy čistotné, světlé, poslušné, bohabojné a užitečné: takové hvězdy byli jsou a pokavad zůstávají na obloze Království tohoto páni (ba někdy i knížata knížaty sice velmi a na mnoze zpříznění) ti kteří hvězdy zlaté o osmírozích aneb prutech za erb užívají, ti kteří se z hvězdy hornaté z Šternberka, anebo z hory hvězdné, krásné, zelené a jasné píší: o kterýchžto a rodu jejich rovně jako o hvězdách nebeských, v těchto dvojích příčinách anebo žádný anebo nebrzo který jistě a dokonalé správy, instrukcí, informací dáti nemůže.²⁵¹“

V kázání se rovněž objevují odkazy na slavné předky rodu: „Věčné chvály hoden jest pan Jaroslav z Šternberka²⁵², kterýž před čtyřmi sty lety království toto i zemi Moravskou hrdinsky před dvěma tyrany Bélou a Petou obránil a hrad nový

²⁴⁹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 8b].

²⁵⁰ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 10a].

²⁵¹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 10b].

²⁵² Fiktivní postava, která měla roku 1241 zachránit Moravu a křesťanskou Evropu před vpádem Tatarů v bitvě u Olomouce, objevující se v Kronice české Václava Hájka z Libočan. Jeho existence, stejně jako vítězná bitva, byly historiky vyvráceny.

Šternberk, tudíž i klášter ten dvě míle od Olomouce založil.²⁵³“ Zdeněk ze Šternberka, nad kterým bylo slouženo toto pohřební kázání, zastával úřad nejvyššího purkrabího království českého a obhajoval katolickou víru. O dalších předcích se však nezmiňuje, a to z prostého důvodu: „O jiných pánech rodu z Šternberského čtete sobě Kroniky české, moravské i polské, já jinam pospíchám.²⁵⁴“

V závěru kázání nechybí připomínka a upozornění na krátkost, nevypočitatelnost a marnost tohoto našeho života a světa. „Bychom třebaš páni mladí, bychom třebaš v rodu slavní, bychom třebaš v světě vzácní, bychom třebaš v těle krásní, bychom třebaš ještě zdraví, ještě čerství, ještě silní, ještě pevní, ještě pěkní, ještě bohatí, ještě milí byli: Nebo dí Písmo, že všecky věci tyto marné jsou, nestálé jsou, pomíjející jsou, daremní jsou.²⁵⁵“

Toto kázání se svým pojetím (rozvíjením metafory hvězdy, ozvlášťujícími literárními prostředky, např. verši) výrazně přibližuje konceptuální homiletice, která zaznamenala rozkvět v nastupujícím baroku a jejímž nejvýraznějšími představiteli byli Bohumír Hynek Bilovský nebo Ondřej František de Waldt. Potvrzuje se tak skutečnost, že řada rysů barokní literatury se projevovala již v textech doby předbělohorské, zejména od počátku 17. století.

Tumulus Horrendi Homicidis²⁵⁶ to jest: pohřeb slovatného a počestného muže pana Jana Šmejdíře

Jan Hertwicius Pražský je autorem specificky zaměřeného pohřebního kázání z roku 1618, které bylo proneseno nad mrtvým tělem Jana Šmejdíře, který byl zavražděn lupiči na zahradě svého domu pod Vyšehradem.

²⁵³ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12a].

²⁵⁴ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12a].

²⁵⁵ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 14b].

²⁵⁶ „Pomník strašné/hrozivé vraždy.“

Bylo věnováno jeho manželce Lidmile, která si jeho napsání u Hertvicia objednala: „Vydávaje k žádosti vaší snažné památku pohřební nejmilejšího pana manžela vašeho k tomu cíli, abyste spatřováním bolest svou srdečnou a srdce žalost těžkou pro smrt přetěžkou a násilnou pana manžela vašeho sobě obnovovati měli, ji nečiním: ale jak by sama v srdci svém potěšení dosáhnouti abyste mohla, znaje že Pán Bůh takové nevinné krve prolítí spravedlivě trestati, mordýře pokutovati, vás pak žádostuvě ovdouvělou milostivě opatrovati ráčí.²⁵⁷“ Ještě v předmluvě tedy kazatel manželku mrtvého ujišťuje, že budou jeho vrazi potrestáni. K tomu se ostatně v kázání vrátí ještě několikrát a právě téma viny a trestu se objevuje v celém kázání. Hertvicius se v souvislosti s tím také nechává slyšet, že to v jejich době přišly zlé časy, o kterých mluvili úroroci, apoštolové i Kristus: „Věk otcův našich nad jich dědy horší, nás zplodil nešlechtnější, a po nás zplazení budou nejnešlechtnější.²⁵⁸“

Jako téma kázání si zvolil citát z První knihy Mojžíšovy 9:6.²⁵⁹ Tato slova mluví o velikosti hříchu vraždy a jeho pokutě, což je jistě to, v co pozůstalá vdova i ostatní příbuzní a známí zemřelého doufali.

Vražda je smrtelným hříchem a ďábel byl prvním vrahem, protože zabil Adama a skrze něj pak i celé lidstvo, když jeho i nás zbavil duchovního života: „Ale závistí ďábelskou přišla smrt na svět, odkudž se ďábel vražedníkem a morděrem jmenuje.²⁶⁰“ Vražedník, bitec a mordýř hřeší proti všem božím přikázáním, právům a ustanovením, proti lásce k bližnímu, zhřešili i vrazi zemřelého pána, a to jak na jeho rodině, tak na zemřelém samotném: „Hřeší proti krevním a příbuzným zabitého toho přátelům a nejvíceji proti zabitému: nebo umře-li hned, dívky, manželka jeho

²⁵⁷ HERTWICIUS, Jan. *Tumulus Horrendi Homicidis to jest: pohřeb slovutného a počestného muže pana Jana Šmejdiře*. [s. 2].

²⁵⁸ HERTWICIUS, Jan. *Tumulus Horrendi Homicidis to jest: pohřeb slovutného a počestného muže pana Jana Šmejdiře*. [s. 4].

²⁵⁹ ⁶ Kdo prolíje krev člověka, toho krev bude člověkem prolita, neboť člověka Bůh učinil, aby byl obrazem Božím. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 28)

²⁶⁰ HERTWICIUS, Jan. *Tumulus Horrendi Homicidis to jest: pohřeb slovutného a počestného muže pana Jana Šmejdiře*. [s. 7].

mnoho zlého musí zakusiti... hřeší vražedník i proti přirození, nebo nad vraždu nic není nepřirozenějšího, nic přirození odpornějšího, jakž praví.²⁶¹ Člověk může vraždit několika způsoby: srdcem (zlými myšlenkami), rukou (nebo jiným násilným způsobem) a jazykem (pokud si někoho na vraždu najmeme).

Pokuta za hřích vraždy je časná – tu představuje vrahovo svědomí, pronásleduje jej strach stejně jako Kaina, který také utíkal před tváří Boží. Hertwicius zmiňuje i fakt, že se Kain obával, že jej každý, s kým se potká, zabije a při tom na světě nebylo žádného jiného muže kromě něj. Jeho vina proto musela být velmi silná a strašná, když jej pronásledoval takovýto strach. Následuje časná smrt učiněná rozhodnutím soudu a následným vykonáním trestu a věčná smrt, tedy zbavení nesmrtnosti, která nastane, pokud odsouzený hříšník neučiní pokání a nedojde odpuštění skrze víru a Kristovu zásluhu o nesmrtnost lidstva.

V závěru pohřebního kázání se Hertwicius opět obrací k vdově s ujištěním, že vrazi budou podle svého provinění Bohem potrestáni, a také, že se o ni, vdovu, sám postará: „A poněvadž jest tak, že Pán Bůh spravedlivým mstitelem všelikteraké vraždy jest, a každé vylití krve bude trestati, potěšuj se tehdy, ó zarmoucená paní vdovo, zapomeň zármutku, poruč při svou a křivdu nejmilejšímu manželu tvému učiněnou soudíc tomu nejspravedlivějšímu a poručníku vdov nejpřímějšímu: On zajisté spravedlivě bude vražedníky ty stíhati, trestati a pokutovati, tebe pak mile a laskavě, jakožto otec vdov a poručník opatrovati.²⁶²“

Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy

Jaroslav Kryštof Trčka byl pochován roku 1602 díky péči svého strýce Jana Rudolfa Trčky, císařského rady, který nechal jeho tělo přivézt z válečného tažení proti Turkům. Kázání samotné bylo vytištěno až o deset let později.

²⁶¹ HERTWICIUS, Jan. *Tumulus Horrendi Homicidis to jest: pohřeb slovatného a počestného muže pana Jana Šmejdiře*. [s. 9].

²⁶² HERTWICIUS, Jan. *Tumulus Horrendi Homicidis to jest: pohřeb slovatného a počestného muže pana Jana Šmejdiře*. [s.23-24].

Kazatel připomíná, že ve jménu Božím konáme mnoho nejrůznějších shromáždění, některá jsou smutná, jako tento pohřeb, jiná radostná, jako např. křty a svatby, ale všechna slouží a směřují pouze k jednomu cíli, a to abychom obrátili svou mysl k Bohu: „Tu se také k svému Pánu Bohu přiznáváme, že ruka Boží nad námi vládne a duše své v ruce jeho jsou živi, poroučíme.²⁶³“ Toto kázání pak využije k poskytnutí naučení, připomene, že smrt není v moci člověka, ale jde o Boží úklad: „Kterakž můžeme spravedlivě na Boha naříkati, zdali Bůh nemůže v svém činiti jak chce? Neboť on panuje nad životem i smrtí.²⁶⁴“ Když někomu půjčíme stříbro, chceme jej samozřejmě nazpátek, stejně tak chce Bůh zpět život, který nám propůjčil, stejně tak si Bůh vzal zpět i život Jaroslava Trčky: „Tak tento pán Božím řízením a vůlí jeho touto smrtí poctivě padl před nepřítelem a umřel a věčné jméno sobě způsobil. A vzácnější jest jméno dobré, poctivé a heroitské, než bohatství veliké.²⁶⁵“ Je zde chváleno jeho jméno a statečnost v boji proti nepříteli křesťanské Evropy.

Kazatel se obrací k přítomným, kteří si snad mohou myslet, že kdyby Jaroslav Trčka zůstal doma, nezemřel by, to ale není pravda, protože stejně jako pluje loď, tak se i my k smrti nevyhnutelně přibližujeme. Další námitkou by mohlo být, že by alespoň zemřel doma a ne ve vojenském ležení v cizině - to byl ale úmysl Boha, protože rod Trčků byl vždy rodem bojovným.

Zmíněna je rovněž velká zbožnost všech lidí, kteří se postarali, aby byli jejich přátelé v případě smrti ve válce pohřbeni, je tedy chvályhodné, že se Jaroslav Trčka dostal do vlasti, kde bude díky svému strýci pochován do hrobu svých rodičů.

Kazatel se neobrací jen k přítomným, ale také k zesnulému, kterého ujišťuje o jeho nesmrtelnosti: „Tys Jaroslave, pro jméno Ježíše Krista opovážil se života svého, a ztratils jej. Nalezneš tedy zase jej pro jméno Ježíše Krista. Ty raněn pro

²⁶³ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy*. [s. 3].

²⁶⁴ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy*. [s. 4].

²⁶⁵ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy*. [s. 5-6].

jméno Ježíše krsta. Nebo Kristus uzdravil tebe ranami svými... Tys vylil krev svou pro jméno Ježíše, nebo on krev svou vylil pro tebe.²⁶⁶

Kázání pohřební při pochování poctivého a učeného mládence M. Adama Jeníkovského

V kázání Václava Štefana se objevuje velmi podrobná část o životě zesnulého, popisuje jeho rodiče, babičku, která jej vychovávala, aby „v pobožnosti a bázni Boží i jiných dobrých mravích zveden byl.²⁶⁷“ Byl doma vyučován literárnímu umění a jazykům, dostal se na pražskou Akademii, kde získal bakalářský a mistrovský titul a byl dosazen za conrektora žatecké školy. Do Kuté Hory se vrátil po smrti babičky, aby se postaral o dědictví. Takto podrobný popis personálií se objevuje jen v několika kázáních, která jsem do své práce použila, a je tedy vhodné zmínit se o něm. Stejně jako tento zemřelý, který byl vzdělán v literárním umění a sám i psal, by podle Teplického měli i ostatní ve dnech svého mládí pamatovat na svého Stvořitele, obklopovat se knihami a zaměstnávat četbou, trávit čas s pobožnými lidmi a promlouvat s učenými: „O by i jiná mládež naše nyní, mladý věk svůj k cvičení dobrému, buď v literárním umění, buď jiných poctivých řemeslných pracích, obrátila mnohem by lépe bylo nežli z ochrany a zprávy poručníků téměř v dětinství se vytrhovati a v rozpustilosti se vydávati.²⁶⁸“ To vše připomíná Teplický proto, že když něco v mládí zameškáme, ve stáří to těžko doženeme, což je moudro, které se traduje do dnešních dob.

Toto pohřební kázání sloužilo taktéž jako naučení mladým, „aby ve dnech mladosti vyhledávali věci spasení svého v pobožnosti a cvičení se v dobrém, čehož mnozí s pozdním opykáním času mladosti jiným za kazatele jsou, aby ve dnech mladosti na stvořitele svého pamatovali.²⁶⁹“ Zároveň je i naučením „lidem starým,

²⁶⁶ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy*. [s. 15].

²⁶⁷ ŠTEFAN, Václav. *Kázání pohřební při pochování poctivého a učeného mládence M. Adama Jeníkovského*. [s. 2].

²⁶⁸ ŠTEFAN, Václav. *Kázání pohřební při pochování poctivého a učeného mládence M. Adama Jeníkovského*. [s. 6].

²⁶⁹ ŠTEFAN, Václav. *Kázání pohřební při pochování poctivého a učeného mládence M. Adama Jeníkovského*. [s. 8].

sešlým a s bídami se pachtujícím, aby to vše mile a trpělivě nesli: a i v starosti nezapomínali na Boha a jeho dobrodiní. Ti, kteříž věk mladosti ve zlém strávili, ještě dokud jest čas milosti, napravovati hleděli: Ti pak, kteříž z mládí pobožnosti milovníci byli v tom, byť je jakkoli protivenství těžká potkávala, setrvávati pracovali: nebo kdo setrvá až do konce, ten spasen bude.²⁷⁰“

Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic

Pohřební kázání kněze Jana Zahumenského vytištěné roku 1610 je zaměřeno na fakt, že lidé umírají pouze jednou a po smrti se musí všichni postavit k Soudu, a rovněž na pomíjivost tohoto života: „Bychom byli silnější nad Samsona, bohatější nad Šalomouna, krásnější nad Absolona, co potom?...Všecko to rychle jako stín a pára nad hrncem pomíjí a nic toho nepozůstává k oné budoucí věčné slávě kterak se přinás stkvíti bude v onom budoucím životě.²⁷¹“ Poukazování na významné osobnosti, které i přes své úspěchy, bohatství, krásu či moc museli zemřít jako všichni ostatní, je označováno jako topos „ubi sunt“ (kde jsou) a vyskytuje se v řadě literárních děl s tematikou smrti a pomíjivosti lidského života.²⁷² Jako další příklad uvádí Zahumenský Alexandra Velikého, který vládl díky svým vojenským úspěchům obrovské říši 12 let a nezemřel na bitevním poli nebo ve stáří po naplněném životě, ale náhle, když byl otráven ve věku pouhých 32 let.

V tomto kázání je rovněž užito nezvykle první osoby singuláru v pasáži, kdy je popisován život zemřelého, který přítomné sám oslovuje: vzpomíná na rodiče, kteří ho učili pravé křesťanské víře a byl vyučen ve svobodném umění, zmiňuje se i o manželce a dětech, ke kterým promlouvá, aby jim připomněl, aby byly bohabojné: „Zanechávám tedy Alexandra syna jediného a Magdaleny dcerky mé. O dejž vám to mé milé dítky Hospodin, abyste mu věrní a upřímní byli, své nejmilejší paní

²⁷⁰ ŠTEFAN, Václav. *Kázání pohřební při pochování poctivého a učeného mládence M. Adama Jeníkovského*. [s. 8].

²⁷¹ ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic*. [s. 8].

²⁷² Uvedme např. středověký *Spor duše s tělem* nebo *Rozmlouvání člověka se smrtí* z počátku 16. století.

mamičky, předně Pána Boha, pana strejce poslouchali, svého milého pana děda, i mne v pravé upřímné víře a našich slavných předků pod obojí způsobou užívající svátosti večeře Páně, následovali.²⁷³“ Na závěr této své rozmluvy se zemřelý se všemi loučí s tím, že je zbaven marnosti a pomíjející slávy tohoto světa a s ujištěním, že se setká s Bohem, čímž uklidňuje svou pozůstalou rodinu i přátele, aby se nebáli o jeho duši. Zároveň s tím dává kazatel jasně najevo, že zemřelý už ve skutečnosti takto promluvit k nikomu nemůže, kdyby ale mohl a měl promluvit o tom, jaké těžkosti snášel za života na tomto světě, řekl by, že vše trpělivě snášel tak, jako to Bůh chce: „Kdyby toto tělo mrtvé zase této chvíle s duší spojené mělo být urozeného a statečného rytíře pana Matyáše Kaplíře a k nám jinými slovy promluvit mělo, jaké bídy, jaké strasti na tomto světě snášelo, řeklo by: svůj kříž musel sem, a kalich hněvu Božího píti, a zármutky dle uložení Božího snášeti.²⁷⁴“

V jedné části kázání je rovněž zmíněna nevypočitatelnost smrti a její všudypřítomnost, protože nevíme, kdy, kde a jakým způsobem si pro nás přijde: „Vsedněme na koně život náš pro poklesnutí jedné nohy, v nebezpečství bude postaven. Jdeme-li po ulicích města, kolik na střeších cihel, tolik nebezpečství proti sobě máme. Cožkoli divoké zvěři spatřujeme, že všeska k naší záhubě jsou oděna, znamenáme. Jestliže bychom se pak i v zahradě dobře ohrazené zavřiti chtěli, kdež jen ušlechtilé stromoví, a krásné kvítí had se kryje, a nás ušcipnouti může. Domové naši ustavičně stojí v nebezpečství od ohně, za dne hrozí chudobou, v noci pak obořili se udávením. Pole pak naše poněvadž krupobití, mrazu, suchu, a jiným nepočatým otevřeno neúrodou, z toho také hlad ohlašují.²⁷⁵“

Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic

²⁷³ ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic*. [10-11]

²⁷⁴ ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic*. [s. 15].

²⁷⁵ ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic*. [s. 12-13].

Kněz Martin Svornicius roku 1613 věnoval toto pohřební kázání mladým pánům Onšům z Březovic, synům zemřelého, které i přímo oslovuje, aby je ujistil o dobrých úmyslech jejich otce, i když jsou ještě příliš mladí, aby tomu rozuměli: „Jak srdečně na to nejmilejší pan otec váš, milí páni mladí, očekával, až byste k jeho potěšení odrostli, a jak v pobožnosti k slávě Boží tak v šlechetných mravích rodu svému ku pochvále vycvičení byli, mnohým jest známí, byste vy pak na ten čas zauplna, pro věku mladost, tomu nerozuměli.²⁷⁶“

I proto je učil v literárním umění a pobožnosti: „k obojímu tomu mužé pobožné, učené, křesťanských ctností jemné, skrze-než byste ku povinnostem, své urozenosti hodným, od mladosti navozování byli.²⁷⁷“ Toto jím sepsané pohřební kázání pak sepsal a nechal vytisknout proto, aby zmiňovaní synové, až vyrostou, měli na svého otce památku. Na konec mladé pány žádá, aby se snažili následovat příkladu svého otce, s čímž jim má pomáhat Bůh.

Tento pohřeb, stejně jako i ostatní pohřby, byl pro všechny přítomné příležitostí k tomu, aby se vypořádali se smutkem, ale také aby si vzpomněli na svou smrt: „Při kteréžto příčině, o bídné smrtedlnosti, pod kterouž všickni zajati sme jednoho člověka přestoupením, přemyšlovati máme jakožto podlostem té, jedny za druhými, den po dni umírati vidouce.²⁷⁸“ V souvislosti s tím popisuje nemoci, kterými byl zemřelý za života sužován a od Boha zkoušen, připomíná, že vše snášel s trpělivostí a bohabojností, a dává nám vědět, že i v nemoci musíme mít na mysli, že na nás Bůh neklade těžší věci, než jaké můžeme snést.

Popisovány jsou rovněž poslední hodiny zemřelého, kazatel rovněž lituje manžele, kterým spolu nebylo dopřáno déle zůstat: „Pán Sigmund v boji smrti to okázal, když probrav se z těžkosti své, zvolal: Kačenko, kde jsi: dej mi píti. Jako by řekl: Již se od tebe беру, dejž mi truňk laskavého našeho manželského rozloučení.²⁷⁹“

²⁷⁶ SVORNICIUS, Martin. *Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic*. [s. 2].

²⁷⁷ SVORNICIUS, Martin. *Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic*. [s. 3].

²⁷⁸ SVORNICIUS, Martin. *Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic*. [s. 7].

²⁷⁹ SVORNICIUS, Martin. *Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic*. [s. 22].

Zajímavé také je, že zemřelý neurčil pro své syny žádné konkrétní poručníky, obrací se místo toho na přítomné přátele, kteří by tento úkol měli přijmout za svůj, protože on sám jim za života dobře sloužil, a proto by měli i oni poskytovat dobré rady jeho synům. Pomáhat vdovám a sirotkům je koneckonců křesťanskou povinností: „A tohoť obecná křesťanská povinnost žádá, aby sirotkům a vdovám v jejich potřebách všelijak bylo spomáháno.²⁸⁰“

Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince

Jiří Tesák Mošovský roku 1607 nezapomněl přímo v úvodním listu tohoto pohřebního kázání uvést, že Václav Jiskra ze Sobince „s čistou pamětí v přítomnosti své manželky, dítek a mnohých jiných dobrých lidí svůj život dokonal,²⁸¹“ což byl žádaný a obvyklý způsob smrti.

Je důležité uvědomit si, že Bůh není příčinou ani původem neštěstí a bíd na tomto světě, jsou to naše hříchy: „Tak dnes v České zemi nejvíce se jen ožralstvím a opilstvím, i jinými neřády mnozí pochloubati smějí, jakoby kdo to již umí, nejlepší byl hrdina: ale běda duší takových, když na sebe svými zlými činy uvodí všecko zlé.²⁸²“

Mošovský popisuje zvyk vyprovázení mrtvého těla k hrobu jako správný, velmi chvályhodné také je, když se v pohřebních kázáních zmiňují ctnosti zemřelého: „Bývá ten chvalitebný obyčej, že při vyprovázení k hrobu dobrých a správných lidí i obcem platných vypravují se jejich virtutes & illustria dona, ctnosti a slavní darové, jimiž se oni za živobytí svého stkvěli.²⁸³“

V závěru kázání Mošovský uvádí, že smrt Václava Jiskry byla předem oznámena poslem Božím skrze „dvoje na velkou věž od Posla Božího udeření a velké štěpiny co sejt pivovárský z té hranice, na kteréž veliký zvon visí, vyštípený a

²⁸⁰ SVORNICIUS, Martin. *Kázání pohřební nad urozeným panem Sigmundem Onšem z Březovic*. [s. 23].

²⁸¹ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince*. [s. 1].

²⁸² TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince*. [s. 13-14].

²⁸³ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince*. [s. 14].

odražený.²⁸⁴“ Podobná zmínka o znamení, které by předpovědělo něčí smrt, se v žádném z jiných pohřebních kázáních rozebíraných v této práci, neobjevuje.

Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic

Jan Cyrill se v kázání z roku 1619 rovněž věnuje poměrně detailnímu popisu personálií zemřelého, zmiňuje jeho studia a cesty do ciziny, mezi kterými nechyběla kromě obvyklých cílů výprav tehdejších šlechticů, jako bylo Německo nebo Itálie, také Anglie nebo Skotsko a Irsko, kam se ale kvůli propuknutí občanského povstání Smiřický nakonec nedostal.

Pro potřeby mé práce je však důležitá především další část kázání popisující smrt Albrechta Smiřického, který se v těžké několikadenní nemoci loučil se světem modlitbami v češtině, němčině i latině, přijal také svátost těla a krve, jak bylo zvykem. Cyrill zaznamenává poslední slova zemřelého, který se se svým odchodem smířil: „Zošklivuji sobě svět a nežádám sobě v něm déleji zůstávati.²⁸⁵“ Uváděl také, že pamatuje na Boha: „Mám Pána Boha v paměti a vím, že jest mne na svých dlaních vyryl a že mně z nich vymazati může.²⁸⁶“ Důležitá je zde část o „vyrytí v dlaně“, která představuje stigmata v Kristových rukou, rány z nichž vylil pro nesmrtelnost lidstva svou krev. Když pak Smiřického ti, kdo byli přítomni u jeho lůžka napomínali, aby nemluvil a nepřitěžoval si, řekl: „Pán Bůh dal mi hlas pro slávu svou: protože jeho užívati budu k jeho cti a slávě a k svému spasení, dokud jej mám!²⁸⁷“ Dokázal tak, že věří ve své spasení a má pravou víru, nebojí se smrti.

Cyrill také připomíná, že rozdělení duše s tělem je následkem prvotního hříchu našich rodičů Adama a Evy a že se jedná jen o rozloučení na nějakou dobu,

²⁸⁴ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince*. [s. 18].

²⁸⁵ CYRILL, Jan. *Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*. [s. 17].

²⁸⁶ CYRILL, Jan. *Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*. [s. 17].

²⁸⁷ CYRILL, Jan. *Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*. [s. 18].

ne navěky: „A tu věděti k naučení; že smrt lidská není zhynutí v nic se obrácení člověka. Ale že jest toliko rozdělení a jako nějaké na čas rozloučení. A protož nesluší se příšlíně smrti lekati a báti: nebo což při ní rozděleno bývá, to se zase časem svým spojití má. Nesluší ani mrtvých našich přílišně plakati, jakoby dokonce zahynuli: ale sluší naději míti, že se zase s nimi časem svým shledáme.²⁸⁸“ Stejně tak se nemáme trápit odchodem od svých příbuzných, protože: „A jakož my těžce toho neneseme, nad tím se nermoutíme, když dítky naše, neb i jiné přátely, na odpočinutí ku přijímání snu, do pokoje neb hostěnice provázíme: nýbrž vesele to činíme v té naději, že ráno při povstání zase se s nimi potěšeně shledáme: Tak nemáme se rmoutiti a našich milých přátel přílišně oplakávati, když je k jejich komůrkám, ku přijímání snu a užívání odpočinutí libého doprovázíme: nebo jistou naději máme, že v jitře, v den blahoslaveného vzkříšení, zase se s nimi radostně shledáme.²⁸⁹“ Znovu se zde objevuje již několikrát opakovaný motiv smrti jako snu.

Fama exequialis.*²⁹⁰ *Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic

Kněz Jan Rosacius Hořovský se v pohřebním kázání z roku 1610 zmiňuje o zvyklosti dávat pohřební kázání do tisku pro zachování budoucí paměti a potvrzuje tak, že pohřební kázání byla v té době jedním z oblíbených způsobů komemorace tak, jak jsme o ní mluvili v teoretické části: „Předně pro dobrou zvyklost nynější, nebo mnoho příkladův se nachází, že správcové církevní, kteří k vyhlásování dobré pověsti, a neb k konání kázání pohřebních nad těly mrtvými, lidí urozených a poctivých povolání bývají taková kázání k vytištění, pro budoucí paměť, dávají a přátelům živým je oferující od nich oblíbení nad tím, i vděčnost všelijakou vidí, a

²⁸⁸ CYRILL, Jan. *Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*. [s. 27].

²⁸⁹ CYRILL, Jan. *Kázání pohřební při vyzdvihování, a k místu ku pohřbu připravenému provázení mrtvého těla vzácné paměti urozeného pána, pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic*. [s. 28-29].

²⁹⁰ „Pověst pohřební.“

poznávají.²⁹¹“ Hořovský však v tomto kázání nevzpomíná pouze Vratislava z Mitrovic, ale i jeho bratry a strýce, tedy více zástupců slavného rodu.

V prvním kázání, které bylo proneseno v Mniškovském kostele, se Hořovský zmiňuje o mládí zemřelého, který se v souladu s dobovým diskurzem o jakési až glorifikaci zemřelého, aby sloužil jako příklad hodný následování, nevěnoval radovánkám typickým pro tehdejší mladé: „a jakž od lidí starožitných, jistotně a pravdivě spraven jsem, v mladosti své, rozpustilosti a tělesných libostí, jako nynější mnohá mládež jest, nemiloval.²⁹²“

V části kázání, která je pojata jako naučení, Hořovský probírá dvojí podstatu člověka: duchovní a tělesnou. Lidská těla jsou Duchem svatým nazývána prachem, ten pochází ze země, kam se i po smrti navracíme: „i toto tělo mrtvé, do tohoto Chrámu Páně jest přinešeno, aby k mrtvým tělům, předkův svých do hrobu položené bylo a v prach zem se obrátilo.²⁹³“

Člověk a jeho smrtelné tělo jsou přirovnáni ke květinám a stromům, které jsou silné a kvetou, když ale uhynou, rozfouká je vítr, stejně tak je živé tělo naplněno ctnostmi, ale když přijde jeho čas, zavane vítr moci Boží a nastane náš čas smrti: „Co prospělo faraonovi tyranství? Co Solofernovi pejcha? Co Šalomounovi moudrost? Co Absolonovi krása? Co Samsonovi síla? Nic v pravě proti smrti nebo všickni jako nejmizernější červík a nejzavrženější Lazar, s mnohou bídou zemřítí a v prach země obrátiti se musili.²⁹⁴“ Opět se zde objevuje výše zmíněný topos „ubi sunt.“ Tímto připodobněním je posluchačům připomenuta krátkost našeho života a nevypočitatelnost smrti, která si bere všechny bez rozdílu. Připomenuto je ale i to, že stejně jako je prach svlažen deštěm a vyrostou z něj semena, tak stejné je to i s

²⁹¹ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic.* [s. 9].

²⁹² ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic.* [s. 18].

²⁹³ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic.* [s. 21].

²⁹⁴ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic.* [s. 22].

našimi těly, která jsou sice proměněná v prach, ale vstanou k věčnému životu v okamžiku Posledního soudu.

Zvyk pohřbívat lidská těla je zde přirovnáván k mnohem méně ctnostnému úkonu, a sice k zametání: „jakož prach zemský z místa svého odmetáme, tak těla mrtvá od sebe vzdalujeme a jich štítíme.“²⁹⁵ Pochování do prachu země, ze kterého jsme vzešli, je ale tou největší úctou, kterou nám mohou naši přátelé prokázat.

Svazek obsahuje ještě i *Druhé kázání pohřební Léta Páně 1612 v pondělí po devítiku, v Lochovicích předložené nad tělem mrtvým urozeného a statečného rytíře Pana Kryštofa, nejstaršího Vratislava z Mitrovic*. V tom je nám připomínán ctnostný život zemřelého, jeho válečné výboje proti Turkům a barbarům, stejně jako jeho smrt. Zemřel nenadále, ale přesto pobožně, každou noc před spaním se totiž modlil, což udělal i noc před svou smrtí, po modlitbě se podíval z okna a třikrát řekl: „Pane Ježíši Kriste, v ruce tvé se poroučím s tělem i také s duší, smiluj se nade mnou a v hodinu smrti mé dejž mi pokojně s čistým a dobrým svědomím umřítí.“²⁹⁶ Odevzdat svou duši Bohu v poklidu a míru je jedním z požadavků dobré smrti.

Svazek obsahuje i *Kázání třetí, konané v Litni nad tělem mrtvým, urozeného a statečného rytíře, pana Václava nejstaršího Vratislava z Mitrovic*. V něm se rovněž objevuje popis jeho smrti, tentokrát v přítomnosti vdovy. Po čtyřdenním „snu“ se Vratislav z Mitrovic probral, aby pronesl poslední slova, v nichž prosil Krista o smilování opakováním modlitby po přítomném knězi: „Naposledy ta slova ke mně promluvil již já přece umru, a když sem mu odpověděl a řekl: Pán Bůh pro své milosrdenství, a zasloužení Krista Ježíše rač duši vaší provoditi do Lůna Abraháмова k věčnému odpočinutí. On nemoha více promluvíti řekl: Amen.“²⁹⁷

²⁹⁵ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic*. [s. 23].

²⁹⁶ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic*. [s. 28].

²⁹⁷ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic*. [s. 44].

***Adolescens resuscitatus*²⁹⁸. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim**

Cyprián Pešín je autorem dvou pohřebních kázání pronesených nad rytířem Janem Chotochovským roku 1616. V předmluvě dává vědět, že: „Časté pamatování na smrt dává mocné a stálé potěšení, v všelikém kříži, pokušení a protivenství, zvláště když člověk považuje, že to věčně nebude trvati, ale časem svým konec vezme.²⁹⁹“ Zároveň nás pak ujišťuje, že naše problémy a těžkosti zažité na tomto světě jsou vlastně krátké v porovnání s budoucí věčnou slávou v nesmrtelnosti, která nás všechny čeká.

První kázání bylo proneseno na Hostačově ještě před pohřbem, a to přímo v pokoji zemřelého. Kazatel využívá příběh o Jerichu, jež bylo trápeno neúrodnou zemí, dokud Boží muž jménem Elizeus nenařídil nasypat do vody ve městě sůl, aby se uzdravila, a od té doby byla půda úrodná, nebylo tam smrti. Jericho symbolicky zastupuje tento svět, na kterém by se nám žilo dobře, kdyby neexistovala hořká a těžká smrt a země nebyla pro naše hříchy zlořečená, stejně jako byla půda v Jerichu – nádoba se solí pak podle Pešína představuje Krista, sůl pak evangelium, které od Pána Boha přijímáme. Nás svět je ale Pešínem připodobňován také k městu Naim: „To má naše největší potěšení býti, že Ježíš Kristus do města Naim, to jest na tento svět přišel, aby smutné těšil, pokušením trpící občerstvil a mrtvé křísil.³⁰⁰“

Osoba zemřelého Jana Chotochovského je pro přítomné či čtenáře zrcadlem jejich smrtelnosti, kazatel oslovuje lidskou marnivost a připomíná pomíjivost života: „Proč tedy mnoho statků shromažďuješ, ó lakomý člověče? Dnes neb zejtra vynesou tě ven, vně zůstaneš a co jsi nashromáždil si sobě? Komu toho necháš? Kdo toho po tobě užívati bude? Proč se nadýmáš, ó pyšný člověče? Než se naděješ, v nemoc

²⁹⁸ „Vzkříšený mládenec/mladík.“

²⁹⁹ PEŠÍN, Cyprián. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim*. [s. 17-18].

³⁰⁰ PEŠÍN, Cyprián. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim*. [s. 34].

upadneš, své krásné roucho s sebe svléci musíš, umřeš a tvé pyšné tělo shníti, a červům za pokrm býti musí.³⁰¹“

V následujícím úseku se Pešín obrací k posluchači s rétorickou otázkou a zároveň svou odpovědí na to, proč musíme neustále o naší smrtelnosti slýchat. Důvod je jednoduchý: i když lidé mají příklad smrti na očích, neberou si jej k srdci, neradi o blížícím se konci slyší a nedbají na pokání.

Na závěr se dozvídáme, že: „Musíme nejprve zde v tomto pozemském Naim trpěti, bojovati dřívěji, nežli v nebeském Naim počtění a korunování budeme.³⁰²“ Budeme však vzkříšeni stejně jako onen chlapec, jehož jeho matka oplakávala a který byl vzkříšen Kristem.

V druhém kázání, které bylo proneseno již v kostele, se kazatel opět vrací k příběhu vzkříšeného chlapce v Naim, který zemřel v plné mladosti a je přítomným připomínkou, že je může smrt zachvátit kdykoli, stejným příkladem je ostatně i zemřelý, nad nímž je toto kázání proneseno. O vzkříšení, které v Novém zákoně bylo Kristem provedeno celkem třikrát: u mládence v Naim, Jairovy dcery a Lazara, pak mluví Žatecký takto: „Jakož tehdy věc jest snadná a lehká, spícího ze sna probuditi: tak jest věc snadná Pánu Kristu těla naše z prachu země vzkřísiti.³⁰³“ Smrt je tedy znovu vydávána za pouhý sen.

Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce

V exordiu k pohřebnímu kázání z roku 1610 zmiňuje autor jiný druh nesmrtelnosti, než na kterou obvykle přichází v pohřebních kázáních řeč: „...ježto

³⁰¹ PEŠÍN, Cypryán. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim.* [s. 27].

³⁰² PEŠÍN, Cypryán. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim.* [s. 45].

³⁰³ PEŠÍN, Cypryán. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim.* [s. 77].

ten, který po sobě syna rovného nechává, podle řeči Ducha Božího, nikdy neumírá.³⁰⁴“

Věnuje se rovněž popisu pohřbu, konkrétně smutečního šatu a výzdoby, který nebývá v kázáních příliš obvyklý: „...oblečeno jest toto množství panstva obojího lidu, do sukna smutku černého.³⁰⁵“ Připomíná také to, že místo bubeníků a trubačů vyhrávají kostelní zvony, místo o veselosti se zpívá o smrti, smutku a žalosti, jak se na tak smutný den sluší.

K pozůstalým se autor kázání obrací nejen zmínkou v exordiu, ale také v následující části, v níž je ujišťuje o tom, že zemřelý dojde spasení a věčného života: „Přišla jest tuto jistě vůle Boží, doběhl jest cíl života jeho, zaplatil dluh smrti dobrý pán. Již jest překročil čáru smrti, již víceji nebude stonati, ach, ach, auve, přeběda naříkati. Již víceji nebude umírat, jako v Pánu Jezu Kristu pokojně odpočívati, a veselého vzkříšení se všemi svatými v blahoslavené naději očekávati. Již jest přišel do té Svaté země Svatých živých, kteráž ne hloží a trní plodí, ale v svatých věrných radost množí.³⁰⁶“ Oslovuje také posluchače, kteří návštěvou pohřbu splnili jeden ze základních předpokladů k dosažení dobré smrti, a připomíná jim jejich vlastní smrtelnost, protože nevědí dne ani hodiny. „My pak staří i mladí, bohatí i chudí, slavní i nuzní... na to myslíc, stůj to krátce nebo dlouze, co jsme my nyní, že týž ten Pán někdy byl, a co on nyní jest, že i my též budeme: a co se s ním nyní děje, že i týž s námi se dít bude.³⁰⁷“

³⁰⁴ Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce in: BOROVSÝ Z BORO VNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 32].

³⁰⁵ Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce in: BOROVSÝ Z BORO VNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 33].

³⁰⁶ Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce in: BOROVSÝ Z BORO VNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 34-35].

³⁰⁷ Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce in: BOROVSÝ Z BORO VNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 35].

Jelikož nechtěl kazatel zbytečně kázání prodlužovat, jak se ostatně zmínil vlastními slovy, přistoupil proto k dalšímu bodu kázání, v němž zmiňuje fakt, že si nic z tohoto světa s sebou na věčnost nemůžeme vzít, kromě dobrých skutků, kterými jsme posloužili svému bližnímu a zprostředkovaně i své duši, se kterou se při Posledním soudu znovu shledáme a budeme s ní znovu spojeni: „Prvé velicí potentáti osobami svými sedali v ozdobných residencích: nyní pak jich těla leží v temných sklepích a hrobích. Prvé léhali za pěknými taftovými, damaškovými firhaňky: nyní pak naproti tomu zase jich těla za čtyřmi stranami prkny. Prvé se odívali pěknými, lehkými, prachovými peřinami: nyní pak jsou přikryti těžkými kameny, a přiklopeni těžkou prstí. Prvé sloužili jim udatní a ozdobní služebníci, vyšších i nižších statkův: nyní proti tomu šeredné a nepěkné žížaly, žáby a červi. Prvé jich vartovali pacholata, služebníci: ale nyní opustili je všickni.³⁰⁸“

V závěru směřuje kazatel k posluchačům napomenutí, aby i nadále utěšovali své přátele a navštěvovali v jejich nemoci, tak jako nyní, protože je tak psáno v Písmu, a jedná se také o jeden z předpokladů k dosažení dobré smrti. Mají navíc pamatovat na smrt a vyvarovat se lakoty a marnivosti.

Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského

Hlavním tématem tohoto pohřebního kázání z roku 1614 je latinský citát: „Ecce quomodo moritur justus et nemo percipit corde.³⁰⁹“

Znovu je zde připomínáno, že všichni lidé musí zemřít: „ke všechněm smrt své právo má, nebo což je z země, v zem se obrátiti musí, a to pro hřích rodičů našich prvních, v němž se počínáme i rodíme.³¹⁰“ Spravedliví jsou pak ti, kdo znají svou

³⁰⁸ *Kázání pohřební: nad tělem v Pánu Bohu odpočívajícím, někdy urozeného pána, pana Václava nejstaršího Záruby z Hustiřan a na Žumberce in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 40-41].*

³⁰⁹ Izajáš 57: 1. ¹Spravedlivý hyne a není nikoho, kdo by si to bral k srdci. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 677.*)

³¹⁰ *Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funerarium. [s. 118-119].*

hříšnost, litují svých hříchů a konají pravé pokání. Jelikož odchází spravedliví skrze smrt, pak jsou takto určitě trestáni i hříšníci, kteří nebyli kající, na ty ale čeká věčný pekelný oheň.

V další části se zmiňuje o tom, jak si máme vysvětlit, že k sobě Bůh povolává lidi moudré a užitečné: „Těmi slovy Prorok nás napomíná, abychom pranostikovali a prorokovali, co znamenají ta znamení, co nám ukazují, když Pán Bůh sloupy světa boří, lidi slavné, rozumné, užitečné, opatrné učené, dobrotivé béře.³¹¹“ Je to znamení, že svět již nebude dlouho existovat. Jako příklad užívá autor Noema a potopy, která zničila svět po nalodění spravedlivých, nebo zničení Sodomy poté, co z ní spravedlivý Lot se svými syny odešel. Máme se tedy vyvarovat hříchů, když vidíme, že jsou spravedliví lidé bráni z tohoto světa: „vidíme, že blízko jest léto, když slyšíme, an slavíček i jiní ptáci zpívají, když čápi přiletí, a zase když odletují, že zima nastává.³¹²“

Pokud nás k sobě Bůh povolá v brzkém věku, je to pro nás dobře, protože to dělá u lidí, které miluje, aby se již déle na tomto světě netrápili: „Dítkám Bethlémským lépe bylo, že jsou zemřeli, nežli by byli dočkali zkázy města Jeruzaléma. Lépe by bylo, aby dítky naše zemřeli, i my s nimi, než abychom je viděli od Turka zajímati a mordovati.³¹³“

Kázání třinácté: Při pohřbu slovutného, vzáctného a pobožného muže, pana Jana Proculusa Novo-Bydžovského

V kázání z roku 1608 je opět popsán chvályhodný zvyk rozloučení se zesnulým prostřednictvím pohřbu, připomenuto je, že ten je činěn spíše kvůli pozůstalým než pro zemřelého samotného, protože tomu již nelze pomoci, protože již je na lepším místě, ale my, kteří jsme zde zůstali, se můžeme díky naučením proneseným na

³¹¹ Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebrialium*. [s. 122].

³¹² Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebrialium*. [s. 123].

³¹³ Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funebrialium*. [s. 124].

pohřbech naučit, jak dobře a blahoslaveně zemřít: „Poněvadž obyčej jest chvalitebný, že se nad mrtvými těly křesťanskými kázání z slova Božího činí, ne pro lidi mrtvé, kteří se pochovávají: neb oni sic ničehož toho nepotřebují, aniž jim co může prospěšné býti, jediné to, kterak jsou zde z víry obcovali: Pro tu tedy příčinu, nějaké kratičké řeči z Písma svatého, lidem jest obyčej předkládati, a podle toho naučení jim dávat, aby k smrti své uměli se hotoviti.“³¹⁴

Téma: *Beati mortui, qui in Deo moriuntur.*³¹⁵ Aby lidé zemřeli v Pánu Bohu a byli blahoslavení, mají se naučit znát pravého Boha skrze Písmo a slovo Boží. Musí přijmout Krista za svého Spasitele, protože to on nám dává vše, co potřebujeme: pokojnou smrt, blahoslavení, spravedlnost a milost. Umírající také musí poroučet svou duši Bohu, stejně jako to udělal Kristus na kříži: „A Pán Bůh při vzkříšení obecně duši naši nám zase navrátí, a tělu našemu připojí.“³¹⁶

Kázání XXIII. Kdyžby manžel umřel. Kázání při pohřbu Pana Daniela Vobořila

Kázání z roku 1608 se snaží zodpovědět otázku, proč Bůh bere manželce manžela a dětem otce. Ukazuje tím totiž cíl spojení manželského - už když manžele spojoval, nikdo nevěděl, jak dlouho spolu budou, ale on jim uložil cíl už tehdy: „Ale Pán Bůh i hned tehdaž uložil jest jim cíl jistej a dokavad mělo jejich manželství zde na světě mezi nimi trvati, to jest sám svou tajnou radou předzvěděl a nařídil.“³¹⁷ Ukazuje pak také to, kdo má větší právo na mrtvého: to Bůh propůjčil manželce manžela, a může jí jej proto zase kdykoli odejmout. Manželky také vkládají veškerou svou důvěru do manžela a Bůh jim jeho odejmutím ukazuje, že je marné doufat v člověka a jeho ochranu, že mají spoléhat pouze na něj, na Boha: „Protož ty, vdovo

³¹⁴ *Kázání třinácté: Při pohřbu slovutného, vzáctného a pobožného muže, pana Jana Proculusa Novo-Bydžovského* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 168].

³¹⁵ Parafraze verše ze Zjevení Janova 14:13: Blahoslavení mrtví, kteří umírají v Bohu. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]*. s. 241.)

³¹⁶ *Kázání třinácté: Při pohřbu slovutného, vzáctného a pobožného muže, pana Jana Proculusa Novo-Bydžovského* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 173].

³¹⁷ *Kázání XXIII. Kdyžby manžel umřel. Kázání při pohřbu Pana Daniela Vobořila* in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 234].

osiřalá, tím se budeš těšiti, že ač Pán Bůh pojal manžela, však sám chce ochráncem tvým býti.³¹⁸“

Kázání osmnácté: při pohřbu pana Václava, úředníka panství Buštěhradského

Kázání z roku 1599 obsahuje jako hlavní téma Žalm 39³¹⁹ vypravující o lidské nestálosti a prosbě k Bohu, aby nás zbavil světských útrap. Všichni se máme snažit o to, abychom poznali cíl našeho krátkého života, a máme se utěšovat tím, že nemohou být naše těžkosti věčné a jednou skončí. Člověk, která často přemýšlí o krátkosti svého života, by měl přemýšlet i o jeho cíli, aby pečoval o své spasení, protože to je v cestě za věčným životem to nejdůležitější.

V závěru kázání jsou pak krátce připomenuty ctnosti zemřelého a jeho zbožnost: „Tuto sluší připomenouti víru a dobré ctnosti pana Václava, ano i jeho věrnost v jeho povolání.³²⁰“

Kázání šestmécítmé: Při pohřbu ctihodného kněze Jana Spiry Turnovského

Tématem pohřebního kázání z roku 1606 je citát z Jóba; 19:24³²¹. Právě těmito slovy se totiž Jób utěšoval v těžkostech, protože věděl, že jednou vstane z mrtvých k věčnému životu. Jedině člověk, který snáší veškerá protivenství a těžkosti na něj seslané v trpělivosti, i v posledních okamžicích života tváří v tvář smrti věří ve věčný život, je skutečně pravý věřící a dostane se mu Království nebeského. Jak má svou

³¹⁸ Kázání XXIII. *Kdyžby manžel umřel. Kázání při pohřbu Pana Daniela Vobořila* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 237].

³¹⁹ ⁵Hospodine, dej mi poznat, kdy přijde můj konec a kolik dnů je mi vyměřeno, ať vím, kdy ze světa sejdou. ⁶Hle, jen na píd' odměřils mi dnů a jako nic je před tebou můj věk. Člověk je jen vánek pouhý, i kdyby stál pevně. ⁷Každý žitím putuje jak přelud, hluku nenadělá, ten vánek pouhý, kupí majetek a neví, kdo to shrábne. ⁸A tak jakou mám naději, Panovníku? Moje očekávání se upíná jen k tobě. ⁹Vysvobod' mě ode všech mých nevěrností, nedopouštěj, aby bloud mě tupil! ¹⁰Již jsem němý, neotevřu ústa, vždyť je to tvé dílo. ¹¹Odejmi už ode mne svou ránu, hynu pod tvou pádnou rukou! ¹²Když někoho za nepravost napomínáš tresty, rozkládáš jak mol to, po čem dychtil. Člověk je jen vánek. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 481-482.*)

³²⁰ Kázání osmnácté: *při pohřbu pana Václava, úředníka panství Buštěhradského Vobořila* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 464].

³²¹ ²⁵Já vím, že můj Vykupitel je živ a jako poslední se postaví nad prachem. (*Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. s. 431.*)

věrnost člověk prokazovat? Na to odpovídá kazatel takto: „Oheň tolikéž nemůže nežli páliť: Tak víra pravá, nemůže se než skrze pravou pobožnost, a jiné jisté znamení prokazovati.³²²“

Pravá víra tedy obnáší především víru v zmrtvýchvstání: „A protož věříme, že ačkoliv tělo porušení vezme a bere, však v den nejposlednější zase vstane, a složí tuto smrtedlnost, a obleče se v nesmrtedlnost, a z víry v Krista přijme život věčný.³²³“

Kázání sedmécítmé. Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Pavla Korky z Korkyně

Kázání z roku 1598 je z těch, která jsem rozebírala, jediným, které obsahuje přímý popis smrti tak, jak ji známe např. z vyobrazení v tancích smrti na nejrůznějších dřevorytech nebo malbách: „Světa tohoto moudří a umělí lidé, zvláště pak malíři, malují smrt hroznou, vyzáblou, a velice suchou, samé kosti bez těla neb kůže, s dlouhými nohami: při ní rozličné potvory, žáby, hady, štíry, v rukou kosu a jiné nástroje, nimiž by lidi mladé i staré podtínala, a z světa tohoto zprovodila. A jistě když do zákona Božího pohledíme, a z slova jeho souditi budeme, jest hrozná, ale ne z strany podstaty, kteréž žádná nemá, ale z strany moci, kterouž nad námi obdržela: Nebo odplata za hřích jest smrt, a věčné zatracení, kteréhož žádný malíř vymalovati nemůže.³²⁴“ My ale na smrt musíme hledět jinýma očima – duchovníma, tedy vírou v to, že nám smrt, i když se může zdát být odpudivá, ve skutečnosti prospívá a neškodí: „Zač my smrt míti máme, ne za nějakou obludu, morděřku: ale za rozkošný odchod z tohoto světa k Otcům našim: Pročež se ji nemáme děsiti, a

³²² *Kázání šestmécítmé: Při pohřbu ctihodného kněze Jana Spiry Turnovského Vobořila* in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 489].

³²³ *Kázání šestmécítmé: Při pohřbu ctihodného kněze Jana Spiry Turnovského Vobořila* in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 495].

³²⁴ *Kázání sedmécítmé. Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Pavla Korky z Korkyně* in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 496-497].

báti, ale raději se jí radovati. Bezbožným pak sluší se jí báti, nebo jest jim jitím k věčnému zatracení.³²⁵“

³²⁵ *Kázání sedmmecítmé. Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Pavla Korky z Korkyně in: BOROVSKEÝ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funeralium. [s. 499].*

10. Obrazné prostředky užitě v pohřebních kázáních

Obrazné prostředky se odchyľují od běžné mluvy, proto působí estetickým dojmem a jsou oblíbeným poetizačním prvkem v textu. V kazatelských pracích bylo velmi oblíbené používání řečnických otázek, metafor, přirovnání, personifikací, alegorií a aluzí, které si v této kapitole probeme podrobněji a ukážeme na příkladech ze zkoumaných kázání.

Pohřební kázání často začínají formulací oslovující přítomné na pohřbu, přátele a rodinu zemřelého, čímž připomínají kramářské písně, které byly v době raného novověku rozvíjejícím se žánrem. Začátky kázání většinou začínají obdobně, mohou se obracet na všechny přítomné: „Nyní při této chvíli slyšeti budeme...³²⁶, „nejmilejší, poslyšme...³²⁷“ nebo na konkrétní osoby, jako např. v kázání nad Václavem Jiskrou, kdy kazatel oslovuje jeho syny: „Při tom všem pak abyste podle slova Božího vždy i něčím jiným potěšiti se časem svým mohli, toto své kázání při pohřbu jeho, v počtu lidu mnohého učiněné, davši je na svůj náklad vytisknouti, vám dedikuji a odsílám a že je vděčně přijmete a mně v své laskavé paměti míti budete, žádám.³²⁸“ Nebo když je posluchačům (čtenářům) kazatelem připomínána skutečnost, že i oni budou jednou následovat zemřelého na stejné cestě, protože smrti nelze uniknout.

Většina pohřebních kázání je pak ukončena shrnutím obsahu kázání, ve kterém se kazatel opět obrací k lidem a apeluje na to, aby si zapamatovali informace důležité pro spásu jejich duše.

V textech pohřebních kázání se velmi často objevují **řečnické otázky** na které kazatelé, kteří je kladou, nečekají odpověď nebo si na ně odpovídají sami tzv.

³²⁶ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzácné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 8].

³²⁷ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 4].

³²⁸ TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřební kázání nad urozeným panem Václavem Jiskrou z Sobince*. [s. 3].

řečnickou odpovědí.³²⁹ Řečnické otázky mají formu zvolání, která pomáhají kazateli „aktivizovat“ posluchače a vyzvat je k zamyšlení.

Například v kázání nad Vratislavem z Mitrovic, kdy se kazatel snaží poukázat na pomíjivost vezdejšího života a nevyhnutelnost smrti, která si přijde pro všechny z nás: „Co prospělo faraonovi tyranství? Co Solofernovi pejcha? Co Šalomounovi moudrost? Co Absolonovi krása? Co Samsonovi síla? Nic v pravě proti smrti nebo všickni jako nejmizernější červík a nejzavrženější lazár, s mnohou bídou zemřítí a v prach země obrátiti se musili.³³⁰“ V tomto i dalším příkladu si kazatel sám v zápětí odpověděl řečnickou odpovědí: „Proč se (díš snad) o té smrtnosti všech lidí vůbec mluví? Zdaliž všichni o tom nevíme, že umřítí musím? Jest ovšem tak, že víme, a téměř každého dne to očima našima vídáme, než málo na to dbáme, mnozí neradi o tom slyšíme.³³¹“

Bez řečnické odpovědi naopak zůstává např. tato otázka z kázání nad Polexenu Šternberkovou: „...že při porodu anebo po porodu máteř i s dítětem umírá, nad kterouž bolest co může býti těžšího? Co žalostivějšího?³³²“ V tomto kázání se rovněž objevují zvolání, která ovšem nemají charakter otázky: „O jak tedy blahoslavená smrt její! O jak radostná hodina té smrti! O jak přepotěšená ta chvíle, v níž její svatá duše z bídneho sic tehdaž, však tudíž oslaveného těla vyšla a do věčného blahoslavenství se vystěhovala.³³³“

Aluze neboli narážka je nepřímým odkazem k politickému, historickému nebo literárnímu kontextu, která je začleněná do literárního díla.³³⁴ V tomto případě se

³²⁹ BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Poetický slovník*. s. 296.

³³⁰ ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic*. [s.22].

³³¹ PEŠÍN, Cyprýán. *Adolescens resuscitatus. To jest: Dvoje kázání pohřební o vzkříšení mládence v Naim*. [s. 28].

³³² MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenu Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 7].

³³³ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polexenu Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 26]

³³⁴ VLAŠÍN, Štěpán, ed. a PETERKA, Josef, ed. *Slovník literární teorie*. s.18.

tedy jedná o mezitextové navazování a odkazování na jinou uměleckou nebo společenskou souvislost, slouží tedy jako nástroj intertextuality. V případě pohřebních kázání je velmi oblíbená a nejčastěji se vymezuje citátem nebo parafrázováním. Aluze existuje literární a neliterární.³³⁵

Literární aluzi zastupují v pohřebních kázáních nejčastěji odkazy na Starý a Nový zákon v podobě úvodních citátů, které určují obsah celého kázání. Dále pak autoři pohřebních kázání odkazují na antické autority, např. na Cicerona, Herodota, Plutarcha apod. nebo texty Otců: sv. Augustina, sv. Ambrože a sv. Řehoře. Ve mnou zkoumaných pohřebních kázáních jsem našla i přímé odkazy na *Kalendář historický* Daniela Adama z Veleslavína, který je přímo doporučován autorem k přečtení, a to konkrétně v jedno vzorovém kázání sbírky Blažeje Borovského z Borovna³³⁶. Další se pak objevuje v *Zatmění časném*: „O jiných pánech rodu z Šternberského čtete sobě kroniky české, moravské i polské, já jinam pospíchám.“³³⁷

Neliterární aluze, které odkazují na společenský a historický kontext a pro jejich rozpoznání jsou tedy nutné znalosti dané doby, se v předbělohorských pohřebních kázáních rovněž objevují, nejčastěji v podobě zmínek o válce s Turky: „Lépe by bylo, aby dítky naše zemřeli, i my s nimi, než abychom je viděli od Turka zajímati a mordovati.“³³⁸ Podobné povzdechnutí se objevuje i v kázání nad Veronikou Polyxenou, které je zároveň řečnickou otázkou: „A nebyloliž by lépeji, aby i naše dítky zemřeli, nežli by ukrutného Turka, aneb litého Antikrista, na sebe dočkati měli.“³³⁹ Nebo dále v kázání nad Jaroslavem Trčkou, která zemřel na

³³⁵ PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. s. 18.

³³⁶ *Kázání desáté: Při pohřbu člověka toho, jehožby hrom, posel Boží zabil* in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*.

³³⁷ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12a].

³³⁸ *Kázání sedmé: při pohřbu dvojctihodného a učeného muže kněze Tomáše Kropaciusa Třebíčského* in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 124].

³³⁹ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. *Manipulus Concionum Funerariumum*. [s. 81].

vojenském tažení: „Dav se rád pro poctivost svou a vzdělání křesťanstva proti tomu úhlavnému a krve křesťanské žíznivému nepříteli Turku.³⁴⁰“

V kázání nad Albrechtem Smiřickým se ale objevuje např. i neliterární aluze vypovídající o vzdálenější oblasti, když se v kázání objeví zmínka o propuknutí občanské revoluce v Irsku, které Smiřickému zabránilo tuto zemi na jeho cestách navštívit.

Další aluze se týkají i historických postav Alexandra Velikého, který je zmiňován jako veliký panovník a mocný muž, který stejně neušel časné smrti jedem v pouhých 32 letech např. v Záhumenského kázání nad Matyášem Kaplířem, jeho otce Filipa Makedonského, který, ač pohan, neustále myslel na nevyhnutelnost smrti, jak připomíná Matěj Cyrus v kázání nad tělem Petra Voka z Rožmberka a dalších.

Přirovnání neboli komparace je založena na vyjádření vztahu podobnosti, který je nejčastěji vyjádřen spojovacím výrazem „jako“ nebo „jak“. Přirovnání užíváme proto, abychom posluchači danou věc přiblížili tak, aby si ji dovedl co nejlépe představit, s její pomocí se dá poukázat na skryté podobnosti dvou skutečností. V kázáních často přerůstají až v parabolou.

Nejčastěji užívaným je přirovnání člověka k prachu, popelu nebo hlíně: „...že jako jiní umřítí, v prach, popel, hlínu se navrátiti a obrátiti musíte.³⁴¹“ Nebo v případě kázání nad Vratislavem z Mitrovic: „I toto tělo mrtvé, do tohoto Chrámu Páně jest přinešeno, aby k mrtvým tělům, předkův svých do hrobu položené bylo a v prach zem se obrátilo.³⁴²“ Nebo v poněkud expresivnějším vyjádření v *Písničce o marnosti*, která je součástí kázání *O proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného*: „Jsa červům potrava: trupel hlíny sluješ, nad hrcem dejm,

³⁴⁰ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb urozeného pána, pana Jaroslava Kryštofa Trčky z Lípy*. [s. 9].

³⁴¹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 3b]

³⁴² ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequialis. Pověst dobrého jména urozeného pána, pana Vratislava z Mitrovic*. [s. 22].

pára.³⁴³“ V tomto přirovnání se objevuje rovněž odkaz k dýmu nebo páře, který je dalším oblíbeným metaforickým vyjádřením pomíjivosti. „Všecko to rychle jako stín a pára nad hrncem pomíjí a nic toho nepozůstává k oné budoucí věčné slávě, která se při nás stkvíti bude v onom budoucím životě.³⁴⁴“

Časté je rovněž přirovnání člověka k rostlině, trávě nebo květu, jelikož jejich život na tomto světě nemá dlouhého trvání, stejně jako život náš na tomto světě v porovnání s životem věčným.

Zatímco výše zmíněná tráva nebo květ byly využity k popisu pomíjivosti života, jindy mohou být rostliny, stromy nebo jejich plody symboly krásy, mladosti a nevinnosti, jako je tomu např. v kázání nad malým synem Daniela Skalského z Dubu: „Rozkošný tento kvítek, tak krásný, tak vonný a spanilý, z něhož jsme velikého užitku očekávali, jak jest rychle podťat, až i uvadl!³⁴⁵“ Nebo jinde ve zmíněném kázání: „Tak také pečuje Nebeský ten Otec, o své ty mladistvé strůmky, o ty své přeušlechtilé kvítky, nedopouští na ně prudkosti studeného větru, ani krupobití, ani přívalu, ani nocí mrazivých, uklizuje jich k tomu vši spravedlnosti Slunci Ježíši Kristu, a chová je k tomu nejžádostivějšímu a nejrozkošnějšímu věčného života věčnému jaru, v němž již bezpečně kvísti, vůni rozkošnou vydávati, i ovotce mile vynášeti budou.³⁴⁶“ Často se tato přirovnání objevují v kázání nad dětmi, dalším z takových příkladů je kázání nad Veronikou Polyxenou: „Aneb jakoby jablko neb hrušku nedozralou mocí s štěpu utrhl. A kdoby chválil štěpaře toho, neb vinaře, který by štipky, o nichž by naději měl, že kvísti budou a ovotce ponesou, vysekával z zahrady, starých pak stromů

³⁴³ *Spis o proměnách žalostivých života vezdejšího a o radostech věčného. K tomu kázání pohřební dvoje: nad tělem mrtvým urozené, šlechtné a Boha bojící paní Anny Magdalény Vencelíkové z Malovic. [s. 47].*

³⁴⁴ ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázání pohřební kázané nad tělem někdy urozeného a statečného rytíře, pana Matyáše Kaplíře z Sulevic. [s. 8].*

³⁴⁵ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funebraliū. [s. 333]*

³⁴⁶ *Kázání při pohřbu nejmilejšího a nezletilého synáčka jménem Karla, urozeného a statečného rytíře pana Daniela Skalského z Dubu in: BOROVSKEJ Z BOROVSNA, Blažej. Manipulus Concionum Funebraliū. [s. 348].*

zanechával státi. Jistě nechválil by mu toho žádný.³⁴⁷“ Toto přirovnání vysvětluje nepochopení lidí v případě smrti dětí a mladých lidí na úkor dlouhého života starých, jejichž smrt by mnohdy byla vysvobozením.

V kázání nad Matyášem Kaplířem se objevuje zmínka o zahradě, která je plná vzácných květů a stromů. Ta alegoricky zastupuje svět, který je plný ušlechtilých a krásných lidí, přesto se mezi nimi může objevit zlo a zrádce. Zde je využito motivu hada, který svedl Evu v rajske zahradě k prvotnímu hříchu. Speciální zmínku si jistě zaslouží přirovnání rodu Petra Voka z Rožmberka k uvadlé růži v Cyrově kázání *Artium Universarum Excellentissima*, rudá růže totiž byla hlavním atributem erbu tohoto významného šlechtického rodu.

V přirovnáních o konci lidského života je často využíváno dichotomie mezi světlem a tmou: „Slunce zajisté na obloze nebeské ráno vychází a v večer zapadá: tak smrtedlný člověk v pláči se rodí a v bolesti umírá. Jako mračna a jiná povětrí jasnost slunečnou zastírají: tak žalosti a trápení běh života našeho šírají.³⁴⁸“ Tma samozřejmě reprezentuje smrt a smutek, světlo pak slávu, život nebo přeneseně také Krista. Například smrt pana Zdeňka ze Šternberka je označována kazatelem za: „zatmění někdy té vám podobné světlé, krásné a výtečné hvězdy,³⁴⁹“ která: „světlo, sílu, krásu ztratila, všecka zčernala, do truhly, do země se skryla a schovala.³⁵⁰“ Motiv hvězd se ve spojitosti s rodem Šternberků objevuje v tomto kázání velmi často, stejně jako se objevuje motiv růže u rodu Rožmberků, není ale vyhrazen pouze tomuto rodu, vyskytuje se i v dalších kázáních.

Světlo a tma jsou rovněž spojovány s vírou a hříchem: „Mezi těmi jsou kteří někdy světla svého nevydávají, je zakrývají, tehdáž když málo aneb nic na dobré

³⁴⁷ *Kázání třetí: při pohřbu urozené panny Veroniky Polyxeny, vlastní a nejmilejší nezletilé dcerky, urozeného a statečného rytíře, pana Jindřicha Dobřenského z Dobřenic* in: BOROVSÝ Z BOROVSNA, Blažej: *Manipulus Concionum Funerbralium*. [s. 71]

³⁴⁸ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12a].

³⁴⁹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 3a].

³⁵⁰ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 12b].

skutky dbají. Mezi těmi jsou kteří někdy skrze hříchy a nepravosti zčernají, kdy o ně jako o nějaký černý kotel zavadí: což se časem i dobrým pobožným lidem přihodí.³⁵¹“

Dalším velmi obvyklým je přirovnání smrti ke snu: „Této paní tělo odpočívati bude v hrobě jako v rozkošné posteli v naději blahoslaveného vzkříšení k věčnému životu.³⁵²“ Smrt je ke snu přirovnávána především proto, že křesťané očekávají po smrti své zmrtvýchvstání, neumírají tedy navěky, při Posledním soudu se znovu proberou, stejně jako se probíráme ze sna. V kázání nad Polixenou Šternberkovou se např. dozvíme, že: „Neumřela, ale libě usnula a jako svíčka zhasla.³⁵³“ V tomto případě se tedy jedná o kombinaci přirovnání smrti ke spánku a tmě, nebo lépe řečeno, nedostatku světla kvůli zhasnutí světla svíčky, tedy života. Svíčka je jako symbol zastupující člověka využita i v kázání nad Zdeňkem ze Šternberka: „skonal jako svíčka, jako hvězda zhasl.³⁵⁴“

Smrt je rovněž přirovnávána ke dveřím nebo bráně: „Dokud dvěře života nám jsou ode Pána otevřeny, potud jich nám žádný nezavře. Ale jak jen Pán rukou pokyne, dvěře života našeho budou zavřeny. Když budou dvěře života zavřeny, žádný jich neotevře až hlas Páně v den Soudu.³⁵⁵“

Objevuje se rovněž přirovnávání postav kázání k postavám biblickým, jako např. v kázání *Tumulus Horrendi Homicidis*, v němž je vrah rytíře přirovnán ke Kainovi. Přirovnávat ale mohou kazatelé také k postavám historickým a mytologickým, o čemž jsme už mluvili.

³⁵¹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 13a].

³⁵² DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s.12]

³⁵³ MEGANDER, Kryštof. *Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polixenou Šternberkovou rozenou z Valdštejna*. [s. 25].

³⁵⁴ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 10a].

³⁵⁵ DYKASTUS, Jiřík. *Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzáctné paní Barbory Flodtovy rozené Nosticové z Belvic*. [s. 3-4].

Na závěr jsem si ponechala alegorii, metaforu a metonymii, které jsou zastoupeny ve většině z výše zmíněných obrazných pojmenování.

Pomocí **alegorie**, neboli jinotaje, vyjádřujeme něco jiného než to, co je zjevným smyslem naší promluvy. Jedná se o obrazné vyjádření dějů, abstraktních pojmů a lidských vlastností, které jsou založeny na utajené paralelnosti mezi těmito jevy.³⁵⁶ Tyto jinotajné obrazy jsou základem širších výjevů, zejména podobenství, které jsou v kazatelství velmi používané, jelikož se často objevuje v Novém zákoně.

Metafora k původnímu významu přidává význam básnický, jedná se tedy o označení jednoho jevu pojmenováním jevu jiného.³⁵⁷ Na rozdíl od metonymie jde o přenesení na podkladě vnější podobnosti. Metaforika je v kázáních velmi oblíbená a častá, nebudu tedy vyjmenovávat jednotlivá metaforická nebo metonymická vyjádření, ta jsou uvedena např. u přirovnání. Zmíním se ale o jednom z druhů metafor, konkrétně personifikaci, což je přenos pojmenování lidských vlastností a jednání na neživé věci, oživuje tedy neživé pomocí sloves a přídavných jmen, které jsou vyhrazeny pouze člověku.³⁵⁸

K personifikaci patří např. povzdech svíce, vyjadřující pomíjivost života, kdy smrt nastane i v případě, kdy se staráme o druhé: „Jiným sloužíce, sama sobě škodím.“³⁵⁹ Dalším případem může být schopnost hvězd na nebi, které nad smutným pohřbem: „...oči i uši zakryly, jakoby o příhodě a neštěstí této své někdy spanilé hvězdy slyšeti a na toto poslední její v tomto světě zatmění patřiti nechtěly.“³⁶⁰ Personifikovaná je samozřejmě i samotná smrt, zobrazovaná často jako kostlivec, který za normálních okolností nemůže chodit ani mluvit, natož někoho někam odvádět např. tak, že vyleze do oken nebo je smrt popisována podle dobových představ tak, jak bývá zvěčněna malíři: „Světa tohoto moudří a umělí lidé,

³⁵⁶ BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Poetický slovník*. s. 16.

³⁵⁷ BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Poetický slovník*. s. 203.

³⁵⁸ BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Poetický slovník*. s. 251.

³⁵⁹ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 10a].

³⁶⁰ SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatmění časné vedle těla urozeného pána, pana Zdeňka z Šternberka*. [fol. 5a].

zvláště pak malíři, malují smrt hroznou, vyzáblou, a velice suchou, samé kosti bez těla neb kůže, s dlouhými nohami: při ní rozličné potvory, žáby, hady, štíry, v rukou kosu a jiné nástroje, nimiž by lidi mladé i staré podtínala, a z světa tohoto zprovodila.³⁶¹“

³⁶¹ *Kázání sedmmecítmé. Při pohřbu urozeného a statečného rytíře, pana Pavla Korky z Korkyně in: BOROVSÝ Z BOROVNÁ, Blažej. Manipulus Concionum Funeralium. [s. 25].*

11. Závěr

Návštěva pohřbu byla v období raného novověku jedním ze způsobů, jak mohl člověk vyjádřit svou lásku k bližnímu doprovodem mrtvého těla na jeho poslední cestě a rovněž místem, kde si měl vzpomenout na svou vlastní smrtelnost a pomíjivost lidského života, což byly jedny z podmínek dobré smrti, jak o ní učily příručky *ars moriendi*.

Pohřební kázání fungovala jako jeden z nejdůležitějších prostředků komemorace, sloužila především k vyslovení útěchy pozůstalým a také k nabádání všech přítomných posluchačů, případně čtenářů tisku, k vedení dobrého a zbožného života, který byl předpokladem pro dobrou smrt a spasení lidské duše, vedoucí k věčnému blahoslavnému životu.

Na tuto tematiku lze nahlížet mnoha způsoby a zkoumat ji v mnoha vědních disciplínách, pohřební kázání jsou totiž zdrojem životopisných informací důležitých např. pro genealogii a historické výzkumy, popisují také informace o životě jednotlivců i skupin důležité pro sociologii. Ve své práci jsem se snažila podat informace o přístupu lidí raného novověku ke smrti na základě literárního rozboru a interpretace jednotlivých pohřebních kázání.

V teoretické části práce jsem se pokusila obecně vymezit pojem kázání, zmínit jeho specifika v případě kázání pohřebního, a to za použití spisů o kazatelství Jana Blahoslava a Jana Amose Komenského. Zmínila jsem se rovněž o přístupech českého dějepisceví k výzkumu pohřebních kázání, které nemá příliš dlouhou historii a odehrává se stále především na poli historickém než literárně vědném. Popsala jsem rozdílné přístupy k tvorbě pohřebních kázání mezi protestanty a katolíky, nakonec jsem se zmínila i o tzv. knihách o dobré smrti, které byly s pohřebními kázáními jistým způsobem po tematické stránce spjaty.

Praktickou část práce jsem pak věnovala rozborům vybraných pohřebních kázání, která jsem rozdělila tematicky, nikoli podle zařazení ke konfesi, jelikož se tak kázání, která byla především protestantská, dala řadit do větších a relativně

uzavřených celků. Vznikly tak kapitoly podávající informace o sbírkách vzorových pohřebních kázání, tiscích, které zároveň fungovaly jako knihy o dobré smrti, a pohřebních kázáních pronesených nad dětmi, ženami a muži, která měla samozřejmě svá specifika.

Anotace

Vypracovala: Bc. Michaela Vaňková

Katedra a fakulta: Filozofická fakulta - Katedra bohemistiky

Název práce: Předbělohorská pohřební kázání

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků: 240 136

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 42

Klíčová slova: smrt, pohřební kázání, předbělohorská doba, ars moriendi, memento mori, spása duše

Tato diplomová práce se zabývá tematikou předbělohorských pohřebních kázání se zaměřením na popis jejich formy, funkce a také místa, které zastupovala v životě člověka na počátku raného novověku. Zmiňuji se o přístupech českého dějepiscevtví a literární vědy k dané problematice a také rozebírám rozdíly v jednotlivých konfesích, konkrétně katolické a protestantské. Pomocí rozboru vybraných pohřebních kázání jsem se pokusila ukázat, jak lidé 2. poloviny 16. století a počátku 17. století přemýšleli o smrti, která ovlivňovala celý jejich život, jelikož dobré smrti vedoucí k věčnému životu, bylo možno dosáhnout pouze dobrým životem.

Resumé

During the early modern history, attending the funeral was one of the ways how one could express their love for their fellow humans by accompanying the body of the deceased along its last journey. This was an opportunity to remember one's own mortality and the transience of human life, both of which were the conditions of good death, as taught by the *ars moriendi* guides.

Funeral sermons were one of the most important means of commemoration. They served to comfort the bereaved and to urge everyone present (or the readers of the written version of the sermon) to lead a good and devout life, which was the prerequisite for a good death and for the salvation of the human soul, which lead to the eternal life.

This topic can be studied in various ways and in various scientific disciplines from genealogy and historical research in general to sociological studies. In my thesis, I have tried to show how people of the early modern times approached death, based on a literary analysis and interpretation of single funeral sermons.

In the theoretical part of my thesis, I have given the general definition of the term sermon and I have mentioned the specific features of a funeral sermon. For this purpose, I have used the works on homiletics by Jan Blahoslav and Jan Amos Komenský. I have also mentioned the approaches of Czech historiography to the study of funeral sermons, which does not have a very long tradition and which is mainly limited to the historical field, rather than a literary one. I have described the different approaches of Protestants and Catholics when creating funeral sermons. Finally, I have also mentioned the so called books of good death, which were in a way topically connected to the funeral sermons.

The practical part of the thesis is dedicated to analyses of selected funeral sermons. These were sorted by the topic, rather than by sorting them by confessions of faith. This way, it was possible to sort the mainly Protestant sermons into larger and relatively closed sets. The result of this way of sorting the sermons

were chapters giving information about the collections of example funeral sermons, about the prints, which also worked as books of good death and about funeral sermons given to children, women and men, which all had their own specific features.

Seznam použité literatury

Sekundární literatura:

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti. Díl 1, Doba ležících*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000. 358 s. Každodenní život; sv. 7. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti. Díl 2, Zdivočelá smrt*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2000. 410 s. Každodenní život; sv. 8. ISBN 80-7203-293-3.

BRUKNER, Josef a FILIP, Jiří. *Poetický slovník*. 2., upr. vyd, v Mladé frontě 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. 364 s. ISBN 80-204-0650-6.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku: (16.-18. století). Díl 1., Dům a jeho lidé*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999. 338 s. Každodenní život; sv. 3. ISBN 80-7203-116-3.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). II, Vesnice a město*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. 358 s. Každodenní život; sv. 33. ISBN 80-7203-812-5.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). III, Náboženství, magie, osvícenství*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2006. 339 s. Každodenní život; sv. 34. ISBN 80-7203-813-3.

DINZELBACHER, Peter. *Poslední věci člověka: nebe, peklo, očištec ve středověku*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 151 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-693-X.

HOLÝ, Martin, ed. a MIKULEC, Jiří, ed. *Církev a smrt: institucionalizace smrti v raném novověku = Church and death: the institutionalization of death in the early modern times*. Praha: Historický ústav, 2007. 301 s. Folia historica Bohemica. Supplementum, I (2007). ISBN 978-80-7286-106-4.

KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. Vyd. 1. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2002. 665 s. Monographia historica; sv. 2. ISBN 80-7040-463-9.

KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004. 319 s. Monographia historica; sv. 4. ISBN 80-7040-697-6.

LE GOFF, Jacques. *Zrození očištele*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2003. 372 s. Kulturní historie. ISBN 80-7021-637-9.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

PAVERA, Libor a VŠETIČKA, František. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 422 s. ISBN 80-7182-124-1.

PRCHAL PAVLÍČKOVÁ, Radmila. *Triumphus in mortem: pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*. Vyd. 1. České Budějovice: Vedita, 2008. 311 s. ISBN 978-80-86829-39-5.

SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 1995. 255 s. ISBN 80-85787-84-9.

SLÁDEK, Miloš, ed. *Svět je podvodný verbíř, aneb, Výbor z českých jednotlivě vydaných svátečních a příležitostných kázání konce 17. a prvních dvou třetin 18. století*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2005. 525 s. ISBN 80-7203-709-9.

SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Vyd. 1. Jinočany: H & H, 2000. 323 s. ISBN 80-86022-47-1.

VLAŠÍN, Štěpán, ed. a PETERKA, Josef, ed. *Slovník literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1977. 471 s.

WOLFOVÁ, Eva, ed. *Česká literatura doby baroka: sborník příspěvků k čes. lit. 17.-18. století*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 1994. 283 s. Literární archiv; Roč. 27/1994. ISBN 80-85085-12-7.

Bible: písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad Miloš Bič ... [et al.]. 6. vyd. [Praha]: Česká biblická společnost, 1992. 863, 287 s. ISBN 80-900881-0-4.

Slovník cizích slov. 2. dopl. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1996. 366 s. ISBN 80-90-1647-8-1.

Primární literatura:

BLAHOSLAV, Jan. *Vady kazatelův a Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v jednotě bratrské*. 2. úplné vyd. upr. Fr. A. Slavík. Praha: Urbánek, 1905. 111, 1 s. Urbánkova bibliotéka paedagog.; 213.

BOROVSKÝ Z BOROVNA, Blažej. *Manipulus Concionum Funeralium. To gest: Kázanj Pohřebnjch Snopček swázaný...* Hradec Králové 1616. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 84 přív.

CYRUS, Matěj. *Artium Universarum Excellentissima ARS ben beat q: MORIENDI, Aneb Kázanj o tom, Kterakby Człowěk Křestianský dobře, sšťastně, a bláhoslaweně Žiwot swűg w Pánu dokonati, a vmřjti mohl'*. Praha 1612. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 3044.

CYKÁDA, Jan Václav. *Kázanj. Nad mrtwým Tělem | Vrozené Panj | Panj Alžběty Waldsseynské z Waldssteyna...* Praha 1614. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 B 75.

CYRILL, Jan. *Kázanj Pohřebnj | při wyzdwihowánj, a k mjstu ku Pohřbu připrawenému prowázenj mrtwého Těla Wzácné Paměti Vrozeného Pána, Pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic...* Praha 1619. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 S 125 přív. 2.

DYKASTUS, Jiřík. *Pohřebnj Kázanj při Křestianském Pohřbu Vrozené a wzácné Pani Barbory Flodtowy Rozené Nosticowé z Belwic.* 1612. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 F 46 přív.

DYKASTUS, Jiřík. *Pohřeb Vrozeného Pána Pana Jaroslawa Krystoffa Trčky z Lyppy...* Praha 1612. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 S 29.

HERTWICIUS, Jan. *Tumulus [maj.] Horrendi homicidij To gest: Pohřeb Slowutného a počestného Muže Pana Jana Ssmegdýře.* Praha 1618. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 3013.

JACOBIDES, Jan. *Kázanj při Pohřbu Pobožné | Ctné | Sslechetné a mnohowzácné Matrony | Panij Anny Kossetické.* Praha 1608. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 B 99 přív.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Zpráva a naučení o kazatelství v jazyce 21. století.* Vyd. 1. Chlumec: Poutníkova četba, 2013. 147 s. ISBN 978-80-87606-03-2.

MEGANDER, Kryštof. *Kázanj Pohřebnj Nad Vrozenau Pani | Pani Polexenau Ssternberkowau | Rozenau z Waldsstegna...* Praha 1620. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 3010.

OLOMOUČANSKÝ, Štěpán. *Kázanj Pohřebnj Při doprowázenij Těla mrtwého k Hrobu, Ctné a Sslechetné Panj Worssyli, Dcery pozůstalé po dobré paměti Slowutným Panu Janowi Měchýřowi...* Praha 1614. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 I 11.371 přív.

PEŠÍN, Cyprján. *Adolescens resvscitatvs. [maj.] To gest: Dwoje Kázanj Pohřebnj o Wzkjssenj Mládence w Naim...* Hradec Králové 1616. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 D 83.

ROSACIUS HOŘOVSKÝ, Jan. *Fama exequalis. Powěst dobrého gména / Vrozeného Pána Pana Wratislawy z Mitrowic...* Praha 1613. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 I 11371 přív. 1.

SPANGENBERG, Johann. Kázání pohřební třidcatero a čtvero. [Olomouc] Jan Günther 1559. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 G 89.

Spis O Proměnách žalostiwých žiwota wezdegssjho / a o Radostech wěčného. K tomu Kázanj Pohřebnj dwoge: Nad Tělem Mrtwým / Zrozené, Sslechetné, a Boha bogjcy Paní Anny Magdalény Wenceljkowé z Malowic. 1615. Vědecká knihovna (Olomouc, Česko) -- sign. 33. 048.

SVORNICIUS, Martin. *Kázanj Pohřebnij / Nad Urozeným Pane[m] Sygmundem Onssem z Březowic...* Olomouc 1613. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 J 12.771.

SYXT Z LERCHENFFELZU, Jan. *Zatměnij Čzasné wedlé Těla Vrozeného Pána Pana Zdenka z Ssternberka...* Praha 1617. Strahovský klášter (Praha, Česko) -- sign. HL II 56 přív.

ŠTEFAN, Václav. *Kázanj pohřebnj při pochowánj Poctiwého a včného Mládence M. Adama Genikowského...* Praha 1617. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 F 778.

TESÁK MOŠOVSKÝ, Jiřík. *Pohřebnij Kázanj, Nad Vrozeným Panem Wáclawem Giskrau z Sobince...* Praha 1607. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 F 22.

ZAHUMENSKÝ, Jan. *Kázanj Pohřebnj Kázané nad Tělem někdy Vrozeného a Statečného Rytjře Pana Mathyásse Kapljře z Sulewic...* Praha 1610. Národní knihovna (Praha, Česko) -- sign. 54 H 18827 přív. 5.